FRA

FREDERIKSBORG AMT

ÅRBOG 1965

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

FRA

FREDERIKSBORG AMT

UDGIVET AF FREDERIKSBORG AMTS
HISTORISKE SAMFUND

ÅRBOG 1965

HILLERØD

C. NORDLUNDES BOGTRYKKERI
OSWALD TERKELSEN

1966

ET FUND AF SKELETTER I STENLØSE

Af EVALD KAPPELSKOV

I „Frederiksborg Amts Avis" for 19/3 1907 kunne man læse følgende: -

„Et uhyggeligt fund i Stenløse.

I fredags fandt fhv. kroejer Jens Mortensen, Stenløse, ved gravning i haven fire menneskeskeletter ca. en alen under jordoverfladen. Da dette fund så uhyggeligt ud, meldte Mortensen det til politiet, og i går var herredsfuldmægtig Blegvad og distriktslæge Hansen, Frederiksværk, ude at undersøge fundet.

Skeletterne hidrører fra tre voksne mennesker og et halvvoksent. Det ene målte 66 tommer. De tre var velbevarede, medens det enes kranie var delvis ødelagt. Det var umuligt at sige bestemt, hvor længe skeletterne havde ligget i jorden, hvorfor de vil blive nærmere undersøgt."

Fundet satte naturligvis den lille by på „gloende pæle".

Husets forrige ejer var en gammel mand, som ernærede sig ved at opkøbe fjerkræ, slagte og afsætte det i København. I denne handel gik han for at være reel, men det var også det eneste gode, man havde at sige om ham. – Han havde før boet på Næstved-egnen. Her havde han skudt sin kone ved et vådeskud. – Senere druknede hans datter i brønden.

Om begge ulykker mente man på egnen, at han havde hjulpet skæbnen lidt på vej, – dette være så med rette eller urette.

Senere flyttede han til København, hvor han havde et fæstekontor på Halmtorvet, og det var vel derfra, han havde sit tilnavn „Halmskrædderen", som han altid kaldtes i daglig tale. Han hed Lars Jensen og var udlært skrædder, men brugte ikke faget i de år, han boede i Stenløse, hvortil han kom i firserne. Han var invalid, hans ene ben kunne ikke rettes, og han gik med krykkefod eller rigtige krykker, som han havde ord for at bruge effektivt i slagsmål, mens han var yngre. – Der var ikke mange, der brød sig om at have med ham at gøre, og børn var lidt bange for ham. – Han dræbtes ved et styrt fra loftet 1904 og syntes at have haft verden imod sig til den bitre ende.

Han var muligvis kun et ulykkeligt menneske, for hvem alt gik forkert. Naturligvis fik han omgående skylden for skeletternes tilstedeværelse, men historien tog hurtigt en anden vending. – Ved fortsat gravning nogle dage senere stødte man på syv andre skeletter, og ved stikgrøfter ud til siderne myldrede de frem. – Man måtte opgive Halmskrædderen og slå sig til ro med, at man havde fundet en gammel begravelsesplads, som ingen havde hørt om før, og der blev ikke gjort mere ved den ting.

Undertegnede havde fast ophold i Stenløse på det tidspunkt og var som sekstenårig naturligvis dybt interesseret, men forlod snart efter byen. Og så skulle der gå over 45 år, før historien igen betog mig. Efter nogen farten om i verden havde jeg sat mig fast i et lærerembede ved den jyske vestkyst. På en ferietur for nogle år siden kom jeg igennem Stenløse og kom til at tænke på skeletterne, standsede vognen og gik hen til stedet, hvor de var fundet. Det viste sig at være bebygget, men midt imellem husene fandtes udgravningen til et nyt hus, og der var man stødt på resterne af en gammel bygning. Der var mure bestående af svære kampesten – adskillige hundrede år gamle. Det var ikke et bondehus, som havde stået her. Ingen på stedet syntes at vide noget derom, men det slog ned i mig, at her måske var lidt hjælp til forklaringen på den glemte begravelsesplads. Derfor begyndte

jeg at studere gamle historiske optegnelser fra egnen der omkring og fandt ud af følgende:

Kong Erik Glippings mundskænk, Andreas, ejede noget jordegods i Nordsjælland – blandt andet i Stenløsemagle, (Stenløsestore) som Stenløse dengang kaldtes (nabobyen Stenlille hed dengang Stenløselille). I 1260 skænkede han dette gods sammen med en del andet til Sct. Clara nonnekloster i Roskilde for derved at blive løst af kirkens band, som han rimeligvis havde pådraget sig under den forrige konge – Kristoffer den Førstes – strid med ærkebisp Jacob Erlandsen. At Andreas har haft en høj stilling hos denne konge er næsten en selvfølge, ellers ville han ikke have fået den meget betroede stilling som mundskænk hos den kun tiårige kong Erik Glipping. Kristoffer I døde 1259 og efterfulgtes straks af sønnen Erik med moderen Margrethe (Sprænghest) som værge.

Margrethe og den lille konge ønskede udsoning med Jacob Erlandsen, og det har så været nødvendigt for Andreas at få bandet ophævet.

Når han skænkede Sct. Clara kloster godset frem for et andet kloster, havde det sin særlige årsag.

Sct. Clarasøstrene – de såkaldte Clarisser – var kommet ind i Danmark på grevinde Ingards foranledning. Hun var enke efter grev Conrad af Regenstein og søster til ærkebisp Jacob Erlandsen. Hun fik på anbefaling af Erik Plovpenning i 1255 af pave Alexander d. 4. tilladelse til at oprette et Sct. Clara kloster i Roskilde. Ingard tilhørte den gamle Hvideslægt og ejede meget gods, som hun overlod dette kloster ved et gavebrev, underskrevet i overværelse af Jacob Erlandsen. Hun indtrådte selv som en art halvverdslig nonne i klostret.

Man kan således se det formålstjenlige for Andreas i at skænke det omtalte gods til dette kloster, når han ville indynde sig hos ærkebispen.

Men kommer det omtalte kloster skeletterne i Stenløse ved? Ja, ikke så lidt.

For mundskænk Andreas' midler og på den jord i Stenløse, som han havde skænket, lod Sct. Clara kloster bygge et kapel og indviede det til Sct. Morten og stående direkte under klostret. Hvornår bygningen er opført, lader sig vel ikke udrede, men formodentlig ikke så længe efter, at gaven var modtaget.

Om Sct. Mortens kapels rester er identiske med de stenmure, som omkring 1959 opgravedes i Stenløse, kan vel ikke bevises, men der synes at være al rimelighed for det. Men de mange begravelser umiddelbart ved kapellet er jo ikke derfor belyst, da byen havde sin kirke og kirkegård længe før den tid.

Det var imidlertid klart ved udgravningerne, at begravelserne var foregået i hast og uden orden, og der var mange.

Da man nu ved, at pesten – den sorte død kaldet – optrådte i det meste af landet omkring 1350, ligger det nær at sætte denne katastrofe i forbindelse med disse begravelser, da man for smittefarens skyld med større sikkerhed for kirkegængerne kunne foretage begravelser med nogen gejstlig bistand her ved kapellet end ved sognets kirke.

Ved reformationen kom Sct. Clara klostret under kronen, men blev behandlet mere skånsomt end de fleste andre klostre, måske fordi det havde rummet mange fornemme kvinder, blandt andre Erik Menveds dronning Ingeborg. Også mange døtre fra de fornemste klasser var optaget som nonner der.

1545 blev det forlenet af Christian III til hans gode ven og kansler, den halvgejstlige og lidt problematiske Andreas Barby. 1550 fik denne mand kongens tilladelse til at nedbryde Sct. Mortens kapel i Stenløse og bruge materialerne derfra til bygningsarbejde på sine gårde, Selsø i Horns herred og Faurholm ved Hillerød, og der sidder nogle af stenene fra Sct. Morten måske endnu.

Jeg kender ikke den mand, der har bygget huset på, hvad jeg mener er kapellets gamle grund, men jeg har ved et senere besøg i Stenløse set huset og glædet mig over, at han har haft forståelsen af, at stenene har haft en historie og har anvendt dem til en fuldt synlig smuk stensætning.

EN REJSE GENNEM DANMARK PÅ CHRISTIAN IV.s TID

Johann von Hoverbecks besøg 1639

Ved HARALD ILSØE

Den underholdende gruppe af berettende kilder, som udgøres af de gamle rejseskildringer, er for Danmarks vedkommende ikke særlig stor, næppe heller tilstrækkelig benyttet. Det er synd, for man kan ofte hente værdifulde oplysninger heri vedrørende såvel den historiske topografi som kunst- og kulturhistorien. En væsentlig hindring er, at de er svære at finde. Det kan gå for de trykte rejseskildringers vedkommende,[1]) men hvordan finde frem til de utrykte, der ligger spredt rundt om i arkiver og biblioteker? Kun ved et tilfælde – under en undersøgelse foretaget i anden anledning – fandt nærværende udgiver beretningen om Johann von Hoverbecks rejse gennem Danmark blandt de såkaldte Königsbergske afskrifter i Rigsarkivet, d. v. s. en samling afskrifter af arkivalier i det tidligere preussiske statsarkiv i Königsberg (nu Göttingen), som o. 1840 blev taget for den danske regerings regning.[2]) Beretningen optager i den tyske afskrift ikke mere end 9 folio-sider, men bringer dog forskellige oplysninger af interesse, ikke mindst for Frederiksborgs vedkommende, og skal derfor i oversættelse meddeles i dette tidsskrift.

Trækkes på landkortet en linie mellem punkterne København–Helsingør–Frederiksborg–Roskilde, er de seværdigheder, Danmark i det 16.–17. århundrede bød sine besøgende på, indkredset.

Nordøstsjælland med Kronborg, Frederiksborg og Roskilde domkirke står gang på gang i centrum af rejseskildringerne, først og fremmest naturligvis på grund af den nære beliggenhed ved hovedstaden og det befærdede Øresund, dog også fordi de nævnte lokaliteter i almindelighed regnedes for landets ypperste turistattraktioner, udflugtsmål man gerne afsatte et par dage til i kalenderen. Johann von Hoverbecks rejse til Frederiksborg er netop begrundet med, at slottet „regnes for et af de smukkeste i hele Europa"; han havde altså hørt om det i forvejen. Hertil kom i andre tilfælde den lidt pinlige omstændighed, at slottet i København virkede uanseligt og gammeldags, hvorfor kongerne var ivrige for at deres fremmede gæster, fyrster og gesandter, skulle se de ulige prægtigere slotte i Nordsjælland.

Hvad de rejsende noterer sig, er ofte en vrimmel af konkrete enkeltheder vedrørende bygningers udseende og inventar, værdifulde især for de ældste tider, hvor kilderne er få. Meget velkomment er det, når de desuden redegør for deres personlige indtryk af det sete, her er de simpelthen suveræne, ja uerstattelige, for på dette punkt kan en nok så kompetent historiker ikke foretage nogen rekonstruktion. Med interesse lytter man til selv så forbeholden en kritik som Hoverbecks, hvor han siger, at Frederiksborg var bygget „i den tyske ikke længere ansete manér" og fryder sig i øvrigt over hans ændringsforslag vedrørende dansesalen sammesteds. Det lyder fornuftigt. Hvorfor skulle de ulyksalige lysekroner have lov til at ødelægge rummet!

Sagn og spøgelseshistorier får også deres plads tilmålt, hos Hoverbeck knytter de sig til genstande i Roskilde domkirke, til Holckenhavn og kirken i Starup ved Haderslev. Sådanne skrøner har man ganske åbenbart fundet det passende at underholde de besøgende med, rejseskildringerne meddeler jævnligt herom. Den kejserlige østrigske gesandt Sigmund von Herberstein fortæller i 1516 om spøgeriet på Sønderborg slot, forevisningen af et horn erobret fra djævelen på slottet i Nyborg og mærkelig overtro i Vordingborg og Gurre.[3]) En anden østriger, Jakob von Beczec,

har i en utrykt rapport om sin sendefærd til Danmark 1567 en notits om folkebogsfiguren Broder Rus' huseren i Esrum. Notitsen om Broder Rus og om Beczecs møde i Nordsjælland med Frederik II optrædende i en karakteristisk jagtsituation fortjener at blive kendt og indskydes her:

„Den 29. [april 1567] fra København til Frederiksborg, et slot som kongen først har ladet bygge og gjort sig tjenligt, hvor jeg havde håbet at træffe kongen, men jeg traf ham ikke.

Den 30. [april] fra Frederiksborg til Esrum, et kloster hvori kongen havde ligget natten over. I dette kloster har Bruder Rus været, som tog tjeneste som køkkendreng og brændte sin mester i en keddel fedt, hvorefter han blev kok; men han var en djævel og har ladet mange sælsomme ting gå for sig, hvorom man finder en hel bog.[4]) Da jeg kom dertil, var hans majestæt lige redet ud. Jeg lod mig straks melde hos hans kgl. majestæt og fulgte efter ham ind i skoven, hvor kongens heste havde gjort holdt på en skoveng og stod opstillede i ring med hans kgl. majestæt i midten. Da hans majestæts staldmester var redet hen til mig og havde meddelt, at jeg skulle komme frem, hvis jeg ville tale med hans majestæt, steg jeg af, gik hen til hans majestæt, fremførte mit ærinde og afleverede skrivelserne. Hans majestæt tog imod dem, gav mig også svar og lod mig sende til Frederiksborg. Jeg blev så fulgt dertil og ventede på besked."[5])

Såvidt Beczec. Ligesom han og mange andre rejseskildrere kom den brandenburgske adelsmand og politiker Johann von Hoverbeck (1606–82) til Danmark i diplomatisk øjemed, idet han var udsendt af kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg for at formå Christian IV til at afstå fra en forhøjelse af sundtolden.[6]) Hoverbeck omtales i hele rejseberetningen i tredie person som „hr. gesandten" og er næppe selv forfatteren. Snarere kunne man formode, at denne er identisk med den i begyndelsen omtalte legationssekretær Westerman; men det må blive ved formodningen. De forekommende dateringer er i oversættelsen alle omsat til den for Danmark gældende „gamle" stil. Knappe op-

lysninger er af udgiveren indføjet i skarpe parenteser. Nogle linier af begyndelsen og slutningen er uden interesse og derfor udeladt.[7])

Johann von Hoverbecks rejse 1639

[Den 27. juli forlod Hoverbeck fæstningen Pillau i Preussen (nu Baltijsk) og nåede med god vind Sundet den 31. juli.]

„Da man nu ikke dér har kunnet få nøjagtig besked om, hvor hans kgl. majestæt var at træffe, har hr. gesandten måttet opholde sig på skibet tre dage endnu, men sendte i mellemtiden legationssekretæren hr. Westerman – i øvrigt kurfyrstelig brandenburgsk toldskriver i fæstningen Pillau – til den kgl. residensstad København, for at han til underretning for hr. gesandten på det flittigste skulle forhøre sig ikke alene om hans majestæt, men også om, hvad nyt der ellers måtte være hændt.

Efter at den nysudnævnte hr. sekretær nu atter var kommet tilbage og med udmærket dygtighed havde forrettet alle de ham pålagte hverv, herunder havde bragt i sikker erfaring, at hans kgl. majestæt af Danmak og Norge rigtignok befandt sig i Glückstadt i Holsten, men næppe ville opholde sig der ret længe, da han ville begive sig til Odense til den derhen indkaldte herredag[8]), så har hr. gesandten ikke tøvet længe, men straks efter den 3. [august] ladet sig sætte i land og indlogere i et værtshus i den nær ved vandet liggende købstad, som hedder Helsingør.

Selvom nu det kgl. slot Frederiksborg ligger 2 mil af vejen, så er dog hr. gesandten den følgende dag, søndag [den 4. august] rejst dertil, fordi det regnes for et af de smukkeste i hele Europa; desuden fordi der dér – som også i hele kongeriget Danmark – skal være flere ting at bese.

Dette slot ligger ganske yndigt og meget herligt i egeskoven og har allevegne sine spir og tage dækket med kobber og ellers meget kostbare prydelser af guld og tilhuggede sten. Dog er det bygget i vinkelform, kun lidt i den italienske, men langt mere i den tyske ikke længere ansete manér. Rundt om går en 20

skridt bred voldgrav, derover en træbro til indgangen til forslottet [på den sydlige holm], hvor til venstre forneden nogle få heste har plads, mens der foroven[8a]) er beboelsesrum; til den anden side bor husets funktionærer. Derefter kommer endnu en lille grav, hvorover en bro til det nu omtalte for-slot [på mellemste holm], en smule højere end det foran opførte slot. I midten står et springvand gjort af tilhuggede sten [Neptunbrønden], til venstre [i Slotsherrens Hus] har forneden oldfruen værelser til sengeklæderne, oven over disse plejer de kongelige råder og kanslere, der er til stede hos kongen, at logere. Til højre [i Kancellifløjen] ligger forneden det kongelige danske og tyske kancelli, oven over dette bor undertiden den kongelige prins, biskoppen af Bremen [den senere Frederik III] eller, når han ikke er der, de fornemme gæster, som kommer på besøg.

Fra denne plads går yderligere en bro over en grav uden vand til det endnu højere beliggende egentlige hovedslot, hvor den åbne plads er belagt med fint tilhuggede firkantede røde og hvide marksten. Forrest er det kun opført med en pyntelig mur forsynet med nogle statuer af tilhuggede sten. Til venstre forneden en indvendig veldisponeret, men meget lille kirke, ikke alene stateligt prydet med et med sølv og guld belagt alter, en døbefont af rent sølv og med forgyldning, og en temmelig stor skriftestol af ibenholt, men væggene og orglet er også belagt med fint guld, ligesom prædikestolen er forsynet med meget kunstrigt udskåret arbejde.

Oven over kirken og i den anden og tredie fløj findes så gemakkerne behængt med tapeter og malerier, det ene bedre end det andet. Blandt alle disse udmærker sig imidlertid en sal, som ligger omtrent højest oppe [Dansesalen]. Ind til denne går ganske vist kun en eneste og meget ubekvem, snæver indgang fra et andet gemak, men salens indre er så vel udstafferet, at man må erkende, at det er en usædvanlig smuk kongesal. Det allerfornemste derinde er kaminen, såre fint proportioneret, bygget helt op til loftet af sorte marmorsten og særdeles rigeligt belagt

og indlagt med prægtigt forarbejdet sølv. Derefter følger et kor [Trompeterstolen], hvorfra musikanterne plejer at underholde, hvilket fra øverst til nederst er indlagt med ædel ibenholt og med prægtigt sølvarbejde. Et mundskænkestade er dette meget lig i udførelse og materiale. Disse tre stykker er altså at regne for det bedste, der findes i salen. Her hænger også to messing-lysekroner, der jo utvivlsomt bør værdsættes højt, men da de på grund af deres ualmindelige størrelse ikke blot tager lys fra salen, men også tager henved halvdelen af udsigten til kaminen, så ville det vel være bedre at tage dem helt væk, også for at salen da kunne se så meget større og rummeligere ud. Foruden alt dette må også et sejerværk agtes højt, som hver time meget kunstrigt slår en særlig salmesang. Det skorter således ikke på den pragt, som hører sig til på et kongeligt slot.

Nu ligger også et pistolskud herfra et temmelig smukt hus [Sparepenge], hvor forneden findes den egentlige stald til de kongelige heste, foroven intet mindre end skat-, eller, som det kaldes dér til lands, sparepenge-kammeret. Derinde skal der være en overordentlig stor mængde prægtigt seletøj, klenodier og mange rariteter i øvrigt. Men da den opsynsmand, hvem forvaringen var betroet, ikke var til stede og nøglen altså ikke for hånden, har end ikke hr. gesandten kunnet få dette at se.

Mandag den 5. august drog hr. gesandten til Roskilde, der er en fin købstad, hvor kongerne førhen har haft deres residens. Da disse nu imidlertid har henlagt residensen til København, er den aftaget overmåde meget i næring. Kirken og dens to meget høje spir er helt dækket med kobber og ligger desuden temmelig højt, så at man udmærket kan se den i en afstand af 3 mil. I kirken findes for det første et dobbelt alter, hvis forreste del er udskåret i træ og ganske overtrukket med et meget tykt lag guld. Når det åbnes, ser man den anden del, og den er også udskåret, men dekoreret meget smukt og med alle slags farver passende til billederne.[9]) Dette arbejde har spanierne ganske vist ladet forfærdige til sig selv i Danzig i Preussen, men da skipperen ville føre det

uanmeldt gennem Sundet og altså bringe det ufortoldet igennem, har hans kgl. majestæt på retmæssig vis ladet det beslaglægge og siden opstille på dette sted.[10])

Seværdige er for det andet også Christian III.s og dennes hr. faders [ɔ: søns: Frederik II.s] – salig ihukommelse – to begravelser. I hver af de to hvælvinger, hvor kisterne opbevares [i Christian I.s Kapel], er der opført et overmåde højt og kunstrigt monument af ren alabast og sort marmor, og midt på hver af disse ligger statuerne af de kongelige personer i hel figur, ligeledes udhugget i hvid alabast. På alle fire hjørner af hvert monument står en drabant i fuld mandsstørrelse med et langt spyd i hånden, og mellem disse er det på alle sider prydet med smukt udhuggede billeder og blomsterværk ind imellem, alt af alabast. Øverst oppe er anbragt en præst, som læsende i en bog knæler foran alteret. Således kommer toppen næsten til at røre kapellets hvælvinger.

Man er allerede i gang med at opføre en begravelse i samme kirke for den nulevende kgl. majestæt, og den ser heller ikke ud til at blive ringe. F. eks. er der allerede foran det dertil byggede kapel [Christian IV.s] sat to helt færdige jerngitterdøre op, så store og så overordentlig kunstfærdigt lavet, at man må forundre sig.[11])

I øvrigt findes der endnu flere kongelige begravelser her, blandt andet dronning Margretes. Hendes søn [Oluf] blev i krigen fanget af svenskerne, og som man kunne vente det i en så hård krig som den, de førte mod hende, har de ikke ladet sig nøje med at dræbe denne eneste prins og arving til kongerigerne Danmark og Norge, men også på jammerlig og ubarmhjertig vis parteret ham i mange stykker og sendt stykkerne tilbage hertil, hans fru moder til megen smerte og sorg.[12]) Derefter blev de på denne side så forbitrede, at de besluttede sig til at sætte deres yderste ind på at hævne dette forsmædelige tyranni. De har da også straks derpå med en stor krigshær og ved Guds hjælp ikke alene besat og erobret hele Sveriges krone, men også gjort gen-

gæld og målt deres konge [Albrecht af Mecklenburg] med det samme mål, hvormed de havde målt den nysnævnte prins. Og nu har altså hendes majestæt dronning Margrete regeret over alle disse tre kongeriger, Danmark, Norge og Sverige, indtil hun har overgivet Sverige til sin søstersøn hertug [Erik] af Pommern, fordi der ikke var nogen nærmere arving for hånden. Skønt der nu i mellemtiden allerede er forløbet mere end tre hundrede år,[13]) så holder man desuagtet til minde om disse begivenheder en guldstukket rød klædedragt – kjortel og skørt – i god forvaring, hvilken den omtalte højlovlige dronning skal have båret derefter.[14])

Tirsdag den 6. august kom hr. gesandten til købstaden og klostret, hvor landsdommeren residerer, derved [?] Ringsted,[15]) hvor ganske vist også mange konger er begravet,[16]) men for så længe siden, at man ikke kan vide deres årstal, ligesom også kendemærkerne for begravelserne er så slette og forfaldne, at man ikke kan få besked om dem, næsten heller ikke tro, at kongerne i gamle dage har lagt så liden vægt derpå.

Den 7. august kom vi til en sådan rigtig lystig købstad [Slagelse]. Ligeledes ligger et par bøsseskud derfra det kongelige slot Antvorskov, som ikke alene er en fin bygning med en anselig og stor kirke dækket med kobber, men fremfor alt er det fornemste stutteri her i landet. Derfra til købstaden Korsør, som ligger nær ved vandet [Store] Bælt.

Den 8. august lod gesandten sig føre over det nævnte, to mile brede vand til byen og slottet Nyborg beliggende på landsdelen Fyn, og selvom denne overfart plejer at være farlig, så er vi dog med god vind lykkeligt kommet herover på tre timer. En kvart mil derfra ligger et smukt, lystigt og veldisponeret slot ved navn „Elendsburgk" [Ellensborg, nu Holckenhaven], men man siger, at hans majestæt kongen ikke kan bo der, fordi det spøger meget derinde.[17])

Herfra til Odense, landsdelens fornemste by og både temmelig stor og smukt prydet med huse og kirker foruden et fornemt klo-

ster. Derfra 4 mil til Assens, en købstad. Derfra 2 mil over vandet til færgestedet [Aarøsund] i Jylland. Herfra til den [i 1627] afbrændte købstad Haderslev; ikke langt derfra ligger [i Starup] en kirke, som først var blevet anlagt på et andet sted, men da et spøgelse, som skal have sin bolig dér, ikke ville tillade det, måtte den opføres på det nuværende sted.[18]) Her findes også et temmelig stort, helt firkantet slot [Haderslevhus], prydet med mange vinduer og helt dækket med kobber og overordentlig velbeliggende på åben mark.

Derfra 7 mil til Flensborg, en fornem by, som ligger i Holsten. Derfra til Rendsborg, der også er en fornem, temmelig stor by, og derved et slot godt befæstet med en dyb voldgrav og en høj vold.

Den 11. [august] er nu hr. gesandten kommet til Itzehoe, som er en meget lystig købstad, og her bor kun få folk, som ikke skal have en smuk anlagt lysthave foran byen.

Da nu hans kgl. majestæt af Danmark og Norge kun opholdt sig små to mil herfra i Glückstadt, har gesandten ladet sig melde gennem sin hr. hofmester og tillige underdanigst ladet forhøre, om det ville forvolde nogen ulejlighed, at han gjorde sin opvartning og fremførte sit ærinde på et sådant sted, hvortil kongen kun havde begivet sig for at fornøje sig en tid. Dette var højbemeldte kgl. majestæt ikke alene villig til, men lod tillige efter gammel sædvane den følgende dag, den 12. august, ved sin fornemme kammerherre af slægten „Pulle"[19]) hr. gesandten hente med en livkuskevogn og 6 heste og indlogere i byens fornemste værtshus. Under hele sit ophold her blev han også som det sømmer sig en kurfyrstelig gesandt frit beværtet med spiser fra det kongelige køkken og betjent af den kongelige kammerherre monsieur [Henrik?] Below som marskalk og to andre kavallerer samt nogle kongelige drabanter, der bar maden frem, således at der i et og alt blev ydet gesandten fuldkommen satisfaktion og også passende respekt.[20])

Den 13. august sendte hans kgl. majestæt en af sine kammer-

herrer med to livkuskevogne og lod dermed hr. gesandten afhente til audiens.[21]) Efter at hr. gesandten nu havde opholdt sig her omtrent en uges tid . . . , begav han sig ad søvejen til Hamborg."

NOTER

1) Jfr. Udlændinges rejser i Danmark indtil år 1700. En bibliografisk fortegnelse ved Harald Ilsøe. Kbhvn. 1963.
2) Kr. Erslev, Rigsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse, Kbhvn. 1923, s. 6.
3) Fontes rerum Austriacarum, 1. Abteilung: Scriptores, I, Wien 1855, s. 85–101; jfr. Udlændinges rejser i Danmark nr. 8.
4) I den danske udgave af Broder Rus' historie, trykt 1555 (optrykt ved Chr. Bruun 1868), omtales forbindelsen med Esrum ikke. Men den nævnes i den højtyske version fra 1515 og herfra skal al senere tradition sikkert udledes, se Oluf Friis, Den danske litteraturs historie, Kbhvn. 1945, s. 272.
5) Oversættelse fra det tyske originalhåndskrift i Nationalbiblioteket i Wien, Codex ms. nr. 9026 (Hist. prof. 106), folio, bl. 149. Mikrofilm i udgiverens eje.
6) Akter i Rigsarkivet, T. K. U. A., A. II. 21: Akter og dokumenter vedr. det politiske forhold til Brandenburg 1626–69; jfr. J. A. Fridericia, Danmarks ydre politiske historie (1629–1660), II, Kbhvn. 1881, s. 125, og Max Hein, Johann von Hoverbeck. Ein Diplomatenleben aus der Zeit des grossen Kurfürsten, Königsberg 1925, s. 25. Ingen af de to forfattere nævner i øvrigt rejseberetningen.
7) Kilden er Rigsarkivets håndskriftsamling XVI: Königsbergske afskrifter, pk. 8., nr. 4071–4080.
8) Der blev ca. 13.–19. august holdt et rigsrådsmøde i Odense, men som det fremgår af det følgende deltog Christian IV ikke.

8a) forneden – foroven: overs. af „unten – oben"; meningen er antagelig: nede mod indgangen modsat oppe mod slottet.

9) passende til billederne: overs. af „nach Proportion der Bilder".
10) Denne historie er første gang nedskrevet 1623 af Christian af Anhalt, dog med den variation, at altertavlens værdi faktisk blev opgivet, men lavt, hvorefter kongen købte det for den opgivne sum, se Tagebuch Christians des Jüngeren, Fürst zu Anhalt, herausgegeben von G. Krause, Leipzig 1858, s. 91.
11) Der er tale om det bekendte smedejernsgitter af Caspar Fincke. Først i 1641 stod kapellet færdigopført.

12) Historien om den parterede Oluf berettes ligeledes af Christian af Anhalt (Tagebuch s. 91) og er dér knyttet til gravmælet i koret, som længe gik for at være Olufs, men er et gravmæle over junker Kristoffer, Valdemar Atterdags søn.
13) tre hundrede år: Oluf døde 1387, Margrete 1412.
14) kjortel og skørt: overs. af „ein uff rohtem Zeuge, goldt gestickten Rock und Schürtz". Dragten blev 1659 fjernet af svenskerne og opbevares nu i Uppsala domkirke, se Fra Arkiv og Museum III, 1905–08, s. 404–18.
15) Tilsyneladende er navnet Ringsted opfattet som gældende for kirken alene. – Efter reformationen blev Ringsted kloster omdannet til et kgl. len, der som oftest blev tillagt landsdommeren for Sjælland. Landsdommeren var fra 1630 til 1662 Jørgen Seefeld.
16) D. v. s. de fleste konger fra Valdemar I til Erik Menved.
17) Ellensborg tilhørte ikke Christian IV, men hans svigermoder Ellen Marsvin, med hvem han på dette tidspunkt stod sig dårligt.
18) Dette er utvivlsomt den ældste kendte hentydning til sagnet, som i en nyere optegnelse lyder således: „I Starup sogn skulde de have en kirke bygget, og de vilde have den oppe ved byen Lunding. Men det blev revet ned om natten, hvad de havde bygget om dagen, og flyt ned til fjorden. Sådan blev de ved at bygge en tur og måtte stadig begynde forfra, men da det nu ikke blev til andet, så måtte de jo have den bygget der, hvor den nu ligger", Evald Tang Kristensen, Danske sagn, Ny række III. afd., 1931, s. 126 nr. 510.
19) af slægten „Pulle": overs. af „ein Pulle von geschlecht"; hverken manden eller slægten er det lykkedes at identificere.
20) Den 7. september noterer Christian IV omkostningerne i sin skrivekalender: „For den Brandenborgs gesandt 31 dlr.", Danske Samlinger, V, 1869–70, s. 83.
21) Den 13. august var en tirsdag, men i afskriften står ud for denne dato et merkur-tegn, d. v. s. tegnet for onsdag. Hoverbecks kreditiv til kongen er ifølge en påtegning modtaget i Glückstadt den 15. august, altså torsdag, men det ses tydeligt, at tallet 15 er fremkommet ved en rettelse fra 14. Muligvis er onsdag den 14. derfor den rette dato for audiensen.

GALEJHAVNEN I NIVÅ

Af H. C. ROSTED

Ved Nivå brydes den lange række af gamle landsteder og moderne villaer, der langs Strandvejen fra København når op til Helsingør. Nord for Rungsted breder markerne sig ud mod sundet. Det er et af Øresundskystens skønneste partier. Ingen villabebyggelse vil på dette sted kunne hindre det frie udsyn, takket være den fredning, som godejer Johs. Hage i sin tid fik tinglyst over arealerne her.

På dette naturskønne sted besluttede regeringen for over to hundrede år siden at bygge en stærk galejhavn.

Galejerne havde i det 16. og 17. århundrede vundet stor udbredelse i Middelhavsstaterne, da de havde forskellige fortrin frem for de store skibe. Der skulle ikke bruges så meget tømmer til dem; de kunne bygges på kortere tid og kostede derfor ikke så meget som de store skibe. Galejerne havde også den fordel, at de ikke krævede så mange søvante folk, da de blev drevet frem ved årer. Hertil kom desuden, at man kunne gøre parade med dem, fordi de i stille vand og godt vejr kunne bevæge sig regelmæssigere og holde sig tæt ind ved kysterne, medens de store skibe til deres færd behøvede det dybere vand, og de af den grund var uden for folks øjne.

Næsten alle europæiske sømagter anskaffede sig galejer, og da zar Peter den Store af Rusland hurtigt ville skabe en sømagt, byggede han mange galejer. Det førte til, at Sverige måtte for-

øge sin galejflåde, og det virkede atter ind på Danmarks flådepolitik.

Allerede under Frederik IV blev der bygget 12 galejer, og under krigen med svenskerne blev der erobret 5, så man ialt rådede over 17 galejer, men i 1730 var af disse kun 7 nogenlunde brugbare, da man havde manglet penge til at vedligeholde dem med og ikke havde fået indrettet værfter til at bygge flere.

Under Christian VI var grev Frederik Danneskiold-Samsøe blevet chef for admiralitetet, et område, han levende interesserede sig for. På rejser i England, Frankrig og Holland havde han studeret skibsbyggeri og besøgt flere skibsværfter. Da han fik søkrigsvæsenets bestyrelse under sig, fortæller han selv, var kun 7 linieskibe og 2 fregatter i brugbar stand. Trods stor modstand lykkedes det ham at få bygget en dok i København. Efter tolv års embedsmandstid havde han opnået at forøge flåden til 30 linieskibe, 16 fregatter og 3 bombardergalioter samt mange mindre både. Derimod byggede han ikke galejer, og ved hans afgang 1746 bestod galejflåden blot af 3 brugbare fartøjer.

Grev Danneskiold var en herskesyg natur, stridig af karakter og hensynsløs over for dem, der ikke ville bøje sig for ham. Han fik derfor mange uvenner, og da hans kongelige velgører, Christian VI, var død, lykkedes det dem at få ham styrtet. Den 18. november 1746 blev han afskediget. En af grevens modstandere, admiral Rosenpalm, havde forklaret kong Frederik den Femte, at det var muligt at spare over 100.000 rdl. om året på flåden, og han opnåede da at blive grevens efterfølger i embedet.

Den nye administration fik altså ordre til at indføre besparelser, og det mente admiral Rosenpalm, man kunne opnå ved at erstatte en del af de store skibe med galejer.

Først besluttede man at befæste Staværn ved Oslofjorden, da man en overgang frygtede et svensk angreb på Norge. Fæstningen blev omdøbt til Frederiksværn, og her anlagde regeringen et værft for galejer.

Medens man således var i færd med at organisere galejflåden,

En idyl ved den gamle strandvej gennem Nivå. Ved broen ligger det gamle hus, hvor manden boede, der i ældre tid opkrævede bropenge, d. v. s. før 1752. Foto: H. C. Rosted.

indså man, at det også var nødvendigt at have en havn til den i Øresund. Svenskerne havde nemlig indrettet et galejværft i Landskrona, og man anså det for at være en trusel mod Sjælland.

På forestilling fra admiralitets- og general-kommissariats-kollegiet befalede kongen d. 26. juni 1752, at kaptajnløjtnant Willars, premierløjtnant Ulrich og sekondløjtnant Laub under ledelse af kommandørkaptajn Weggersløf skulle opmåle kysten mellem København og Kronborg for at efterse, hvor det bedst lod sig gøre at anlægge en havn for en galejflotille. Sundet blev derefter grundigt opmålt af marinefartøjer. En overgang mente man, at det var bedst at anlægge havnen mellem Kronborg teglværk og Snekkersten, men omsider kom man til det resultat, at det var bedst at vælge „Bag-Kullen" ved Nivå. Dette sted anså man for særdeles gunstigt til forsvar.

Efter at alle de grundige opmålinger havde fundet sted, og de nødvendige kort var tegnede, blev der afgivet en omfattende redegørelse til kollegiet, der derefter indstillede til kongen, at man valgte „Bag-Kullen" til anlæg af den påtænkte galejhavn.

Da grev Danneskiold-Samsøe blev bekendt med denne plan, skrev han et brev til kongen, hvori han kraftigt advarede mod at gennemføre det foreslåede anlæg. Han gav den fornuftige begrundelse for sin betænkelighed, at en østenvind, hvormed galejerne fra Landskrona bedst kunne agere mod Sjælland, netop ville forhindre de danske galejer i at komme ud, når de lå i Nivå.

Kong Frederik lod sig dog ikke påvirke af grevens argumenter, men approberede d. 6. november 1752 forslaget ved en resolution, der samtidig beordrede kollegiet til at lade grunden nærmere undersøge og at forhandle med oberst Gedde om anlæg af defensionen. Han gav befaling til, at man lod kommandørkaptajn Weggersløf udarbejde et nøjagtigt overslag over udgifterne til anlægget. Man ventede imidlertid ikke, til denne redegørelse forelå, men tog straks fat på forberedelserne til havnens anlæg.

I december samme år bevilgede kongen 35.100 rdl. til foreløbig anskaffelse af materialer, og i februar 1753 blev der givet ordre til, at der skulle hugges 30.000 faskiner i de kongelige skove, og at de skulle bringes til Nivå. Hirschholm amts bønder fik derved pålagt et ekstra hoveriarbejde; det var nemlig dem, der skulle foretage skovningen samt køre faskinerne til Nivå.

I løbet af knap tre måneder var planerne for havnens anlæg udarbejdet i alle enkeltheder, så de af admiralitetet og generalkommissariats-kollegiet kunne forelægges kongen til godkendelse. Indstillingen gik ud på, at ledelsen af hele værket og arbejdet skulle overdrages kommandørkaptajn Weggersløf. Man skelnede mellem selve havneanlægget og opbygnnigen af en fæstning. Den skulle Weggersløf ikke tage sig af; den skulle nemlig projekteres og arbejdet udføres under opsigt af oberst Gedde; dog blev der taget det forbehold, at obersten til stadighed skulle konferere med kommandørkaptajnen og være enig

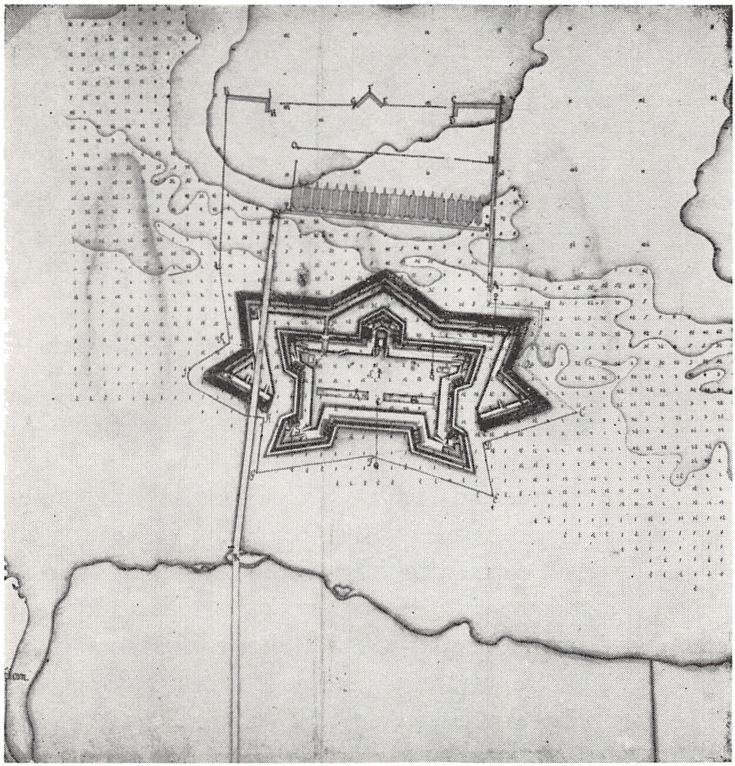

Forslag til en fæstning, der skulle forsvare galejhavnen, udarbejdet af oberst Gedde 1753. Efter tegning i Rigsarkivet.

med ham. Kaptajnløjtnant Otto Chr. Willars skulle have kommandoen over alle arbejdsfolkene med Weggersløf som sin overordnede. Desuden blev løjtnanterne Ulrich og Laub antaget til at foretage de nødvendige opmålinger.

Indstillingen blev approberet af kongen d. 15. februar 1753. Da der skulle føres nøje kontrol med de mange materialer, antog kongen Erik Fleckenborg som materialskriver for en årlig løn af 400 rdl., efter datidens forhold en særdeles god aflønning.

Såsnart kongens godkendelse forelå, tog man d. 1. maj fat på arbejdet. Der blev udkommanderet 180 soldater til at foretage

gravearbejdet, og der blev ligeledes fra Holmen udkommanderet mangfoldige arbejdsfolk og matroser, bl. a. også 24 tømmermænd, men de blev dog snart efter afløst af 24 daglønnede tømrere fra egnen. En løjtnant Ellbrecht skulle føre det daglige tilsyn med arbejdsfolkene. Den lokale smed fik befaling til at stille sin smedie til rådighed for en smed fra Holmen mod en erstatning på 50 rdl. Af hensyn til de mange mennesker, der nu var beskæftiget ved havnearbejdet, fandt man det også nødvendigt, at de i tilfælde af sygdom, eller hvis de kom til skade, kunne komme under lægebehandling, og man ansatte derfor dronning Sophie Magdalenes amtskirurg, en tysk barbersvend, Johan Georg Schwimmer, til at se efter de syge mod, at han fik et tillæg til sin løn.

De mange soldater og arbejdsfolk skulle selvfølgelig have tag over hovedet, og man lod dem derfor indkvartere hos de omboende bønder. Generalkommissariatet erklærede, at man ville give dem en godtgørelse af 1/2 skilling pr. døgn, men det protesterede såvel amtmanden som amtsforvalteren imod, og det lykkedes dem at skaffe bønderne 1 sk. for hver mand pr. døgn.

Det areal, der skulle inddrages til havneanlægget, tilhørte dronning Sophie Magdalene, og ved skøde d. 5. april 1753 overdrog hun det til admiralitets- og generalkommissariats-kollegiet på søetatens vegne. Arealet blev opmålt af amtsforvalter Chr. Ulstrup. Det blev opgjort til 2620 fod i længden og 1364 fod i bredden. Desuden inddrog man også en del af de omboende bønders bedste overdrev. På det inddragne areal lå også birkeskriver Lars Schives gård. Den lå ved broen, der førte over Nive å. Det var en stor firlænget gård med adskillige udhuse. Til denne gård hørte ikke alene krohold, men også ret til at kræve bropenge af de vejfarende. Det var nødvendigt at overtage gården, og i den anledning fandt en synsforretning sted d. 2. april 1753 under medvirken af amtsforvalteren, kaptajnløjtnant Willers og materialforvalter Fleckenberg. Desuden mødte ladefoged

Speciel Carta over Grundene ved Nivaae Kaldet Bagkullen Anno 1752. Efter tegning i Holmens arkiv.

Niels Povelsen fra Hirschholm og sognefoged Peder Pedersen fra Bukkeballegård.

Regeringen overtog gården mod at yde Lars Schive en årlig godtgørelse af 73 rdl. 32 sk. samt 2000 rdl. en gang for alle,

dog med fradrag af 340 rdl., som dronningen forbeholdt sig. Dette beløb blev anvendt til opførelsen af en ny kro på et jordstykke på den anden side af åen, og denne kro fik Lars Schive i fæste.

Bønderne fik en årlig godtgørelse for det overdrev, de mistede, det var 29 rdl. 31 mark til hver, et beløb, der blev udbetalt til dem indtil for fyrretyve år siden, da staten endelig udløste denne refusion samtidig med arvefæsteafløsningen.

I øvrigt blev havneanlægget i høj grad til besvær for bønderne. De havde ikke alene mistet et udmærket overdrev, men de måtte i lang tid gøre en mængde frirejser, måtte døje under indkvartering af de mange soldater og arbejdsfolk mod en ringe godtgørelse, men de blev også forurettet på anden måde. Da havnen endelig var færdig, ville militæret ikke holde hegnet om arealerne i forsvarlig stand. Det kunne derfor ikke undgås, at bøndernes kreaturer fra de tilstødende overdrev kom derind, og de blev da slemt mishandlede af matroserne og soldaterne; de gav også de bønder, der ville hente deres kvæg, en ublid behandling, og det var vel matroserne, som var de værste. De havde det ligesom byboerne, for hvem bønderne dengang var en samfundsklasse, man så ned på med ringeagt.

Det var naturligvis ganske omsonst for bønderne at klage; der var ingen, som ville give dem ret. Kongen havde nemlig overdraget søetaten jurisdiktionen over hele havneområdet. Det skulle ikke mere henhøre under amtsforvalterens område. Han var en mand, der ellers ikke var bange for at tale bøndernes sag. Nu skulle han for fremtiden blot sørge for, at enkedronningen fik den årlige refusion, der skulle ydes hende som erstatning for de jorder, som var afgivet; det var 13 rdl. 12 skilling om året.

I løbet af sommeren 1753 havde man nået at få bygget en mole og et brohovede. Næste år var det nødvendigt at få flere rambukke i gang. De blev udsendt fra Holmen, og desuden lånte man en fra Hirschholm, hvor den havde været brugt under byggeriet. Det var en meget kraftig rambuk, som i øvrigt også til-

hørte Holmen. Selve ramklodsen eller slaget, der var stemplet med Christian IV's navnetræk, var af jern og vejede over 500 kg, og der skulle ikke mindre end 16 mand til at betjene den. Der må også have været anvendt en kølhalningsflåde, det fremgår af regnskabet, idet 2 kvartermænd og 12 matroser d. 1. november 1754 fik 10 rdl. i dusør for at have bjærget flåden, som var drevet til søs under en kraftig fralandsstorm.

Ind mod landsiden blev hele havneområdet ikke alene indhegnet, men der blev også gravet en dyb grøft rundt om det, og indgangen til det skete gennem en port, der foroven bar kongens navnetræk. Forøvrigt vågede man over, at ingen nysgerrige fik adgang til anlægget. Det var strengt forbudt fartøjer, danske såvel som udenlandske, at ankre op ved eller i nærheden af havnen, og vagtposter ved porten forhindrede alle uvedkommende adgang til havneområdet.

Fra porten ved Strandvejen førte en bred vej, ca. 800 alen lang, ned til strandkanten. Den blev kaldt Havnevejen, og efter at galejhavnen senere blev opgivet, benyttede fiskerne i Nivå den, når de skulle ned til deres både. Da godsejer Johs. Hage i 1879 byggede Nivågårds nye hovedbygning, sløjfede han vejen; bygningen kom netop til at ligge, hvor vejen havde været anlagt. Det fortælles, at en af fiskerne protesterede mod vejens nedlæggelse, og i mange år måtte godsejer Hage udbetale ham en erstatning i den anledning.

Man kan den dag i dag se en stor tilhugget kampesten ud for det sted, hvor Havnevejen udmundede i den gamle strandvej. Der står indhugget F S og nedenunder tallet 24. Hvad det betyder, er der ingen der ved i vore dage.

Fra strandkanten blev der fyldt op, så vejen over en dæmning blev ført godt 800 alen videre ud til det sted, hvor galejhavnen blev bygget. Ud mod sundet blev opført høje kraftige moler, dels for at sikre mod søgang og dels som et værn mod fjendtligt overfald. Den østlige mole var gennembrudt to steder, hvor galejerne kunne sejle igennem. På brohovedet og i hvert hjørne

var der på pæle opført batterier til at beskytte indsejlingen. Inden for denne mole blev der bygget en høj stakade, den omsluttede den egentlige galejhavn. Der var også her to indsejlingsåbninger. Havnen var beregnet til 20 galejer, der kunne fortøjes ved en lang havnemole eller anløbsbro, bygget på faskiner. Den er stadig bevaret, skjult mellem siv og høje tagrør, men den kan findes, og man kan følge den hen til det sted, hvor den gamle havnevej sluttede sig til den.

Da det var nødvendigt at skaffe bolig til officererne, der var knyttet til havnen, kontorlokaler, logis til matroserne, et marketenderi m. m., blev Lars Schives gård ombygget og taget i brug, og senere bevilgede kongen 1300 rdl. til et nyt beboelseshus og en vagtstue.

Ved nytårstid 1756 blev kaptajnløjtnant Willars afløst af kaptajnløjtnant Gedde, men da han godt et halvt år efter blev beordret at rejse til udlandet, muligvis for at gøre studier med henblik på galejhavnen, blev kaptajnløjtnant Poul Isaach Grønvold hans efterfølger med titel af kommandant ved Nivå Galejhavn.

Hen på efteråret 1757 var havneanlægget afsluttet for kommandørkaptajn Weggersløfs vedkommende. Tilbage stod nu at bygge den fæstning, der skulle forsvare galejhavnen.

Allerede 1753 havde oberst Gedde udarbejdet et forslag til denne fæstning. Den skulle bygges ude i vandet. Uden for den projekterede fæstning havde han foreslået til dens sikkerhed at anlægge en contre escarp, et slags forværk, og mellem den og selve fæstningen skulle der være en dyb vandgrav. En bro førte over fæstningsgraven til fæstningen øst fra, og man kom ind i fæstningens gård gennem en stor port. I nærheden af den skulle der være en vagtbygning i det ene hjørne og i det modsatte hjørne en bolig for marketenderen. Midt imellem lå et bombefrit krudttårn, beregnet til 1000 center krudt.

I den ene ende af fæstningen skulle der bygges et grundmuret hus, hvor der skulle være kommisbageri, et bryggers samt bolig for proviantforvalteren. Nord for denne bygning skulle opføres

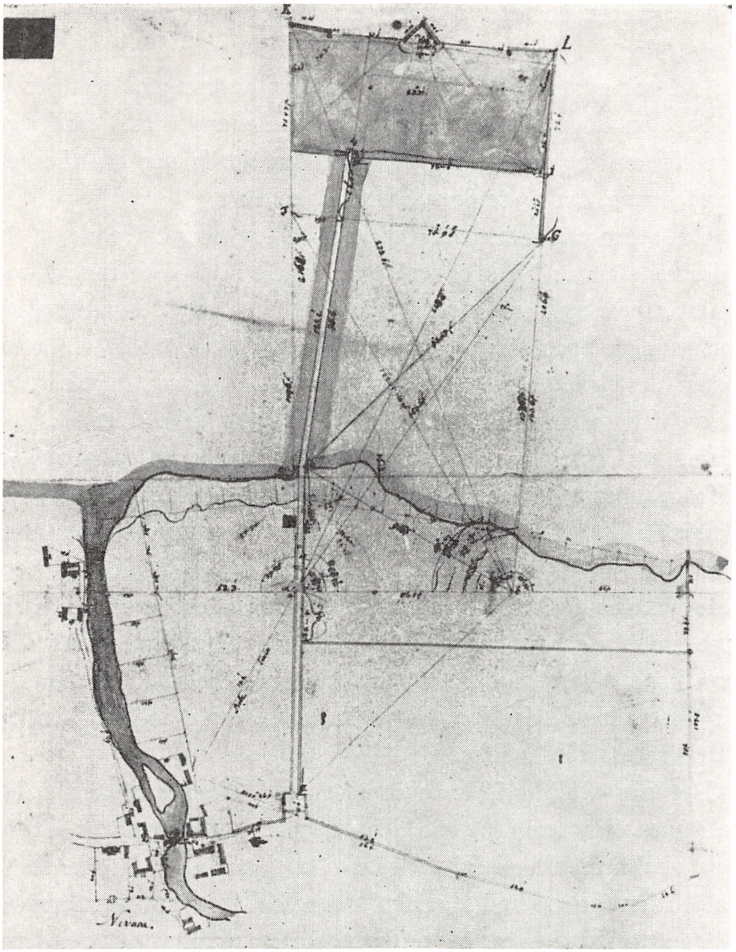

Galejhavnen i Nivaa. Opmålinger og projekter. Anno ca. 1750. Til venstre ses Nivå; der lå dengang flere bygninger ved åen; t. h. for broen ses birkeskriver Lars Skives gård og på den anden side af broen det hus, hvor den mand boede, der opkrævede bropenge. Huset findes endnu. Nær åens udløb i Sundet ses det gamle teglværk. – Efter tegning i Holmens arkiv.

et andet grundmuret hus, hvor kommandanten skulle bo. Desuden skulle der her være bolig for 2 løjtnanter, 5 underofficerer, 2 tamburer og 77 menige. Der skulle også indrettes værelser til

en feltskærer, en lods, 6 matroser, en artilleriunderofficer og 6 konstabler.

Det var også nødvendigt at sørge for fæstningens vandforsyning. Gennem vandrender skulle vandet ledes ind til fæstningen fra Nivåen, og midt i fæstningsgården skulle der opstilles en vandpumpe, hvor man kunne hente vandet.

Dette projekt blev ikke gennemført, og oberst Gedde måtte udarbejde andre forslag, der især gik ud på at gøre fæstningen endnu større og bygge flere bygninger, bl. a. skulle kommandanten have sin egen bolig, der skulle skaffes plads til 133 infanterister; der skulle også være et værelse til en præst, og på loftet af en af bygningerne blev der projekteret en kirke. Det blev besluttet, at fæstningsarbejdet skulle udføres af en indkaldt fransk officer, oberst de Longueville. Da oberst Geddes forslag var skrevet på tysk, og franskmanden hverken kunne tysk eller dansk, blev en officer Pflueg beordret til at arbejde hos ham hele vinteren for at oversætte alt på fransk, et arbejde, der havde sine store vanskeligheder. Pflueg kunne ganske vist nok tale fransk og også skrive det nogenlunde korrekt, men det kneb i høj grad med de faglige udtryk. Han skilte sig dog fra hvervet til oberstens fulde tilfredshed.

Det kneb imidlertid stadig med at skaffe penge til fæstningsanlægget. Foreløbig blev det bestemt, at kaptajnløjtnant Grønvold skulle forblive i Nivå og have opsigt med, at havnen blev holdt i forsvarlig stand, dog skulle som hidtil kommandørkaptajn Weggersløf have overtilsynet. Foruden Grønvold var der til havnen knyttet 3 officerer, 27 underofficerer samt et stort antal matroser, der alle boede i Lars Schives gamle gård, og der var bevilget 4000 rdl. til personalets lønning.

I 1761 døde kaptajnløjtnant Grønvold i Nivå og blev afløst af kaptajnløjtnant Stiboldt, der gjorde tjeneste et par år og blev efterfulgt af kaptajnløjtnant C. Fr. Leyfarth. I 1765 døde materialforvalter Niels Fleckenberg, og en af kongens lakajer, Kristian Giede, fik hans stilling.

Ved Strandvejen ud for indgangen til malerisamlingen i Nivå står denne sten, der stammer fra galejhavnens tid. Foto: H. C. Rosted.

Der var indtil da ofret ca. 100.000 rdl. på galejhavnen, og det trak ud med fæstningsanlægget. I indviede kredse var man klar over, at det aldrig ville blive udført. Den svenske afsending i Danmark, friherre von Ungern-Sternberg, synes at have været særdeles godt underrettet. I en relation til den svenske rigsdag om Danmark skrev han i 1760: „Galejhavnen ved Nivå har, uagtet den ikke mere skal fortsættes, men forlægges med tiden til Helsingør, dog allerede kostet meget".

Det var rigtigt, at admiralitetet havde planer om at flytte galejhavnen til Helsingør, og man havde anmodet general Wilhelm Huth om at fremkomme med et forslag. General Huth var indvandret fra Tyskland. Den preussiske konge Frederik den Anden havde ironisk lykønsket den danske kong Frederik med ham med udtrykket: „Ein kleiner Huth, aber ein grosser Kopf". Han nød dog stor anseelse; men det forslag, han udarbejdede til en galejhavn ved Helsingør, blev dog ikke anvendt. Kongen havde mistet troen på galejernes anvendelighed. Admiral Rosenpalm havde altså ikke været særlig heldig i sine dispositioner. Det var derfor med god grund, Frederik V svarede ham, da han mindede kongen om hans løfte at gøre ham til generaladmiralløjtnant:

„De lovede, hr. admiral, at spare mig penge og holdt det ikke. Vi vil derfor glemme vort løfte på begge sider."

Da Christian VII i 1766 kom på tronen, kaldte han straks grev Fr. Danneskiold til København. En tid havde denne atter den øverste ledelse af flåden og blev endda udnævnt til geheimeråd. Det var hans mål at bringe den danske flåde op på 35 linieskibe, og galejhavnen i Nivå havde han absolut ingen tillid til. Han forelagde admiralitets-kollegiet det spørgsmål, om det fandt havnen i Nivå brugbar uden fæstning eller i det hele taget anlægget så gavnligt, at det kunne betale sig at fuldføre det.

Da admiralitetet i det væsentlige svarede nej hertil, indstillede han til kongen, at man ikke fuldførte anlægget. Den 21. januar 1767 resolverede kongen på grevens indstilling, at Nivå galejhavn skulle forblive i den stand, den var, kun skulle nogle få mand have opsigt med, at materialerne ikke blev stjålet.

De mange penge, der var ofret på havnen, var altså fuldstændig spildte.

Kort efter skænkede kongen Nivå til kammerjunker Adam von Lüttichau, „således som sø-etaten det hidtil har ejet og besiddet". Han skulle dog være ansvarlig for, at ingen af havnens pæle blev afhugget eller stjålet, desuden blev den fregat, der lå i havnen, reserveret søetaten.

Nivå havnegård – eller Nivågård, som den nu kom til at hedde – var dermed kommet i privat eje.

I årenes løb forfaldt havnen. Der blev intet ofret på at vedligeholde den. Havneindløbet sandede til, og i den brændselsfattige tid under krigen med England 1807–14 stjal egnens befolkning planker og stolper, og det var ikke muligt for myndighederne at forhindre dette tyveri. Senere har Nivå Teglværk foretaget en opfyldning i strandkanten og opført en lang dæmning, hvor skibe før i tiden kunne lægge til, når de lastede mursten. Da transporten af mursten ad søvejen ophørte, efter at kystbanen var taget i brug, lå det gamle havneanlæg øde. I L. Boths topografiske værk om Danmark (1871) nævnes det, at der indtil den tid havde været tydelige rester af den gamle galejhavn. Nu er der kun svage spor af den. De gemmer sig mellem siv og tagrør, dog ses tydeligt en rest af den sydlige havnemole.

Under besættelsestiden fik havnemolen en særlig betydning, idet man herfra sejlede ikke så få flygtninge til Sverige. Stedet lå dengang ret afsides; den nye strandvej var ikke færdig, og ingen kunne derfor følge, hvad der foregik i nattens mulm og mørke.

Strandvejen fører nu hen over det område, hvor fæstningen skulle have været anlagt, og den opmærksomme iagttager vil stadig kunne få øje på de rester, der endnu er tilbage af det anlæg, der engang var planlagt som Øresundskystens stærke orlogshavn.

KILDER

1. Kall. Fol. 48 II. (Det kgl. Bibl.).
2. C. Christensen: Hørsholms Historie. (1879).
3. Protokol over de fra Sø-etatens krigs-kancelli ekspederede kgl. resolutioner, patenter og ordrer. 1752, do. 1756, 1757, 1763–64, 1767. (Rigsarkivet).
4. Kort nr. 391 (do).
5. Danske Saml. 1. rk. VI. s. 20. H. G. Garde: Den danske Sømagts Hist.
6. J. Kragh Høst: Clio. 3. hæfte 1821. s. 22.
7. General-Inventarium over Hirschholm Amt. 1760. (Landsark.).
8. Kay Larsens artikel i Kritisk Ugerevy 1939.
9. L. Both: Danmark (1871).
10. Admiralitets og kommissariats-kollegiet. Kommissionen ang. Nivaa Havn. 1752–67. (Rigsark.).

ET PAR C. F. HANSEN-BYGNINGER I NORDSJÆLLAND

Af SVEN RISOM

SKULDELEV PRÆSTEGÅRD

Takket være en lykkelig skæbne er den 135 år gamle præstegård i Skuldelev, Horns Herred, bevaret til vore dage som et yderst sjældent eksemplar her i landet på en præstegård fra den „rationalistiske tid", (et levn fra den katolske tid), da sognepræsten var „hyrde" i ordets bogstaveligste forstand for hele menigheden, idet han – selv bonde – betjente sit præstekald som gårdbruger og kunne være foregangsmand i jordens behandling og dyrkning af dens afgrøder. Man har eksempler på præster, der fra prædikestolen underviste bønderne i kartoffelavl o. lign., pløjning etc.

Når man kommer fra Skuldelev kirke og gennem en låge i kirkegårdsmurens vestside nærmer sig havesiden af præstegårdens hvidkalkede stuehuslænge, der vender ud mod een stor, fra nord til syd skrånende græsplæne, tror man sig hensat til en herregård – eller proprietærgård. Ved nærmere eftersyn viser havefacaden (med 5 vinduer på hver sin side af den 7 fags kvist) at være en bygning med en endog et par meter længere facade end herregården „Pederstrup", hvormed den har påfaldende lighed. – (Præstegården er dog 3 m smallere og har røde tagsten, i modsætning til „Pederstrup"s sortglacerede).

Først når man går omkring stuehuset i øst eller vest, får man øje på de lavere udlænger, som stuehuset er bygget sammen med i øst og vest, og som med deres tjærede ege-bindingsværk – med indkørsel fra Skuldelev by i den søndre længe – omfatter den mest maleriske og charmerende firfløjede gårdsplads, man kan tænke sig, med det traditionelle valnøddetræ i gårdens midte.

Man tænker uvilkårligt, at det må have været en kultiveret, holden præst, der byggede den præstegård i 1830, og at den er udgået fra C. F. Hansens tegnestue, – når man kender C. F. Hansens hus i Meldorf fra 1796 og Pederstrup hovedbygning fra 1820.

Af taksationen ved brandsynet 2/3 1831 citeres: Stuebygningen rummer 8 værelser med forstue midt „mod gården" – under en 5 fags muret kvist, (der dog senere er erstattet med en lav attika) – med trappe til 4 kvistværelser, kamre og bekvemmeligheder. Der er 3 skorstene på huset. Endvidere i vestgavlen, køkken med stort åbent ildsted, bryggers, spisekammer og borgestue samt en bagestue med bageovn. – 10 fag kælder.

Men, når man hører, at den sognepræst (senere provst) Hans Christian Holten (1800–1873), der opførte præstegården, var søn af den berømte geheimekonferensråd Nicolaj Abraham Holten (1775–1850), direktør for Øresundstoldkamret i Helsingør, statsgældsdirektør og mæcen, forstår man det bedre. – Præsten, der var gift med sin kusine Anna (1801–52), var fader til maleriden Sophie Holten. En søster til ham var gift med Kunstakademiets sekretær fra 1825 til 1875 Just Mathias Thiele, der hyldede C. F. Hansen i Akademiet ved hans 50-årige jubilæum i monarkiets tjeneste.

Pastoren har således kun været 30 år, da han overtog embedet, med et jordtilliggende til præstegården på 65 tdr. land. Han forblev i embedet til han var 73, og overdrog så sin søn, der havde tjent hos ham som kapellan, at fortsætte hans præstegerning.

Den meget ansete, kunstinteresserede slægt, der tilhørte inderkredsen af datidens kendteste kunstnere, var selvskreven til at

Skuldelev præstegaard.
Midtparti af hovedbygningen.

henvende sig til Kunstakademiets direktør, når det gjaldt en stor byggeopgave – og ingen vil vel nægte – når han eller hun ser på tegningen af Skuldelev præstegård, at denne bærer præg af „den gamle ørn" – både i sit fornemme og dog så enkle og beskedne ydre, også hvad angår selve rummenes udseende: den hyggelige niche i havestuen, (som i den tids sprog kaldes „Haugestuen"), der har tjent som spisestue med to vinduer og en dob-

belt havedør mod haven, og dagligstuen med de tre vinduer i langsiden mod gården, og den festlige runde kakkelovnsniche på den korte side, og det store køkken med sit over 2 m brede ildsted på langvæggen. –

Hvad udlængerne i øst og vest angår, rummer disse rullestue, huggehus og tørvehus, hestestald til 14 heste, med selekammer, kostald til 12 køer, med gennemkørsel til møddingen udenfor gården, 3 karlekamre og vognremiser, samt en række loer og lader. – I 1831 vurderede brandtaksations-mændene (branddirektør Hass, tømrer Malling af Hillerød og murermester Maier af Frederikssund) hele herligheden til 11.800 rigsbankdaler i papir eller 7.000 rigsdaler sølv. Taksationsmændene ville være gået højere op, men „på begjering af pastor Holten" ansættes beløbet til c. 3.000 rbd. sølv (efter januar quartals kurs à 206 rbd.).

Stuebygningen, der måler 40,65 × 8,00 m, har 35 fag. Dog opgiver skønsmændene i 1841 36 fag. Vinduerne måler på tegningen 1,00 m i bredden og 1,77 i højden. På stedet måler de 1,10 og 1,80 i højden.

Al denne skønhed skulle dog kun vare 10 år. Den 30. maj 1841 gik præstegården op i luer. Men – heldigvis var gården assureret, og i august samme år var man så vidt, at gården pany – „under bygning" blev genassureret. 2. december 1841 fandt det „endelige brandsyn" sted, og da blev våningshus og de 3 udbygninger i øst, vest og sønder tilsammen takserede til 15.480 rbdl. i papir og 8.500 i sølv.

Vi er så heldige at eje en tegning af Skuldelev Præstegård i Kunstakademiets Biblioteks samling af arkitekturtegninger (den Kochske samling). Det er en arbejdstegning i målestok 1 : 96. Jørgen Hansen Koch, der samlede en mængde af C. F. Hansens tegninger, har rimeligvis brugt tegningen som tilsynsførende ved præstegårdens genopbygning efter branden i 1841. Da var C. F. Hansen 86 år gammel og svagelig og har sikkert lånt Jørgen Koch en kalke af sin tegning. Muligvis er det selve original-

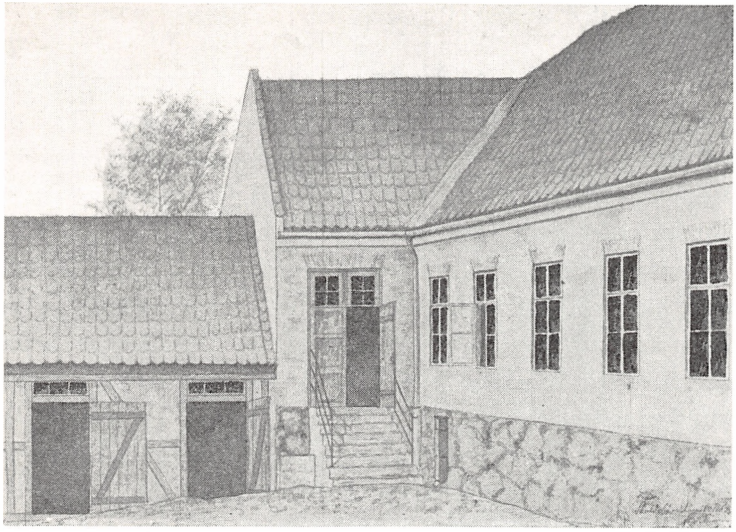

Parti af Skuldelev præstegaard, tegnet august 1862 af C. L. Thuren.

tegningen fra 1830. Den er i overensstemmelse med det nuværende udseende, med undtagelse af, at den nuværende midterrisalit har fået et gennemløbende bånd under førstesalens vinduer, som må være tilføjet ved genopbygningen efter branden i 1841, da det ikke findes på den originale tegning i den Kochske samling.

Af de fotografier, der følger opmålingen, fremgår, at den nærmest hovedbygningen værende del på 82 m^2, der nu tjener som bolig for forpagteren af avlsgården, er ombygget i murværk og ikke tjæret bindingsværk, således som vist på en tegning fra begyndelsen af 1900-tallet, der er brugt som forlæg til facaden af avlsgården. Men der findes i den nuværende sognepræsts (Lomholt Andersens) eje en anden tegning i blyant og sepia fra 1862, der uden tvivl viser bindingsværket til de to udhusrum, som angivet på den ældste tegning af præstegården fra 1830. Denne tegning bærer bygningsinspektøren C. L. Thurens signatur. Han var en bekendt af provst Holten i Skuldelev.

HEGNSHOLT

Overhofmarskal Adam Wilhelm Hauch (1775–1838) hørte ikke til de personer ved Christian VII og Frederik VI's hof, som trængte sig frem og ville spille en politisk rolle. Hans retlinede og pligtopfyldende karakter, hans fornemme væsen og sans for orden gjorde ham højt skattet i hofkredse.

Han udnævntes derfor til overhofmarskal i 1780'erne, da embedet blev ledigt. Foruden at han dyrkede naturvidenskab (han skrev om fysik), var hans „store" interesse „Hesteavlens Fremme", hvorfor han også blev leder af de kongelige Frederiksborgske hestestutterier, hvis bestand af hopper og hingste var fordelt i de nordsjællandske skove og vange omkring Hillerødsholm og Fredensborg. Det var derfor ganske naturligt, at han ønskede sig et „landsæde" i nærheden af disse to steder – så meget des mere som han samtidig dermed var i nærheden af de to slotte, Frederiksborg og Fredensborg, som hoffet opholdt sig på om sommeren, således at han kunne have sin gård som retrætepost for det tilfælde, hoffet ikke lagde beslag på ham.

Til den ende henvendte han sig til C. F. Hansen, hvis dygtighed som arkitekt han havde rig lejlighed til at gøre sig bekendt med i Christiansborgs genopbygningskommission.

Efter at have afkøbt gårdmand Lars Pedersen hans gård i Grønholt sogn, som han havde fået kgl. skøde på 1799, udstedtes endeligt skøde til overhofmarskallen i november 1812. „Hegnsholt", som overhofmarskallen kaldte gården, forblev 16 år i hans eje, til han afhændede den 28/10 1828. Hovedbygningen til hans „lyststed" stod færdig 7. august 1815 og – som hans første bidrag til gårdens forbedring – opførtes en ny stor lade i 1816. (Se tegn.).

Brandtaksationen af hovedbygningen af aug. 1815 forklarer indretningen ganske nøgternt: „Bygningen 11 fag lang (13,66 m) (44 fod) 16 alen dyb, 3 loft høj, opført af grundmur, med tag af rør, indrettet: i underste etage til køkken og 5 værelser,

„Hegnsholt", nordfacade mod haven

i 2. etage 5 værelser, og i øverste etage 5 værelser, alle med gibsdække og engelske vinduer, hollandske døre med indstukne låse. Vurderes til 16.500 rbdlr.

Den hovedbygning, som C. F. Hansen har tegnet til overhofmarskal Hauch, repræsenterer sandsynligvis mere overhofmarskallens smag end C. F. Hansens. – Huset synes mere at ligne et engelsk byhus end et landhus med sine 3 etager og køkken i kælderen, en pladsbesparende byggemåde, men det giver et frygteligt rend på trapperne og kræver mange tjenestefolk – efter en nutidig betragtning. Til gengæld har C. F. Hansen tegnet det yndefuldeste ovale trapperum med ovenlys og sidelys, man kan tænke sig, $3 \times 3^1/_2$ meter i selve rummet, med magelig stigning, 1 m brede trin og 1,00 à 1,50 m lysning. (Forbindelse mellem køkken og spisestue har dog en ekstra ligeløbs, 1,00 m bred, trappe). Facaden af det een-etages hus domineres af den brede midterrisalit, C. F. Hansens yndlingsmotiv, afdækket med en halvcirkelformet buet afdækning, der har samme bredde som „havestuen" og „salonen". De slanke vinduer i stueetagen har

„det gyldne snit"s proportioner. For at mindske højden af det korte hus og give huset et solidt indtryk, er muren mellem sokkel og stuevinduerne afkvadret med vandrette fuger. Huset får derved den rette tyngde og står således solidt på jorden – i forhold til bygningens højde. Det bebyggede areal er kun 168 m².

Af den ved brandtaksationen affattede beskrivelse af gårdens samlede bygninger, som fulgte med beskrivelsen af hovedbygningen, fremgår det – som vist på situationsplanen – at den aflange gård har fire længer, orienteret nord–syd – med hovedbygningen i nord og ladebygningen i syd. Utvivlsomt har den søndre ladebygning og de to sidelænger i øst og vest været gamle avlsbygninger fra gårdmand Lars Pedersens gård, som blev assureret i oktober 1806 – for 1.550 rbdlr. – eftersom de 3 bygninger var opført af udmuret egebindingsværk og forsynet med rørtage. (Muligvis har bindingsværket kun haft lerfelter mellem tømmeret, som er blevet erstattet med udmuring). De længer, der nu står, har ydermure af stampet ler og betydelig større længde end de fra 1816 målte.

For begge sidefløjenes vedkommende (de målte 16 fag i længden og var 7¾ alen dybe), er de 10 sydligste fag heste- og kostald. I de 6 fag i begge længers nordre ender er der 2 stuer, 1 kammer og køkken med (åben) skorsten. Det er nok sådan, at karlekamrene og borgstue findes i fløjen med hestestalden og pigekamrene i kostaldsbygningen nærmest stuehuset. Pigerne spiste nok i deres eget køkken. – Hver af disse sidefløje vurderes til 2.400 rbdlr.

Den ældste ladebygning i syd målte 15 fag i længden (30 alen) og 8¾ alen i dybden 150 m beb. à fag 100 rbd. vurd. ialt 1.500 rbdlr. (Se opmålingen).

Men det var at forudse, at så lille en lade til gården, (der havde ca. 150 tdr. land) var utilstrækkelig ved god høst. – Det første, overhofmarskallen gjorde, var da også 1816 at bygge en ny ladebygning – mer end dobbelt så stor som den gamle, 295 m² – (22 fag×15 alen dyb), og denne blev da opført både „med

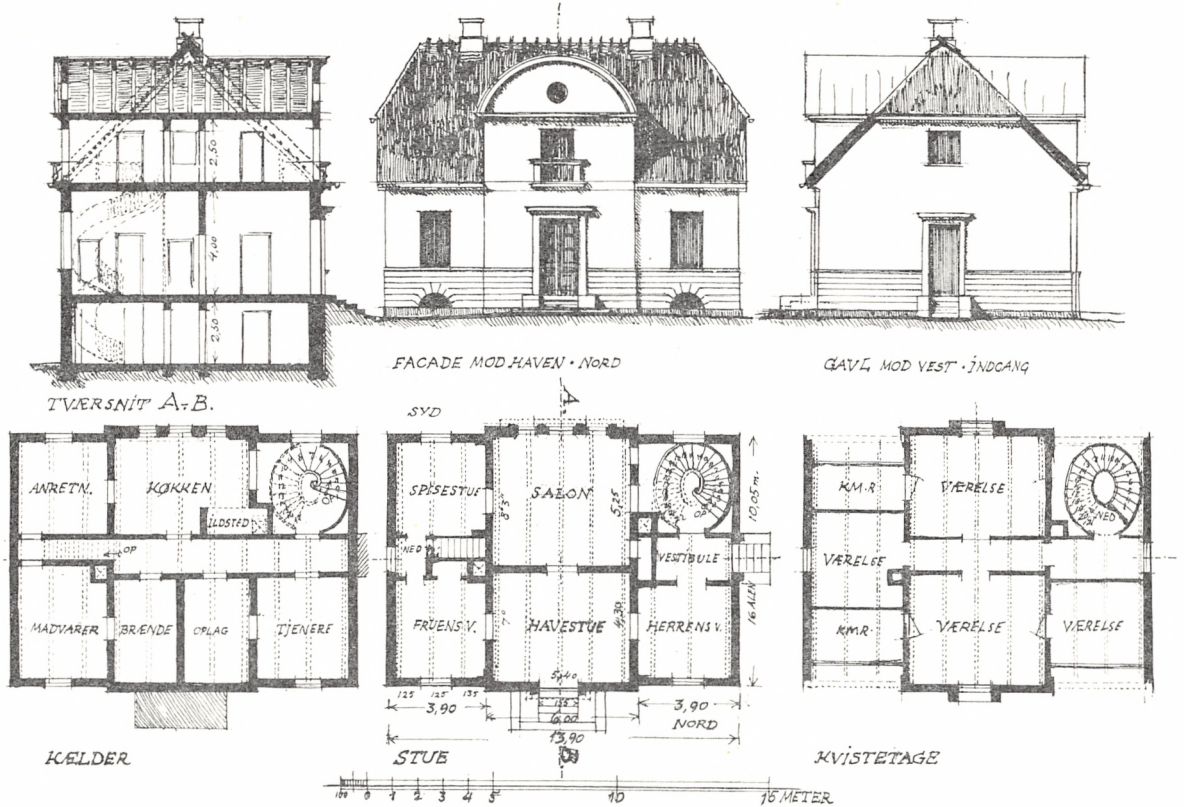

Hovedbygning til overhofmarskal A. W. Hauch's gård „Hegnsholt", Lynge-Kronborg hrd. Matr. nr. 4a

lerstampede ydermure", der var kommet på mode, og som betød en stor økonomi, i sammenligning med murede vægge; og overdelen af laden opførtes som „Bohlendach" (ovalt tag), som havde den store fordel fremfor de almindelig brugte svære tømmerlader med mange stolper (både til afgrænsning af „køreloen" i den langside, der vendte mod gården og til afskilning af „gulvene"), idet „Bohlendach"-laden er ganske fri for stolper – da de buede tagsider, ved deres hældning ind mod ladens midte, alene ved deres vægt afbalancerer de vandrette trykspændinger på taget, af materialer og vindpåvirkninger, – ved siden af den økonomi, der ligger i, at de buede spær (af fyrretræ) består af 2 sammennaglede planker af 2" × 6 à 8" planker, som kun behøver at være 1,5 à 2 meter lange, idet de overlapper hinanden i samlingerne, der falder på midten af de sideliggende planker. Både de stampede lermure og „Bohlendach"-tagene var børn af de økonomisk vanskelige tider i begyndelsen af det nittende århundrede (bankerot'en) – men begge konstruktioner har vist deres livskraft, idet talløse af disse huse lever den dag i dag. „Bohlendächer" benyttedes både af Palladio i Vicenza og af Thurah i „Hillerødsholm" ridehus. Foruden det største „Bohlendach"-tag her i landet, – på herregården „Falkensteen" ved Slagelse – kan nævnes den lade, som pastor Sommer opførte på „Viborggård" ved Næstved, (Herlufmagle sogn 1819) meget nær af samme størelse som overhofmarskal Hauchs lade. Men i øvrigt har C. F. Hansen selv benyttet denne konstruktion i den store tøndehvælving over Frue Kirkes skib, se Harald Langberg: Danmarks Bygningskultur II 120, (omend forankringen i taget er en anden). – Alt ialt vurderedes „Hegnsholt"s bygninger i 1816 incl. den nye lade til 27.200 rbdlr. –

I denne tilstand henlå „Hegnsholt" for enden af en gammel allé fra Grønholt by i 80 år – selv om en ildebrand lagde den nye ladebygning i aske i 1834, som Landsarkivets Brandtaksationsprotokol for Lynge Kronborg Herred fortæller. – Men hr. toldkontroleur Zachariae (fader til grosserer F. J. Zachariae, kunst-

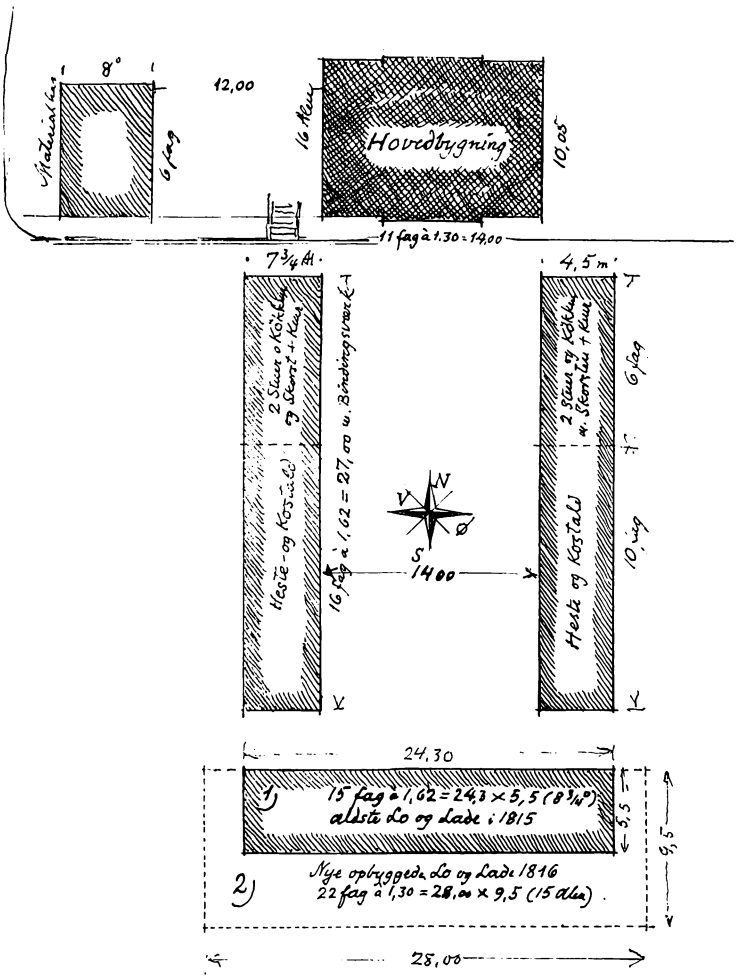

Hegnsholt
Situationsplan 1815-16. Mål 1: 200

nermæcenen fra Fredensborg) der da var gårdens ejer, lod ladebygningen genopbygge i nøjagtig samme skikkelse som i 1816, „og er den nu „forsvarlig" imod ildsfare og, som meddelt forsikret for 3.800 rbdlr. i papirer, der efter Oktober Quartals Kurs à 206 udgør 2.130 i sølv".

Men en betydelig værre ulykke skulle overgå C. F. Hansens fornemme, stilrene og ganske enkle „landhus" i 1894, idet den daværende ejer, cand. phil., senere kammerherre G. Grüner, fandt boligen for snæver for sig og sin børnerige familie, hvor for han udvidede bygningen omtrent til det dobbelte. Ganske vist benyttede han motivet i C. F. Hansens midterrisalit een gang til, så der kom to misforståede bueafdækkede risaliter på facaden, men den elegante portal forsvandt og erstattedes af en dobbeltdør ind til kælderetagen i midten af huset – som ikke kan måle sig med C. F. Hansens, således som hosstående fotografi viser, hvorfor videre omtale frafaldes.

EJERLISTE FOR GÅRDEN „HEGNSHOLT" GRØNHOLT SOGN, LYNGE KRONBORG HRD.

fra 1799–1964.

Matr. nr. 4 a, Grønholt by, Grønholt sogn
Hartkorn 6 tdr. 1 skp. 1 fdk. – ¼ alb.

1) *Kgl. skøde af 13. marts 1799 til Lars Pedersen.*
2) *Skøde dat. 13. nov. 1812 lyst 12. febr. s. å. fra Lars Pedersen til overhofmarskal Vilhelm v. Hauch* på Hegnsholt og Thorsøe (matr. nr. 4 b): Protokol E 1115 (A. A. 528).
3) *Skøde dat. 31.–5. 1828, lyst 29.–10. s. å. fra Hauch til justitsråd Callesen.* Protokol L 266 (B. B. 515).
4) *Skøde dat. 16.–10. 1828,* lyst 29.–10. s. å. *fra justitsråd Callesen til købmand C. L. Lütken.* Protokol L 269 (B. B. 519).
5) Købekontrakt dat. 24.–10. 1832 mellem C. Lütken som sælger og toldkontrollør Zachariae som køber: Protokol M 257 (B. B. 765).
6) *Skøde dat. 6.–2. 1833,* lyst 17.–4. s. å. *fra C. Lütken til toldkontrollør Zachariae:* Protokol m 317 (B. B. 788).
7) Købekontrakt dat. 6.–3. 1841, lyst 24.–3. s. å. mellem Zachariæ som sælger og G. F. Vendersløff som køber. Protokol O 872 (C. C. 564).
8) *Skøde dat. 23.–12. 1842,* lyst 11.–1. 1843 *fra Zachariæ til G. F. Vendersløff.* Protokol P 850 (C. C. 753).
9) *Skøde dat. 24.–7. 1850,* lyst 3.–1. s. å. *fra G. F. Vendersløff* til Carl Theodor Lindbach. Protokol nr. 1 – 291.
10) Købekontrakt dat. *25.–11. 1852* lyst 1.–12. s. å. *fra C. Th. Lindbach til grosserer Frederich Sommer.* Protokol nr. 2 – 301.

11) *Skøde dat. 13. juni 1853* lyst 6.–8. 1856 fra Carl Theodor Lindbach til grosserer Frederich Pultz Sommer. Protokol nr. 3 – 751.
12) Tilladelse til at forblive hensiddende i uskiftet bo for grosserer Frederich Pultz Sommers enke Ida Charlotte Amalie Sommer, født Bjerregaard, læst som adkomst for hende den 7. april 1858: Protokol nr. 4 – 443.
13) *Skøde dat. 24.–3. 1858* fra *Ida Charlotte Sommer født Bjerregaard til proprietær Jens Olsen,* lyst 7.–4. 1858: Protokol nr. 4 – 453.
14) Mageskiftekontrakt dat. 15.–2. 1859, lyst 18.–5. s. å. hvorved Jens Olsen sælger ejendommen til Jacob Ludvig Jørgensen. Protokol nr. 4 – 759.
15) Købekontrakt dat. 22. juni 1859 lyst 29. s. å. hvorved Jacob Ludvig Jørgensen sælger rettigheden til at erholde skøde til consul H. P. Rygaard: Protokol nr. 4 – 796.
16) *Transport dat. 2.–2. 1860* lyst 15. s. å. hvorved *consul H. P. Rygaard overdrager sin ret efter forannævnte købekontrakt til kammerråd N. B. Krarup.* Protokol nr. 5 – 174.
17) *Udlægsforretning dat. 31.–3. 1866* lyst 25.–7. s. å., hvorved ejendommen udlægges til løjtnant Gutzou Jacob Erik Jeronimus Münster. Protokol nr. 7 – 92.
18) Skøde dat. *13.–4. 1877 lyst 25. s. å. fra G. Münster til cand phil. W. Krag:* Protokol 12 – 764/ eller 1674/.
19) Testamente med *påtegnet skifteretsattest lyst 15.–6. 1881 som adkomst for enkefru Emilie Krag født Teisen,* der hensidder i uskiftet bo efter sin ægtefælle W. Krag: Protokol 14 – 1043.
20) *Skøde dat. 14.–8. 1881 lyst 24. s. m. fra Emilie Krag til senere* kammerherre, cand. phil G. Grüner: Protokol nr. 14 – 1244.
21) *Købekontrakt 24.–11. 1916 til ingeniør Villars Lunn,* skøde 10. juni 1916 fra kammerherre Grüner.
22) *Skøde fra ing. Lunn 10.–9. 1919 til grosserer William Bendix og hustru Agnete, f. Zølner.*
23) *Skøde af 27.–11. 1937 til direktør C. Bohnstedt Petersen,* automobilforhandler, Hillerød.

PÅ ASMINDERØD KIRKEGÅRD

Af Jan Steenberg

Ved det første øjekast finder man intet mærkeligt ved Asminderød kirkegård. Den ser netop ud som en ganske almindelig sjællandsk kirkegård. Der er en gammel landsbykirke med hvidkalkede mure og et højt tårn af røde mursten med kamtakkede gavle. Der er også en præstegård med nogle udlænger bygget helt hen til kirkegårdens østre hegn. Mod nord danner den usædvanlig langstrakte krolænge en ypperlig ramme, og forøvrigt er kirkegårdens naboer sådanne småhuse, som nu engang hører hjemme i en lille landsby. Men det er dog ikke nogen almindelig kirkegård. Et flygtigt blik på gravminderne vil underrette den besøgende om, at den brogede flok, der i tidernes løb har fundet det sidste hvilested her, ikke blot var præst og degn, kroejer og gårdmand sammen med sognets egne folk, men tillige mange andre, som egentlig ikke hørte til på en landsbys kirkegård. Det er skuespillere, kunstnere, digtere og skribenter, der er blevet lokket af Fredensborgs yndigheder – lokket så elveragtigt, at de ikke blot tilbragte ferier herude, men tillige deres otium og til sidst valgte deres gravsted på sognets kirkegård. Det er om denne flok, der her skal tales.

Den ældste bevarede gravsten er tillige den mærkeligste. Den bærer intet navn, kun årstallet 1815 og en indskrift i datidens elegiske stil: „Støvet af en sielden Qvinde, en sand Moder for ti Børn. De der kiendte hende vide hvem hun var. Før denne Steen smuldrer vil hun være ukiendt af Alle uden af Gud".

Den sørgende ægtefælle, der med disse smukke linier begræd tabet af sin hustru, har dog taget fejl i sin spådom. Stenen er endnu ikke smuldret og den hedengangne ikke glemt. Den navnløse sten har talt et stærkere sprog end så mange andre, der pranger med både navn og data, og de senere slægter har vidst, at den dækker over Betzy Tønder, gift med orlogskaptajnen og digteren Hans Christian Sneedorff. Det unge ægtepar færdedes i Fredensborg i årene omkring 1800, boede i et lille, nu forsvundet landsted „Betzys Hytte" og samlede om sig mange af de betydelige personligheder, der dengang færdedes herude.

Ved sin blidt vemodige stemning er Betzy Tønder Sneedorffs sten en ypperlig optakt til det, der herefter skal berettes. Hendes gravsted findes ved den gamle kirkegårds søndre hegn, og tæt ved, i kirkegårdens sydøstre hjørne, finder vi den næste sten, som på mange måder er knyttet til den navnløse sten. Uden indhegning, kun lænet op ad en gammel ask, står – vistnok på sit oprindelige sted – en anden, næsten lige så gammel gravsten, der beretter, at her hviler oberst Didrich Adolph Recke, død den 3. oktober 1816. Sneedorfferne og Reckerne var naboer og lige selskabelige, med åbent hus for alle, der dengang havde navn i den lille slotsby. Reckerne dannede endda byens store familie og boede i den smukke ejendom „Lille Wendorph" ved Helsingørvejen, som ofte var genstand for Knud Lyne Rahbeks besøg, når forholdene hos hans værtsfolk, Rosingerne, blev ham for brogede. Reckes navn vil være kendt fra udskiftningerne i Nordsjælland, fra anlægget af Esrom kanal og fra bådebyggeriet ved Skipperhuset.

Atter en nabo til Reckerne mindes på Asminderød kirkegård. Tæt vest for kirketårnet står mindestenen over skuespillerinden Johanne Cathrine Rosing, født 1756, død 1853 – et vældigt spand af tid, næsten et århundrede, gennemlevet af en enkelt personlighed, der i henved trekvart århundrede var knyttet til Fredensborg. Stenen, der har form af en opretstående stele, bærer ikke blot den gamle dames navn og årstal, men også en portrætmedaillon udført af en af hendes efterkommere, billedhuggerinden Karen Holst, hvis ejendom i Fredensborg (atter en nabo til „Lille Wendorph") rummer adskillige minder om hin fjerne

tid, blandt andre et portræt af den unge Johanne Cathrine Rosing, tegnet af Thorvaldsen.

Den berømte skuespillerinde, som vi nu ærbødigt nævner ved hendes fulde navn, men som datiden slet og ret kaldte „Madam Rosing", kom sammen med sin mand, skuespilleren Michael Rosing, til at danne begyndelsen til den kulturelle elite, der i det 19. århundrede samledes i Fredensborg. Det unge, og efter samtidens dom såre statelige, par kom – så vidt det vides – første gang til Fredensborg i 1778, da de optrådte på dronning Juliane Maries nyindrettede hofteater i Grétrys syngespil „Lucile". Skønt deres senere store sceniske succes skyldtes Ewalds og Oehlenschlægers romantiske skuespil, hvortil de havde ypperlige evner, passede de med deres gennemmusikalske sangstemmer godt ind i det 18. århundredes lette syngespil, og det var altså i et sådant, at de debuterede på den lille scene i Fredensborgs „Damebygning", indrettet af arkitekten C. F. Harsdorff. Dronningen var meget indtaget i det unge skuespillerpar og havde snart lejlighed til at vise det i gerning. Michael Rosing blev alvorligt syg, blev tilset af dronningens livlæge, der – såsnart nogen bedring var at spore – fik udvirket, at patienten og hans hustru gennem dronningen fik en lang rekreation i Fredensborg. Dette ophold blev til skæbne, thi Rosingerne vendte tilbage hertil år efter år i de lange teaterferier, og de fik da hyppigt lejlighed til at optræde ved hoffet, også efter at dronning Juliane Marie i 1784 havde måtte overlade magten til kronprinsen og derefter levede et tilbagetrukket eremitliv på Fredensborg slot.

Rosingerne indrettede sig i det hele taget på at blive. De købte ejendom i Fredensborg („Frihedslund", senere tiders Jernbanehotel – naturligvis tæt ved vennerne Reckes Lille Wendorph) og modtog her talrige venner. Nogle af dem har beretet derom, således Adam Oehlenschlæger, da han som ung skuespiller havde Rosing til lærer (Erindringer I, s. 123), og navnlig Knud Lyne Rahbek, hvis kærlighed til Johanne Cathrine såvelsom hans ubrydelige venskab med Michael er blevet en fabel (Memoirer og Breve XV). Ødelæggelsen af den rosingske ejendom under englænderkrigene og Michaels alt for tidlige død 1818 betød ikke, at Johanne Cathrine Rosing glemte Fredensborg. Et par år

efter at hun havde taget sin afsked fra Det kongelige Teater, søgte hun atter ud til Fredensborg og denne gang for at blive her, sådan som hendes gamle veninde fru Charlotte Recke udtrykte det. Ordene er karakteristiske, både for den gamle skuespillerinde og så mange andre af hendes ligesindede: har man engang slået rod i Fredensborg, kommer man aldrig derfra. Hun boede til en begyndelse i et lille stråtækt bindingsværkshus på den stejle skrænt syd for slotshavens „Udriderallé", men der var for fodkoldt, og 1832 søgte hun og erholdt ved hofmarskallen Adam Hauchs mellemkomst en fribolig på slottet i den såkaldte „Nye Kavalerfløj", der ligger i forlængelse af den lange staldfløj ved østsiden af ridebanen. Hun havde her en hjørnestue ud til vogngården, og enten her eller – ved sommertid – under en stor bøg i haven gav hun audiens for den store efterslægt, hvoriblandt Wieherne var passionerede dyrkere af Fredensborgs yndigheder, og for familiens talrige venner. Lige strålende som menneske og fortæller var hun det ubestridte midtpunkt i den store kreds, Fredensborgs ukronede dronning. Som gammel dvælede hun gerne ved minderne fra sin ungdom, om dengang hun spillede Nanna i „Balders Død" og modtog Ewalds ærbødige hyldest, og efter gamle folks sædvane ville hun vel også gerne føre ordet, men elsket som hun var af alle, bøjede også alle sig for hendes store autoritet.

Det kongelige Teater har også andre grave på Asminderød kirkegård. Tæt ved det søndre hegn ligger balletdanseren Antoine Bournonville begravet. Marmorstenen, der 1966 er blevet fornyet, fortæller om den store kunstner: „Som Gratiernes Yndling og Scenens Pryd nævnes han af Kunstens Venner. Som kiærlig Søn, Ægtefælle, Fader og Ven mindes han af dem, der vide at skatte Mennesket". Gravskriften fortæller videre, at han var født i Lyon den 19. maj 1760 og døde på Fredensborg slot den 11. januar 1843; en senere tilføjelse meddeler hans anden hustrus data: Lovisa, født Sundberg, født i Göteborg 25. februar 1779, død på Fredensborg slot 10. april 1859. Hvis man af gravskriftens ord, der er holdt i datidens let moraliserende stil, vil danne sig et billede af en ærbar borgermand, så tager man hjertelig fejl. Det beviser hans bevarede dagbogsfragment fra 1792. Han var

langtfra noget hængøre, men tværtimod et særdeles levende menneske. Den da 32-årige danser havde i 10 år været kong Gustaf III's højt værdsatte balletmester i Stockholm. I 1792 var han på gæsteoptræden i København, da han erfarede sin kongelige velynders voldsomme og dramatiske død, og han søgte da over i dansk tjeneste. Den franske revolution var dengang inde i en kritisk udvikling, og den letfængelige franskmand var stærkt optaget deraf, var vel også sympatisk stemt over for omvæltningen, uden at han af den grund følte nogen lyst til at tage hjem. Han følte sig nok så tryg under den danske konges varetægt, og så var der noget andet, der bandt ham. Dagbogen røber det. Der var en lille danserinde, som han tik øje for. Oftest kalder han hende Mademoiselle Jensen, i mere ømme øjeblikke bliver hun til den lille Jensen, men omsider standser han ved slet og ret Jensen. Hun lå på landet i Vedbæk, Bournonville slår sig ned i Søllerød, og det bliver til mange søde oplevelser. De oplever violerne og de første kirsebær sammen, og i oktober plukker de nødder, men da var de også forlovede. Den ordknappe dagbog afspejler med få linier forelskelsens skiftende karakter, og der røbes tillige, at den billedskønne danser var genstand for en oprigtig hyldest fra hovedstadens toneangivende damer, der i stort tal holdt sommerferie i Lyngbyegnen, netop Antoine Bournonvilles jagtdistrikt. Særlig optaget var han af to søstre Christiane Suhm, gift med historikeren P. F. Suhm, og Henriette Bozenhart, gift med en østrigsk generalkonsul, begge døtre af hofapoteker Johan Gottfried Becker og begge sprogbegavede. Bournonville kunne konversere med Henriette Bozenhart på fransk, og samtidig forsikrer han, at hun dansede fortræffeligt, en ikke ringe ros i en dansers mund. Om Bournonville for en stund har kunnet glemme den lille Mariane Jensen for de to højtkultiverede damer, så fandt han dog tilbage til sin første kærlighed. Antoine og Mariane blev gift den 3. december 1792. Henriette Bozenhart blev senere en trofast sommergæst på Fredensborg slot, hvor hun havde bolig fra 1809 til sin død 1838. I flere tilfælde kan vi se, at hun har opfordret venner og bekendte til at søge fribolig på slottet. Måske det også var hende, der opfordrede Antoine Bournonville til at komme hertil. Han

forsøgte forgæves 1832 – da var det Johanne Cathrine Rosing, der gik af med sejren. Han søgte igen 1838 og fik fribolig fra 1839, men da var Henriette Bozenhart død. – Bournonvilles stuer lå i vestre ottekant, andet stokværk. Han fyldte dem med et helt bibliotek af klassisk fransk litteratur, og på væggene udsøgte kobberstik, desuden også hans blændende ungdomsportræt, malet på Gustaf III's ordre af Per Krafft den ældre. Størstedelen af Bournonvilles bibliotek opbevares nu i Helsingør Gymnasium. Portrættet er i familieeje.

Når Antoine Bournonvilles søn, den endnu mere berømte balletmester August Bournonville, også har fundet sit sidste hvilested på Asminderød kirkegård, er dette nærmest ensbetydende med skæbne. August B. havde flittigt opsøgt sine forældre på Fredensborg slot, og det var nok til, at han følte sig bundet til dette sted resten af sit liv. Faderen boede kun i fire år på slottet, hvor han døde 83 år gammel 1843. Sønnen fortæller i sit „Teaterliv", hvordan den aldrende danser levende fulgte med i, hvad der foregik ved teatret. Da August under et af sine sidste besøg ved faderens dødsleje omtalte en ny dans, måtte han også demonstrere den på stedet. Og således blev den døende gamle danser vidne til sønnens demonstration af „Polka militair". Det er ikke utænkeligt, at denne dødedans har været tænkt kultisk. Året efter døde Thorvaldsen, og Bournonville tilbød da at danse sørgedans foran ligtoget, et tilbud, der dog ikke blev modtaget.

Den yngre slægt Bournonville boede ikke på slottet, hvor moderen beholdt friboligen, indtil hun døde 1859. Man lejede sig ind forskellige steder, indtil balletmesteren 1854 købte sit eget hus i Slotsgade. Det forblev i slægtens eje til 1890, og endnu står navnet „Bournonville" med jernbogstaver mejslet i de gamle mure. Her følte Bournonville sig hjemme, og hele hans familie med ham var enige om at betragte Fredensborg som det egentlige hjem. I København boede familien utallige steder – man kan blot slå op i Kraks bog „Minderige Huse" og der læse sig til, hvor ofte familien skiftede bopæl. Men i Fredensborg groede de fast, og vi veed, at de havde mange ligesindede.

I sin bog „Mit Teaterliv" har Bournonville sagt, at alt i

naturen, menneskelivet og kunsten bestandig fremstillede sig for ham i ballettens plastiske former. Naturen ved Fredensborg har da haft meget at give en kunstner som Bournonville, der havde lært form af Thorvaldsen. Den store Esrom sø med Gribskovs mægtige massiv som baggrund har en vælde, der undertiden kan virke knugende; H. C. Andersen følte sig ved et besøg herude helt kuet af de store indtryk. Parken ved slottet er med sine vide perspektiver mere majestætisk og har et bredere vingefang, end man plejer at finde i det lille Danmark. Intet under da, om en mand som Bournonville fandt behag deri. Men han var også lidt af en romantiker. Da var det heldigt, at hans gode ven, slotsgartneren Rudolph Rothe, havde brudt de strenge perspektiver og åbnet et væld af snoede stier ind i skovtykningen. Her søgte Bournonville ofte hen i den ulykkessvangre kolerasommer 1853. Det var familien, der havde tvunget ham herud, selv var han helst blevet i København med alle rædslerne for øje. Nu kom han i stedet til det fredlyste Fredensborg, hvor først lidt efter lidt de mørke skygger veg fra hans sind. Datteren Charlotte Bournonville beretter derom i sin erindringsbog: „I Fredensborg Slotshave, hvor han hver Morgen vandrede om alene, syntes han nu at see Elverpigerne svæve i Ellekrattet ved Sukkenes Allé; han syntes at see Høiene løfte sig, og han troede at høre Dværgenes Hamren, og for hans Øre lød som et Omkvæd: „Skaal, Diderik." – „Tak, Viderik." ... Disse Morgendrømme, støttede af Mindet om Thieles Folkesagn og Berggreens Folkemelodier, formede sig nu til Balletten „Et Folke sagn"." Da flere af Bournonvilles venner fulgte med herud fra den pestbefængte hovedstad, både Frederik Høedt, Edvard Helsted og Frederik Paludan-Müller, kom situationen i Fredensborg til at ligne den i Boccaccios „Decamerone", hvor unge skønånder flygter fra pesten i Firenze og får tiden til at gå med at fabulere i et slot på landet. Og fabuleret blev der i Fredensborg. Et Folkesagn var et af resultaterne. Om lidt skal vi se, at også Paludan-Müller lod høre fra sig.

Bournonville døde 1879 i København, men der var ingen tvivl om, at han skulle begraves på Asminderød kirkegård. Ved gravfærden havde balletkorpsets statister, der mest bestod af marinens

unge mandskab, tilbudt at bære kisten fra Fredensborg station til kirkegården for på denne måde at vise den elskede mester en sidste ære. Det blev ved den smukke tanke. Venner i Fredensborg havde sørget for en blomstersmykket vogn, der en mørk decemberdag kørte den gamle kunstner på hans sidste vej. På graven satte familien en beskeden sten, men få år efter rejste venner et anseligt monument med portrætmedaillon udført af Th. Stein, hvorunder er indridset en lyre med et par kastagnetter.

Den næste gravsten, der skal opsøges, er den, der er sat over Frederik Paludan-Müller. Den findes ved kirkegårdens nordre hegnsmur, og på gravmonumentet er anbragt digterens portrætmedaillon, udført af A. V. Saabye.

Han var allerede en berømt mand, da han kom til Fredensborg, havde både sin strålende ungdomsdigtning og sin manddoms hovedværk „Adam Homo" bag sig, da han – uvist på hvad måde – fandt vej til Fredensborg slot i koleraåret 1853. Han og hans hustru Charite Borch havde vistnok lejet sig ind hos en af slottets beboere, man veed blot ikke hos hvem. Fra 1855 havde han stuerne i vestre ottekants andet stokværk, lige over de nuværende vagtstuer, og her boede han til 1860. Efter nogle år at have forsøgt sig andetsteds vendte han 1864 tilbage til Fredensborg slot, hvor han boede i den „Røde Længe", en bindingsværksbygning fra Fredensborgs ældste dage, oprindelig brugt som domestikbolig for pager og lakajer; fra 1860 rummede den en halv snes lejligheder for folk, der på en eller anden måde havde tilknytning til Fredensborg, og her fik Paludan-Müller den anden lejlighed regnet fra syd. Fra 1864 til sin død 1876 tilbragte han hver sommer på dette sted, hvor han også skrev mange af sine senere værker.

Som han selv sagde, kom han til Fredensborg allerede før løvspring, og han forlod ikke sit elskede slot, før skoven havde kastet sin maskaradedragt sent på efteråret. Den ensomme digter, hvis asketiske liv nidkært blev vogtet af fru Charite, kunne man idelig finde på vandringer i den store slotshave; men han var dog ikke mere opslugt af sine grublerier, end at han gerne indlod sig på samtale med ligesindede. Bournonvillerne og Wieherne hørte til dem, der stærkest droges mod Paludan-Müller

i ærbødig beundring for hans digtning, og han lod sig gerne distrahere af dem, når deres veje krydsedes, og førte da altid en munter og spirituel samtale med dem. Mærkeligt er det at høre, at denne fornemme tænker formelig kunne rive vittigheder af sig med en lidt skingrende diskantstemme, der stod i skærende modsætning til hans aristokratiske ydre. Michael Wiehe, der ligesom Bournonville ofte søgte digteren, måtte erkende, at det vel var en nydelse at tale med Paludan-Müller, men ikke at høre ham læse egne værker op. Engang han havde haft denne tvivlsomme nydelse, sagde Wiehe med denne stemme, der rummede tusinde poesier: „Nej, *han* skal skrive digtene, *jeg* skal læse dem".

Tre gange har Paludan-Müller i sine værker berørt Fredensborg. Den første gang var 1853, da han skrev Ahasverus. Digteren var kommet til sin sommerbolig i lys forårsstemning og havde tænkt at gribe tilbage til sin ungdoms lettere poesier, da koleraepidemien brød ud i København. Så blev der dommedagsstemning i digterens sind, og han skrev sit store digt om den evige jøde ved vandringens slutning, da domsbasunen lyder. I prologen til digtet står der en hyldest til Fredensborg slotshave, hvor han med tanken på død og udslettelse havde foretaget så mange vandringer, inden digtet var færdigt. Man må vel tænke, at de stærkt gennemarbejdede partier, hvor han lader Pilatus før den endelige dom kredse om det evige emne: „Hvad er Sandhed", blev prøvet og efterprøvet på ensomme vandringer i slotshaven.

Den anden gang, han strejfede Fredensborg i sin digtning, var i anden del af Ivar Lykkes Historie (1869). Kammerherreinde Castanie opsøger under en sommerrejse i Nordsjælland en gammel skuespillerinde, Det kongelige Teaters tidligere primadonna, som ved en ulykke er blevet invalid og nu tilbringer et ufrivilligt otium i en fribolig i Fredensborg slots gamle kavalerbygning. Det bliver til en prædiken om lykken ved en betingelsesløs resignation. Moralen har dobbelt sigte. Dels vil digteren lede tanken hen på Danmarks stilling efter 1864 – og det er vel hovedformålet med den store og lidt for langstrakte roman – og dels vil han forklare lidt om sig selv: også han havde i sin ungdom

drømt store drømme, men måtte først lære sig selv resignationens svære kunst. For at levendegøre sin tanke kunne han have valgt så mange andre menneskeskæbner. Når det blev et af scenens børn, der her førte ordet, var det næppe nogen ren tilfældighed, thi dem havde der altid været mange af i Fredensborg.

Sidste gang Paludan-Müller i sin digtning strejfede Fredensborg, var i skuespillet „Tiderne skifte", hvormed det nye Kongelige Teater på Kongens Nytorv blev indviet 1874. Tredje akt, hvor stykkets intrige bliver afviklet, foregår i Fredensborg slotspark engang på Frederik V's tid. Stykkets titel er taget fra det gamle latinske ord: „Tempora mutantur, et nos mutamur in illis" (tiderne forandres, og vi forandres med dem), og dets moral er den aldrende digters henstillen til at lade den nye tid – i dette tilfælde Brandes' moderne gennembrud – vederfares ret. Fredensborg slotshave, nærmere bestemt egnen ved Nordmandsdalen, bliver altså i Paludan-Müllers sidste værk skuepladsen for en dybtgående kulturdebat.

To år senere, henimod slutningen af året 1876, døde Paludan-Müller i København. Men ligesom August Bournonville blev han begravet på Asminderød kirkegård, hvor også fru Charite (død 1884) fandt sit sidste hvilested. I ønsket om at blive jordfæstet netop her har digteren endnu engang villet fortælle, hvad Fredensborg havde betydet for ham.

Ved siden af disse store ånder må man ikke glemme alle de andre, der vel er mindre berømte, men dog med særlige bånd knyttet til stedet. Der er f. ex. ved kirkegårdens søndre hegn et par sten at lægge mærke til, begge fra 1877. Den ene er rejst over kromanden Fritz Hammer, der som 15-årig yngling var en uforfærdet frihedskæmper under englænderkrigen 1807, og som nok ved anden lejlighed burde omtales nærmere. Den anden er over slotsgartner Rudolph Rothe, som omkring 1840 reddede slotshaven fra ruin, og som derved skabte rammen om de litterære spadsereture, der ovenfor er omtalt. Rothe hørte til Johanne Cathrine Rosings varmeste beundrere og var en intim ven af August Bournonville. Som havearkitekt var han en kulturpersonlighed, værdig til at nævnes i samme åndedræt som Bournon-

ville og Paludan-Müller. Fra 1850 boede han på Frederiksberg, hvor han var blevet inspektør ved de offentlige lysthaver, i hvilken stilling han bevarede overopsynet med Fredensborg slotshave. Da hans første hustru døde 1841, blev hun begravet på Asminderød kirkegård, og her blev altså også den gamle slotsgartner gravsat – pány et eksempel på, hvor stærkt Fredensborg har knyttet sine beboere til sig. Anden gang blev Rudolph Rothe gift med en datter af Anne Marie Mangor, forfatteren til den berømte „Madam Mangors Kogebog", der var en klassiker i alle danske hjem omkring midten af forrige århundrede. Mariane Schwartz, et barnebarn af Johanne Cathrine Rosing, har i nogle erindringer, som er i familieeje, fortalt, hvordan Madam Mangor hyppigt besøgte sin svigersøn på Fredensborg og da var skrap til at examinere de unge piger i kogebogens mysterier. Det skal altså ikke fejle, at Madam Mangors Kogebog hører med til de litterære værker, der har relation til Fredensborg.

Tæt ved Rudolph Rothes og Antoine Bournonvilles gravsteder finder vi endnu en grav, der kalder på gamle Fredensborgminder. Stenen fortæller, at her hviler forfatteren Beatus Dodt, født i Fredensborg 1818 og død samme sted 1901. Sin manddoms gerning fandt han i toldvæsenet mange steder rundt omkring i Danmark, men på sine ældre dage søgte han tilbage til Fredensborg, hvor han havde oplevet sin barndom. De mange minder, han bevarede om slottets storhedstid under dronning Juliane Marie, nedfældede han i en meget læst roman „Carl Hagens Ungdomserindringer" (1858), der vel ikke er noget litterært mesterværk, men som dog rummer meget om slottet i gamle dage og stadig kan læses med udbytte. Bogen indeholder mest noget, som han har hørt berettet af gamle folk; havde han fortalt sine egne erindringer, var det blevet en sørgelig historie om en blind og dødssyg fader, der 1818 opnåede den gunst at få fribolig på slottet, hvor han døde 1819 og efterlod sig en stor familie, hvoriblandt en masse uforsørgede pigebørn, en søn, der var løjtnant på Kronborg, og så Beatus som flokkens Benjamin. Den unge enke fik installeret familien i de rum, som senere blev givet til Antoine Bournonville, og her førte hun stort hus med megen selskabelighed, velsagtens med den bagtanke at få

de mange pigebørn afsat. Når man betænker, at Fredensborg slot i hin tid mest beboedes af pensionister, får man familien Dodt med det store opbud af ungdom sat i det rette relief. Det gik livligt til, og den gamle fru Henriette Bozenhart, som vi ovenfor omtalte, og som havde bolig nedenunder Dodterne, fik sin part af lystigheden, sådan som da hun en sen aften 1829 forskrækkedes ved en voldsom ringen på dørklokken, medens der udenfor på korridoren lød sønderrivende hyl. Det viste sig, at en levende kat var bundet til fruens klokkestreng, og ingen kunne være i tvivl om, hvor anstifterne til dette brud på slotsfreden skulle søges. Katten var familien Dodts. Om det var den 11-årige Beatus, der var mester for skarnstykket, skal ikke udenvidere påstås; man har mere storebroder løjtnanten mistænkt. Sagen blev dog henlagt som uopklaret, fru Bozenhart flyttede over i østre ottekant, og freden sænkede sig atter over slottet. Vi skal ikke længere opholde os ved disse små trakasserier, som der nok var mange af, når så mange mennesker var stuvet sammen i slottets udlænger, ofte under ubehagelige sanitære forhold, men blot udtale et lille ønske om, at en Beatus Dodt eller en ligesindet havde noteret lidt mere om livet på Fredensborg i hin tid, da hoffet kun sjældent viste sig herude.

Til kredsen af kulturpersonligheder, der er begravet på Asminderøds gamle kirkegård, hører også komponisten Edvard Helsted. Hans gravsten, prydet med en portrætmedaillon af H. Pedersen-Dan, står vest for kirketårnet i nærheden af det Rosingske gravsted. Som nær ven af August Bournonville har han skrevet musik til adskillige balletter, bl. a. til „Napoli" og „Blomsterfesten i Genzano". Ved Skipperalléen havde han købt en ejendom „Zoar", nu en fornem villa i palæstil, men dengang et gammelt barokhus fra slottets ældre tid, oprindelig beboet af kongens fuglefænger. Sammen med Niels W. Gade, der også var en trofast landligger i Fredensborg, men som fandt sit gravsted i Holmens kirkes kapel, hørte han til det sidste slægtled af den gamle garde, der havde erfaret, at den lille slotsby uden om hoffet kunne opleve en virkelig storhedstid.

Således skulle Edvard Helsteds grav kunne sætte punktum for en epoke. Men livet går videre og sætter nye skud. Træder vi

ind på den nye kirkegård, der ligger umiddelbart syd for den gamle, møder vi straks Olaf Poulsens grav og mindes dermed den største komiker, vort kongelige teater har haft at opvise. Og i samme grav ligger hans datter Rose Vilhelm Andersen, gift med hin Vilhelm Andersen, der skrev sin store bog om Frederik Paludan Müller, og som i sit otium i „Vedbendhuset" holdt litterært hof i Fredensborg og her skrev sit aldersdoms værk om Horats. Vilhelm Andersen selv blev ikke begravet på Asminderød kirkegård, men hans navn skal alligevel mindes her, fordi han i Fredensborg var det sidste skud på en gammel og ædel stamme med rod i den danske guldalder.

BARNDOMSMINDER FRA HELSINGØR HAVN I 1890'erne

Af S. K. PETERSEN

I mine drengeår var Strandgade min barndomsgade. Med den som udgangspunkt vil jeg prøve at skildre livet, som det rørte sig ved havnen og søen. Da jeg er født 1889, går min erindring tilbage til den tid, da Helsingør endnu var en internationalt kendt søkøbstad, hvor der til tider kunne ligge mange sejlskibe på Reden for at vente på gunstig vind, samtidig med at de benyttede tiden til at proviantere i byen. Disse dage og tider kunne give den travlhed, der mindede om fortidens myldrende havneliv. Min tidligste erindring knytter sig til isvinteren 1892–93, hvor min fader en dag tog mig med ud på molen for at vise mig det islagte Øresund, der nu lå som en hvid slette mellem de to lande, hvor ellers grænsen var det levende blå vand, livligt trafikeret af skibe. Ingen dampskibe med deres sorte røg, ingen sejl lyste i solen, alt var øde og stille, intet brød den store, tavse hvidhed. Snart fangede dog øjet en sort linie, der bugtede sig ud og ind, snart trak den sig sammen i knuder, snart brødes den, det var broderfolket, der vandrede over for at gæste nabolandet. Der blev nu travlhed i småcafeerne og kældrene i „Pantseren" og i „Skibet", det var dem, som havde de store dage, når sundet var tillagt, og havnen var fuld af skibe. Når svenskerne havde styrket sig med en dram og en bid brød, vendte de hjem vel-

forsynet med dansk snaps og med adskillige kommenskringler båret i en snor om halsen.

Da min fader var lods i Helsingør, var det naturligt, at jeg færdedes meget ved havnen, jeg har derfor mange gange som dreng oplevet travlheden, når et større antal sejlskibe ankrede op på reden, enten for storm eller vindstille, og da benyttede lejligheden til proviantering. Man så da båd efter båd komme roende ind til havnen, hvor de først måtte lægge til ved karantænestationen på søndre mole for at blive adspurgt om, hvorfra skibet kom, og om der var syge ombord. Var der intet at bemærke, fik de lov til at sejle til kaj ved den nye jernbanestation. Nu blev der for alvor travlhed, de fire dengang endnu bestående skibsklareringshuse, K. F. Marstrand, Schierbeck, Bille og N. P. Kirck's brokapere søgte på alle måder og med alle midler at få skibskaptajnerne til at søge netop det firma, som de hver især repræsenterede. Dog var det vistnok sådan, at hvert firma i de fleste tilfælde havde forbindelse med eller eneret på en bestemt nationalitet af skibene. Skipperne blev nu vist op til det firma, de ville handle med, og her blev de altid gæstfrit modtaget, hvad der efter en længere sørejse kom dem godt tilpas. Traktementet foregik i den såkaldte skipperstue, og her gik det livligt til. Kældersvenden skulle sørge for at holde alle glassene fyldte, og en sådan beskæftigelse medførte ofte, at vedkommende svend daglig blev påvirket af „Bacchus' gaver". Der blev fortalt om en sådan svend, at han ofte var i ret løftet stemning, hvorfor chefen en dag advarede ham med trusel om afsked i tilfælde af gentagelse. Andendagen derefter mødte han ham i samme tilstand, og chefen tordnede: „Nu møder du atter med en rus", men den lune svend klarede for sig med at sige: „Nej, konsulen må undskylde, men denne rus er fra i forgårs", da måtte konsulen lade det blive ved advarslen. Søfolkene, der som regel ikke havde haft forbindelse med land i længere tid, søgte til de omkring havnen liggende beværtninger, hvilket ofte – efter indtagelse af det

stærke øl og brændevin, førte til drabelige slagsmål på havnepladsen mellem de forskellige nationers matroser.

I de fleste tilfælde måtte færgemændene med deres store dæksbåde sejle ud med proviant til skibene, og det gav naturligvis travlhed på havnepladsen, hvor tønder, tovværk, kød, brød og grøntsager skulle stuves ned i de bredmavede færgebåde. På disse dage gav vi drenge ofte en hjælpende hånd, og som belønning måtte vi sejle med ud til skibene og fik tilmed nogle stykker af de store, dejlige hvedekiks. En sport for os drenge var en kappestrid om, hvem der hurtigst kunne „vende fløjknappen" på stormasten på de i havnen liggende skonnerter, der kom med trælast. Jeg husker især skonnerten „Palander" af Risør, hvis fører, kaptajn Olsen, altid viste interesse for denne sport, og som præmie gav han en dåse engelske beskøjter til den hurtigste af os.

Sidst i halvfemserne var jeg en søndag med lodsdamperen „Helsingør" ude nordpå i Sundet, hvor en flåde af store sejlskibe efter flere dages modvind i Kattegat stod Sundet ind. Et stolt og betagende syn var det at se disse smukke sejlskibe og deres manøvre, når lodsen skulle borde skibene. Der blev brast bak, og snart stod lodsen på halvdækket eller ruftaget og gav ordre til at brase fuldt, hvilket blev udført af besætningen under munter sang. Humøret var højt, for de fleste af mandskabet var det nu „homeward bound". Ialt blev der den dag sat 25 lodser om bord i de store sejlskibe. Lodsdamperen „Helsingør" blev fortrinsvis brugt til læreture for lodserne og til inspektion for daværende lodsinspektør Bardenfleth. Ellers var årer og sejl det eneste brugte fremdrivningsmiddel i lodsbådene på deres daglige ture til fyrskibet „Lappegrunden" og til ombordsætning og aftagning af lodser.

Det såkaldte illegitime kadrejeri var ikke ophørt i mine drengeår. Man så ofte kadrejerbådene sejlende eller roende mellem opankrede eller forbisejlende skibe. Det var nærmest spiritus eller

tobak, der var genstand for omsætning med skibets besætning, og var skipperen i land, eller var det småt med penge, kunne det vel hænde, at noget af skibets inventar, bl. a. tovværk, kom ned i bådene.

Det hændte i min skoletid, at jeg nogle gange fik lov til at komme med min fader, når han havde lodsning gennem sundet til Dragør eller Falsterbo, og her husker jeg særlig en tur med en gammel bark fra Triest. Den kom fra Molukkerne med en ladning salt, såvidt man da kunne se, for hele lastrummet vrimlede med store ækle kakerlakker, og da lugerne var taget af, var de både i kahytter og på dækket. Besætningen lignede vildmænd, snavsede og langhårede. Far fortalte, at kaptajnen lå døddrukken i sin køje. Den sejlads kølnede min lyst til at komme til søs, hvad der ellers i familien gennem 250 år havde været tradition for, at ældste søn skulle tage i arv.

Klarest i min erindring står besøgene af 3 finske kaptajner i mit hjem, og her står kapt. Sucsdorff, der var fører af den 4-mastede bark „Hellas" af Helsingfors, mest tydelig for mig. Dog husker jeg også kaptajn Tengström, der førte barken „Mainio" af Åbo, og kaptajn Dahlström, der var fører af barken „Ystayat". Disse tre skibe, der sejlede i hvedefarten på Australien, var næsten altid i følge, når de var for udgående. De ankrede alle tre op på reden for at proviantere, og da havde vi besøg af dem i barndomshjemmet. Disse stoute og nationalsindede kaptajner var en oplevelse for os børn, de sang så smukt og vemodigt om deres land, der på den tid led under trykket af det russiske vælde. Vort besøg ombord på deres skibe, især på „Hellas", var et eventyr for os. Prenticer i uniform roede den elegante båd ud til skibene, og når vi bordede, stod eleverne langs rælingen og gjorde honnør. Salonen agter var meget stor og smuk med røde plyssofaer, og i det store skylight var anbragt en albatros med udspilede vinger. I et hjørne af salonen stod et klaver, og da mine to lidt ældre søstre kunne spille og synge, var det naturligt, at de med deres spæde stemmer søgte at bringe disse søens folk en

Helsingør havn i 1890'erne, set fra Havnegade mod søndre mole med karantæne- og lodshuset. Ved kajen ligger Em. Z. Svitzers bjergningsfartøj S/S „Drogden" og en typisk åben færgebåd med indtaget sprydsejl. I havnen en fiskerbåd under sejl og ved molen lodsbåde. I Sundet en af de første dampfærger. – Foto i Helsingør Bymuseum.

hyldest i ord og toner. Særlig én sang gjorde lykke – jeg tror, den var skrevet af mine forældre. Desværre husker jeg kun første vers, der omtrent lød sådan:

Snart stå I ud gennem Danmarks dør
og møder Kattegats lange dønning,
som I, der stod ud af Sundet før,
står I snart og ser ud over bagbords lønning.

Disse kaptajner havde nemlig fortalt os, at smukkere syn end

dette at passere Kronborg ved solopgang fandtes intet andet sted i verden.

Jeg vil lige fortælle, at de finske kaptajner viste deres taknemlighed over besøgene i vort hjem ved at glæde os med gaver fra fjerne lande, især var det strudsfjer til pynt på de dengang store damehatte.

Om julestormen i 1902 kan jeg berette følgende: 1. juledags eftermiddag begyndte det at blæse kraftigt fra vest, og ved midnatstid var det en forrygende orkan med vældige vindstød, der blæste vinduesruder ind og fik tagstenene til at ramle ned på gaderne. Her ved Sundets smalleste sted pressede vandet fra Kattegat kolossalt, og ved 1-tiden om natten stod vandet op i gaderne ved havnen, hvor de fleste kældre blev fyldt med vand. To af lodseriets store dæksbåde drev af i stormen, den ene, Nr. 8, rev sig løs fra fyrskibet og drev i land syd for Helsingborg, den anden, som sprængte sine fortøjninger i havnen, drev over mod Hveen, hvor den efter mange drøje timer blev bjerget af en bemandet lodsbåd fra Helsingør. Mange af de i havnen liggende skibe sprængte deres fortøjninger og drev rundt i havnen, hvor de lavede stor ravage. Vinden var under stormen springende omkring vest og trak sig efterhånden nordover. På orlogsværftet måltes en vindstyrke på 35 meter i sekundet, det største, der hidtil var målt, og orkanen i forbindelse med højvandet var den værste, der mindedes. Endog stormfloden i 1872 var mindre i styrke. Således er julestormen i 1902 blevet mindet som en naturbegivenhed, men uden væsentlig smertelig efterklang, da ingen menneskeliv gik tabt.

Da min fader i 1884 blev ansat i Helsingør lodseri, var der 40 lodser, men inden århundredskiftet var antallet reduceret til det halve på grund af overgangen fra sejl til damp og de trange tider for skibsfarten. Da min fader var meget sprogkyndig, var han ofte blandt de lodser, der blev udtaget til lodsning af skibe, som medførte kongelige personer, præsidenter og lignende storheder. Således var min fader lods på den russiske kejseryacht „Polar-

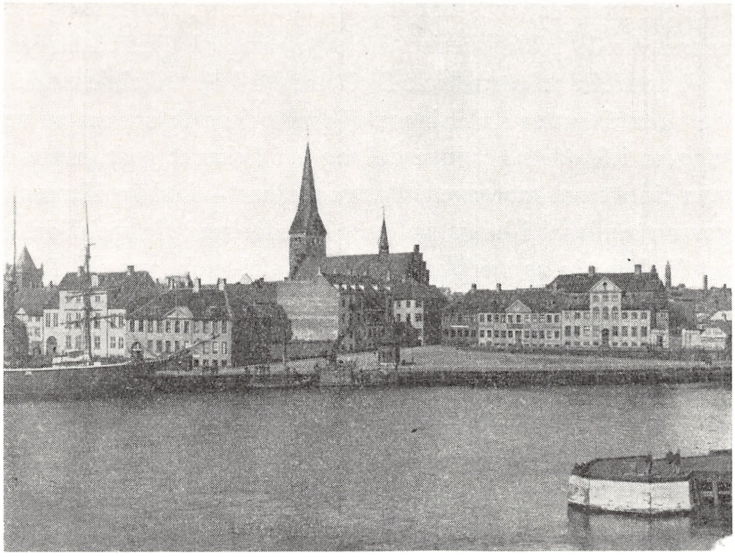

Helsingør havn omkr. 1900, set fra søndre mole. I forgrunden nordre molehoved. På „Trekanten" det lille toldvagthus. Bag barkentinen skimtes Kircks kulplads og Strandgades palæer (nr. 91–93–95). – Foto i Helsingør Bymuseum.

stjernen", når Alexander III og kejserinde Dagmar kom på besøg. Ligeledes når „Victoria and Albert" med kong Edward og dronning Alexandra besøgte Danmark. I 1908 rejste min fader til Dunkerque for at lodse skibet, der skulle sejle den franske præsident Fallières til Skandinavien for at besøge hofferne i København, Kristiania og Stockholm og møde zaren på Revals red. Såvidt jeg husker, var det med croiseuren „Dupetit-Thouars".

Min faders pligtfølelse blev årsag til hans tidlige død, kun 49 år gammel, da han på en lodstur gennem Storebælt med det tyske tankskib „Diamant" blev syg. Han gennemførte dog lodsturen trods høj feber. Efter en operation bukkede han under for en blindtarmsbetændelse, der ikke var taget i tide.

I min barndom var det skik og brug, at mange familier ved efterårets komme forsynede sig rigeligt med fødevarer for at

sikre sig mod vinterens knaphed på indtjening. I august og september var det sildefiskeriet, der satte præg på livet på havnen, og de specielle drivgarnsbåde fra Hundested og Gilleleje landede ofte deres fangster i Helsingør. Fiskeriet foregik om natten ved drivgarn i Sundets nordlige del, og var fiskeriet godt, søgte de havn tidligt om morgenen. Byens udråber – Ludvig Hansen – blev nu sendt ud i byens gader og stræder med sin malmklokke og påkaldte sig opmærksomheden med følgende remse: „I havnen er indkommet både med store fede høstsild, 80 øre olen". Nu kom der liv på havnen, mænd og koner kom med baljer og spande til forsyning af sild til nedsaltning, gerne fra 4 til 6 ol. – Den smukke gamle malmklokke findes endnu i privat eje her i byen.

Først i oktober kom de såkaldte „pæreskuder" fra Femø og Fejø med frugt og grøntsager, og herfra forsynede man sig med æbler, kartofler og forskellige grøntsager, der blev gemt hen i sand. Samtidig kom osteskuderne fra det fynske øhav, og fra disse forsynede man sig med 2–3 store oste, gerne „Backsteiner" eller blå „Holsteiner".

Ålefiskeriet var nu også sat ind, det fiskeri, der var den helsingørske fiskerbefolknings største indtægtskilde, og som hvilede på århundreders forordninger og regler (Ålegårdsretten). Det blev altid fulgt med største spænding og foregik i månemørket i september, oktober og november; helst skulle vindretningen være mellem øst og syd. En husholdning forsynede sig da gerne med 2–3 lispund ål til nedsaltning.

Fiskeriet i Sundet mellem København og Helsingør drives næppe mere som egentligt erhverv, men førhen omkring 1890 var der på denne strækning ni fiskerlejer, hvor befolkningen næsten udelukkende ernærede sig ved fiskeri og levede i gode og trygge kår i deres små hyggelige fiskerhuse.

Min farfar, født i Ålsgårde 1825 og død i Helsingør 1910, fortalte ofte om „skudefarten" på Limfjorden, som både han, hans far og farfar drev med „Det gode Haab" af Ålsgårde. Det

Helsingør havn, set fra nordre mole omkr. 1895. Banegården blev bygget 1891, men Jernbanehotellet er endnu ikke opført. I havnen en Svitzer-båd og flere mindre færge- og fiskerbåde. Ved Havnegade ses Kircks kulplads. – Foto på Helsingør Bymuseum.

var fortrinsvis smør, der blev opkøbt på de store herregårde langs Limfjorden, og som solgtes i København.

Min tipoldefar Peter Jensen, født 1761 og død 1831, deltog også i kaperkrigen med samme skude. Den blev udrustet med 2 kanoner og kaperbrev og 11 mands besætning. Den tog 1810 skonnerten „Cremor", der prisedømtes i København 1811 og solgtes 8. februar med sin ladning bestående af 817 sække Java kaffe, 22.000 pd. Batavia sukker, 16.000 pd. New Orleans bomuld, ca. 24.000 pd. farvetræ, 600 pd. nelliker. Prisepenge udbetaltes 3. august 1811.

I form af en kort vandring gennem skibsklarerernes kvarter i Strandgades nordøstlige ende, der forhen var byens hjerte, vil jeg fortælle om, hvad der var tilbage af dette omkring århundredskiftet, og om de gamle smukke bygninger, hvoraf hele den sydlige del af gadens bebyggelse blev nedrevet i årene 1938–1940.

Der er nu kun den nordlige side tilbage, men det er den, der bærer mest præg af fordums storhed. Her var skabt en atmosfære af de mange udlændinge, der allerede i 1600-tallet slog sig ned i Helsingør og dannede grundstamme for slægter, der som borgmestre, rådmænd, konsuler og skibsklarerere fik stor betydning for byen. I denne gade, der førte hen til toldboden, blev det i 1720 pålagt handelsstanden at anlægge velforsynede butikker med alle de fornødenheder, som de ilandkomne capitainer, styrmænd, matroser og drenge kunne behøve.

Turen begynder ved det nuværende gamle apotek. I ejendommen Strandgade 77, der ligger på hjørnet af Brostræde, boede dengang skibshandler S. V. Svendsen, og i kælderen var der grøntforretning. I nr. 79 var det gamle apotek, der ikke blot var en del af Helsingørs historie, men også en historie for sig, og den begynder langt tilbage i tiden. Først i 1902 købte apoteker Johan Rink hjørneejendommen, der muliggjorde en tiltrængt udvidelse af apoteket. Man ser endnu svanen over den tidligere indgang. Disse to ejendomme, renæssancehuset på hjørnet, hvis port med sandstensstikkene nu er blevet vindue i apoteket, og den østlige med sin gotiske gavl, er velbevarede minder fra 1400- og 1500-tallets Helsingør. Et velbevaret, sen-middelalderligt minde i Helsingør.

I ejendommen nr. 81–83 var Vigo Kircks skibsklarering og proviantforretning. Her vil jeg gøre et ophold og fortælle lidt om personen Vigo Kirck, hjemmet og forretningen. Da jeg var på samme alder som sønnen Hans Christian, kom jeg ofte i det smukke gamle hjem, og selv om der her søgtes opretholdt en vis levestandard, var det tydeligt at mærke tilbagegangen og de vanskeligheder, den aftagne sejlskibsfart medførte. I forretningen og kontoret var Kirck og en ældre bogholder nærværende den hele dag, for selv om skibsprovianteringen næsten var gået i stå, var der dog kulforretningen, som Kirck havde startet i 1882. Hans Christian og jeg legede som oftest i det gamle pakhus, hvor der endnu duftede af tovværk og kolonialvarer, og

vort bedste opholdssted var oppe i det runde udsigtstårn, hvorfra der var et pragtfuldt skue over Sundet og de forbisejlende skibe. Dette pakhus blev ombygget i 1929 og indrettet til beboelse, og dermed forsvandt også tårnet, der var et interessant levn fra sundtoldstiden. Jeg ser endnu Kirck for mig, gående midt i gaden, ikke udfordrende, men alligevel rank, uden at se eller fornemme sig set, men måske med tankerne i fortiden og samtidig følende sig besejret af nutiden.

I Strandgade 85–87, kaldet konsul Fenwicks gård, boede købmand Bille, men selv om jeg gik i skole med sønnen William, erindrer jeg ikke meget om denne forretnings trivsel. I de år var det nærmest byhandel, der holdt den i live. Den kanonkugle, som nu findes over porten i gården, og hvorom der blev fortalt, at den stammede fra den engelske flåde, der sejlede forbi i 1801, spillede en vis rolle i vor fantasi.

Nr. 89 var ikke særlig estimeret i min barndom. Navnet „Pumpen", som den blev kaldt, stammede fra en vandledning med kumme i gården. Muligt har de i havnen liggende skibe hentet deres ferske vand der.

Nr. 91 – 93 – 95 har ikke undergået nogen forandring siden da, deres facader står lige smukt og stilfuldt og vidner om velstand fra sundtoldens blomstringstid.

Gående tilbage langs den forhen sydlige husrække træffer man først Kircks kulplads, dernæst nr. 94, der var bolig for havnevæsenets folk. Nr. 92, der tilhørte Jernbanehotellet, var ombygget indvendig og indrettet med festsal og dertil hørende restaurationslokaler. Ejendommen var opført ca. 1750 af William Brown. Nr. 90, der var bygget i 1793 af købmand Chr. v. Mehren, brugtes dengang til almindelig beboelse, og her boede bl. a. konsul Razga. – Nr. 88 kaldtes kaptajn Gradmanns gård. Nr. 86, den Wrightske gård, var vel den smukkeste af denne husrække; de særprægede engelske skydevinduer og den smukke stentrappe i gården var seværdigheder. – I nr. 84 boede handels- og speditionsfirmaet Schierbeks efterfølgere, H. T. Hass og I. C. Munk.

I hjørneejendommen havde Simon Unna vinhandel. Hele denne karré, der gik rundt til Havnegade, var væsentlig indrettet til hotel og restauration i alle tre etager, den karakteristiske gæstgivergård „Skibet". – I Strandgade 71 var K. F. Marstrands skibsprovianteringsforretning, som dengang var byens største, ledet af konsul Razga. Den eksisterer stadig som byens eneste skibshandel.

Skønt der ikke kan drages en direkte parallel, er der alligevel en vis analogi mellem før og nu, der falder i øjnene, når man færdes på havnen. Helsingør er en vigtig station i den internationale rejserute, der fører strømme af fremmede turister fra nord til syd og omvendt. Dette kosmopolitiske folkeliv fører tanken hen på de mange forskellige sprog, der hørtes på havnens travleste dage omkring århundredskiftet.

SUPPLEMENT TIL BOGEN: »NORDISKE LERHUSE«

Af SVEN RISOM

Det kan – vil een og anden måske mene – synes besynderligt at drage en for 7–8 år siden udkommen bogs tilblivelse frem i lyset, men efter forfatterens mening berettiger det, der er sket i mellemtiden, fremkomsten af en klar redegørelse for at undgå endnu flere misforståelser og gold kritik af bogen. Denne kritik er fremsat, fordi selve udgangspunktet, eller beviset, for bogens mål og mening, nemlig: at der i tiden fra 1780–1870 opførtes ca. 4000 huse ude på landet „af ler", og det fortrinsvis i Nordsjælland, er blevet forflygtiget. Af økonomiske grunde fik forfatteren ikke lejlighed til at publicere de omhyggeligt gennem mange års ihærdigt arbejde førte fortegnelser (der først nu kan forelægges offentligheden) over „hvem af landbefolkningen", der havde gjort brug af byggeskikken, og hvor de konstaterede „lerhuse" lå, hvilket var den egentlige basis for bogens berettigelse. De 25 maskinskrevne sider, der forelå, og som indeholdt både kronologiske og topografiske oplysninger om husene – efter at de originale udskrifter af landsarkivernes brandforsikringsprotokoller var reduceret dertil – skulle udskiftes med et enkelt blad (s. 51), hvor der kun registreredes, hvor mange lerhuse der var opført år for år i ovennævnte tidsrum uden oplysning om, af „hvem" og „hvor" hvert enkelt af disse huse var opført. Man kan sikkert roligt tilføje et ret anseligt antal, som

ikke er blevet registreret af brand-assuranceselskaberne. Der er mange af de afbildede lerhuse i bogen, som er fundet frem uden registrering. Der høres også ofte ved brand om „ikke assurerede huse".

Mon ikke de sikkert mange ejere af endnu bevarede „lerhuse" blandt Frederiksborg Amts historiske Samfunds medlemmer kunne have glæde af at gennemse fortegnelserne over de gamle lerhuse – og måske finde deres eget hus omtalt?

Tanken om en monografi om „lerjordshuse" opstod for mit vedkommende allerede i 1918, kort efter at jeg var kommet i besiddelse af et gammelt stråtækt landhus i Asminderød på Veksebo overdrev, som jeg ved købet ikke anede var et „stampet lerhus". Det lignede jo alle de andre landlige huse med stråtag og kalkede vægge, hvad enten disse var bindingsværk eller grundmur. – Det kunne kun ses, at der var ualmindelig tykke mure. Men ved at læse skødet rigtigt igennem opdagede jeg, at der om bygningerne i den to-længede lille gård (opr. med 6 tdr. land) stod: „opført dels af ler, dels af grundmur" (således som det fremgår af opmålingen af 1918; det er kun de to sider sider af det rum, der tidligere havde tjent som „ruglade" og „lo", der havde grundmur).

Da jeg nu spurgte mig for hos naboer og de håndværkere, jeg kom til at arbejde sammen med, erfarede jeg, at en hel række gamle huse, der i begyndelsen af 1800-tallet var opført langs den gamle vej fra Fredensborg til Danstrup, gennem Veksebo overdrev – af forskellige størrelser – var opført af dette materiale, der for en nutids-arkitekt måtte synes et højst besynderligt materiale, som man aldrig havde hørt noget om før i historien her i landet. Man havde kun vurderet det, man så, og det så tilsyneladende ganske tilforladeligt ud, med sine 50 cm tykke ydermure, der sagdes at være „vældig lune".

Da det hørtes, at den gamle folkeskolebygning i Asminderød landsby – lige overfor kirken og præstegården – der nu tjener som stuehus til gårdejer Valdemar Pedersens gård „Asmunds-

høj", men som har tjent som skole med lærerbolig fra 1830 til 1906, da den var blevet for lille, og centralskolen i Asminderød blev bygget, også var en lerbygning, og der blev påvist et gammelt tre-fløjet gårdanlæg i selve Fredensborg på vejen til Endrup („Julianehåb") fra 1833, også af ler, og det hørtes, at der i selve hovedgaden i slotsbyen Fredensborg Jernbanegade fra 1830–1906 havde ligget en gammel lerstampet almueskolebygning (tillige væveskole) for slotssognet (det var kun af hensyn til småskolernes flytning til centralskolen, at bygningen blev nedrevet og grunden solgt til høj bebyggelse med butikker, at den gamle kønne een-etages hvidkalkede lerbygning blev nedrevet), så begyndte jeg at spidse øren og finde emnet interessant. Det vidstes, at folkeskolevæsenet omkring århundredskiftet (1700/1800) var underlagt Rentekammerets kontrol, med de lokale skolekommissioner, bestående af bønderne og deres præst rundt i sognene, som mellemmænd. Men nu blev det klart, at „stampede lerbygninger" havde Rentekammerets, d. v. s. statens, bevågenhed.

Denne opfattelse gik dog først rigtigt op for mig i sin fulde belysning, da arkivleder Knud Millech henledte opmærksomheden på en sag af 13. marts 1796 vedrørende „lerbygning". Denne sag indeholdt bl. a. en ordre fra Rentekammeret (kongen) til landinspektør, kaptajn i vejkorpset A. D. v. d. Recke, der havde tilsyn med forskellige arbejder på kongelige bygninger i Frederiksborg amt, om at rejse over til Holsten, og i Ditmarskens hovedstad Meldorf tage opførelsen af et hus for en branddirektør i øjesyn og give indberetning til kammeret om den nye byggeskik at „stampe husenes ydermure op af ler", der blev gravet op af selve byggegrunden og soltørret i løbet af et par sommermåneder. Det drejede sig om en tjenestemandsbolig (med kontor), der hørte ind under „Landes-Bauamtdirektor für Holstein" C. F. Hansen (med sæde i Altona, der hørte under Danmark til den 2. slesvigske krig). At bygningen, som blev målt op og tegnet, var opført af vor berømteste arkitekt blev mig klarere og klarere, efterhånden som der arbejdedes med den

smukke bygning, der lå på hovedgaden i Meldorf lige overfor kirken. De tre C. F. Hansen-kyndige eksperter: museumsdirektør Jørn Rubow, magister Harald Langberg og direktør Thorlacius-Ussing, som har stået for restaureringen af det oprindelig af C. F. Hansen, for Rentekammerets præsident Chr. Fr. Reventlow, byggede „Pederstrup" på Lolland, har givet forfatteren ret i hans påvisning af ligheden med C. F. Hansens senere bygninger.

Denne kombination af „lerbygning" og „C. F. Hansen" manifesterer sig i øvrigt i to andre C. F. Hansen-byggeforetagender, i lighed med Meldorfhuset. På Pederstrup blev en hel række avlsbygninger mellem 1814 og 1818 opført af stampet ler, ligesom 4 af de 8 folkeskoler, som statsministeren opførte på de vidtstrakte godser på Lolland, er bygget med stampede lervægge. Af de 4 lerskoler er den fra „Christiansminde" til landbygningsmuseet i Maribo flyttede, meget bemærkelsesværdig.

Men overhofmarskal Hauch, hvis stuehus på gården Hegnsholt ved Hillerød C. F. Hansen tegnede 1815, lod i 1815 også en lade bygge (22 fag, 15° bred) af stampet ler. Både statsminister Reventlow og overhofmarskal Hauch sad jo i kommission sammen med C. F. Hansen ved tilrettelæggelse af Christiansborgs genopførelse efter slotsbranden 1794.

Men æren for den allerførste begyndelse til at bygge med ler her i Danmark skylder vi dog greve A. G. Moltke; han lod allerede i 1780 opføre en skole med ydervægge af stampet ler på Bregentved til godsets børn. En indskrift, hugget i sandsten over indgangsdøren, fortæller, at han stiftede denne skole som et mindesmærke for sin taknemmelighed til Gud for hans velsignelser af de foretagender til „agerdyrkningens fremme", som han havde skænket ham „til ungdommens undervisning i Christendom og dem andre nyttige kundskaber", i sit halvfjerdsindstyvende år, 1780. Bygningen tjener stadig som parcelhus. Byggeskikken kendte A. G. Moltke fra sit fødeland Mecklenburg, men han har sikkert også hørt derom af de mange kunstnere fra

Frankrig, han kendte, og som indvandrede til Danmark i de år, Saly og Jardin bl. a.

Mon det skulle være disse behjertede godsejere, der kæmpede for og opnåede frigørelse for stavnsbånd for Danmarks bønder, som Bjarne Stoklund tænkte på, da han fremsatte sin påstand om, at datidens godsejere kun af egoistiske grunde anbefalede lerbyggeriet, således som han skrev i „Danmarks Bygningskunst". Ved udarbejdelsen af „Nordiske Lerjordshuse" blev der, for at få et så sandfærdigt billede som muligt af brugen af ler som byggemateriale, foretaget en systematisk gennemgang af brandtaksationsprotokollerne i 8 herreder på Sjælland. Desuden blev der korresponderet med landsarkiverne på Fyn og i Jylland. Alt i alt var det et stort arbejde, der tog sin tid, og som blev nedfældet i 50 maskinskrevne sider; men da de mange navne Jensen og Nielsen ikke sagde mere, end hvis man opgav antallet af gårde og huse i de forskellige herreder, så sammenfattedes materialet i 25 maskinskrevne sider med årstal, herred, sogn og bygningsart, således som de nu – ved venlig imødekommenhed fra redaktionen af årbøger for Frederiksborg Amts historiske Samfunds side – herved for første gang præsenteres for offentligheden til bedømmelse og kritik.

FORTEGNELSE OVER STAMPEDE LER-JORD-HUSE OPFØRT 1780-1875

Anno 1780. Ringsted Herred.

1 Lensgreve Adam Gottlob Moltkes skole på Bregentved.

Anno 1795. Frederiksborg Slot.

Havemur omkring en del af slotshaven.

Anno 1795. Frederiksborg Herred.

1 udhus til rytterskolen i Karlebo by.

Anno 1795. Skippinge Herred.

1 husmandshus, 27×10 alen, på Sejerø.

Anno 1796. Lynge–Kronborg Herred.

1 husmandshus, 24×12 alen, i Karlebo.

1 havemur ved Toldkamret i Helsingør havn.

Anno 1797. Tybjerg Herred.

1 to-familiers husmandshus, Køng sogn (Øbjerggård).

Anno 1798. Vester–Horne Herred.

1 husmandshus på Herregården Nørholm (Rosenørn Theilmann).

Anno 1799. Lynge–Kronborg Herred.

1 skolebygning i Snekkersten, Tikøb sogn.

Anno 1800. Sokkelund Herred.

11 huse i Lyngby, Søllerød, Rødovre, Gentofte, Herlev, Valby sogne, hvoraf 1 glarmester, 1 bødker, 1 skomager, 1 snedker, 1 hof-cabinets-snedker Speers enke, 1 slotsforvalter Krause, Virum.

2 væveribygninger ved Lyngby Mølleå (Stampen).

4 gårde i Gentofte, Lyngby sogn.

Anno 1801. Sokkelund Herred.

30 huse i Herlev, Gladsaxe, Hvidovre, Lyngby, Søllerød, Gentofte, Rødovre sogne, hvoraf 1 for en skomager, 1 for en smed, 1 for en tømrer.

3 gårde i Øverød, Søllerød, Virum, Lyngby, hvoraf afdøde kammerherre Suhms gård i Søllerød.

Lynge–Kronborg Herred.

1 genèverbrænderi i Helsingør (Daniel Belfour).

Anno 1802. Sokkelund Herred.

27 huse i Gentofte, Herlev, Gladsaxe, Hvidovre, Lyngby sogne, hvoraf 1 tømrer, 1 væver, 1 brandfoged, 1 hestemøller, 1 skomager.

6 gårde hvoraf Peder Jensens „Hesselgården", Gentofte, og sognefoged Christoffersens gård i Lyngby.

Gjerlev Herred. (Randers A.)

Længe på Charlottendal.

Anno 1803. Sokkelund Herred.

14 huse i Gentofte, Søllerød, Gladsaxe, Brønshøj, Rødovre, Hvidovre sogne, for 11 husmænd, 1 smed, 1 maler. 1 kammerråd Orlog.

9 gårde, sognefogedens i Mørkhøj, „Skovgård" i Gentofte (Lars Olsen). „Stolpegården" i Gentofte (Vangede) tilhører Søren Kier.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård, geheimekonferensråd, amtmand Lewetzaus „Prøvelyst" i Karlebo sogn, avlsbygninger.

Anno 1804. Sokkelund Herred.

25 huse i Lyngby, Gentofte, Rødovre, Hvidovre for 20 husmænd, 5 håndværkere o. a., hvoraf 1 glarmester, 1 bager, 1 sognepræsten Hans Rønne og slotsforvalter Voigts hus v. stranden, Hvidovre.

8 gårde, hvoraf 1 lægdsmands, 3 på mark.

Lynge–Kronborg Herred.

1 Jens Jensens gård i Havreholm.

Anno 1805. Sokkelund Herred.

20 huse i Gentofte, Søllerød, Lyngby, Brønhsøj, Hvidovre og Herlev sogne, hvoraf 1 klokkestøber, 1 tømmermand, 2 oldermænd, 1 skrædder, 1 strandrider.

11 gårde, hvoraf 1 på marken, 1 tilh. kammerråd A. Andersen.

Lynge–Kronborg Herred.

1 Coulthards afbrændte gård i Plejelt, Tikøb sogn.

Anno. 1806. Sokkelund Herred.

27 huse i Søllerød, Lyngby, Gentofte, Bagsværd, Gladsaxe, Hvidovre sogne, hvoraf Chr. Drewsens i Søllerød, 1 kromand, 2 smede, 1 skomager, 1 urtekræmmer.

8 gårde i Gentofte (Sognegården), Gladsaxe, købmand Soelbergs, rigskvartermester Chr. Drewsens i Søllerød, Gladsaxe, og 4 i Søllerød sogn.

Anno 1807. Lolland, Nørre Herred.

1 lade med jordstampede vægge, Steensgård, Sandby sogn.

12 huse i Lyngby, Søllerød, Gladsaxe, Hvidovre, hvoraf 1 smed og bagerenken, madam Nissens lyststed.

Sokkelund Herred.

13 gårde, hvoraf regimentskvartermesteren Drewsens, Bagsværd, koffardikaptajn N. P. Mossins „Rudegård", Søllerød, provst Buchs i Hvidovre, Gudm. Christensens „Damhuset".

5 Frantz N. Schades, Søborghus Kro, Christoph. Nimbs, Holte Kro, kapt. Lind, Esche & Co.s Sæbefabrik, Chr. Andersen, Hammershøj Kro.

Anno 1808. Sokkelund Herred.

9 huse i Gentofte, Lyngby, Gladsaxe, Brønshøj sogne, hvoraf Sør. Pedersens

Kro i Bagsværd, Gladsaxe sogn, Carl Dalens lyststed i Gentofte sogn, slagter Eybergs, Bagsværd, Gladsaxe.

9 gårde smst. Hans Jørgensens „Svejgård", Gent. Kapt. Wulffsens, Lyngby, bogholder Augusts i Brønshøj.

Bårse Herred.

2 huse i Øster Egesborg under Lækkende.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård, Kapt. Coulthards „Lottesminde", Harritshøj, Tikøb sogn.

Anno 1809. Sokkelund Herred.

14 huse i Gentofte, Lyngby, Gladsaxe, Hvidovre, Søllerød sogne, hvoraf 1 smed, Joh. C. Wæsingers lyststed i Lyngby, 1 skolelærer, 1 skomager.

7 gårde, hvoraf „Hulegården" i Gentofte og konsul Fr. de Conincks gård i Søllerød, slagter Hendriks gård i Virum, faktor Schouws enke, Virum, og Borups „Flaskekroen" i Hvidovre.

Ars Herred.

Avlsbygninger både på Lerchenborg og Refsnæsgård.

Anno 1810. Sokkelund Herred.

13 huse i Søllerød, Brønshøj, Gladsaxe, Herlev, Lyngby, Gentofte, hvoraf Joh. W. Drewsens lyststed i Springforbi, Søllerød, grosserer Peter Tuteins i Virum, Lyngby sogn.

9 gårde, hvoraf rebslagermester N. Jensens i Øverød, løjtnant Bodenhoffs på marken, Bagsværd, justitsråd C. Langes, Øverød, brygger Casses, Brønshøj.

Anno 1811. Sokkelund Herred.

10 huse i Gentofte, Lyngby, Søllerød, Rødovre, Hvidovre, Herlev, Gladsaxe sogne, hvoraf 1 hjulmand, 1 overjæger, 1 kattuntrykker, Reimerts (Lyngby), og slotsforvalter Schaumanns i Hjortespring (Herlev).

5 gårde, hvoraf Schartaus i Herlev, generalkrigskomm. Raewerts i Buddinge, major du Plat's „Hanevadgård" i Herlev.

Anno 1812. Sokkelund Herred.

16 huse i Lyngby, Søllerød, Hvidovre, Brønshøj, Gentofte, Gladsaxe, Herlev sogne, hvoraf nævnes forvalter Gjedes lyststed, Søllerød, birkeskriver Horns lyststed, Virum, brygger Casses Hus, Hem. Schielderups sted i Bagsværd (Gladsaxe).

21 gårde, hvoraf særlig nævnes murermester Joh. Wilh. Everts i Virum, Bassows „Flaskekroen", Hvidovre, stolemager Holms gård, Brønshøj, Kapt. Brincks i Vedbæk (Søllerød), faktor Schouws i Lundtofte, sekretær Henrik Gjedes „Strandgård", Hvidovre, grosserer Faber Bircks i Hvidovre, kvartermester von Scholtens „Skovgård" i Ordrup, Schleisners og Knops Kattunfabrik, Lyngby, justitsråd Rømers i Gladsaxe.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård, „Damgården", Langstrup, Asminderød sogn.

Anno 1813. Sokkelund Herred.

4 huse i Gentofte og Søllerød sogn.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård i Plejelt, Tikøb sogn (hr. Steintius).

Anno 1814. Sokkelund Herred.

10 huse i Gentofte, Lyngby, Søllerød, Herlev og Hvidovre, hvoraf særlig bemærkes 1 tømrer, 1 hørkræmmer Stæhr's i Lyngby, solodanser Dahlens lyststed i Gentofte, havnefoged i Søllerød.

Lolland, Nørre Herred.

2 skolehuse i Landet og Vejleby sogne.

Sokkelund Herred.

6 gårde, hvoraf fabrikant Monies og Soldins i Lyngby, købmand Hans Hansens i Lyngby, generalkrigskommissær d'Auchamps i Virum, grosserer Jean de Conincks „Kaningården", fårestald, Søllerød, og Joh. Chr. Drewsens udflyttede gård, Lundtofte (Lyngby).

1 skole i Buddinge (Gladsaxe sogn), 10 fag stampet ler.

Anno 1815. Sokkelund Herred.

2 huse i Hvidovre og Søllerød sogne.

3 gårde i Herlev, Søllerød, således koffardikaptajn Amond Amondsens, Søllerød, kapt. Lars E. Wiims „Gammelgård" i Hjortespring, Herlev, J. Bjerregårds „Lærkegården" i Herlev.

Lynge–Kronborg Herred.

1 Kapt. Coulthards „Lottesminde", Tikøb sogn.

Anno 1816. Sokkelund Herred.

6 huse i Hvidovre, Gladsaxe, Gentofte, Brønshøj, slagter Eibergs i Bagsværd, tømrermester Lehmanns i Gentofte, urtekræmmer Lunds, Gentofte.

2 gårde, borgerkapt. Egerods i Brønshøj, kapt. v. Myhres i Gladsaxe.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård, overhofmarskal Hauchs „Hegnsholt", Grønholt sogn og by, ladebygn. 22 fag 15° br. buet tag.

Holbo Herred.

1 hus, skolelærer Schmidt (ler og halm), Saltrup, Esbønderup.

Sunds Herred. (Fyn).

5 huse, hovedbygningen på Thorsminde og 4 mindre huse under stamhuset Tåsinge (Thorseng), generalløjtnant Juel.

Lolland, Fuglse Herred.

1 skole Thorslunde sogn (baroni Sønderkær).

Anno 1817. Sokkelund Herred.

9 huse i Gladsaxe, Gentofte (Skovshoved) sogne, hvoraf 1 snedker Herbsts, Gentofte, 1 hjulmands, Gladsaxe.

3 gårde, Joh. P. Schmonks Kro, Chr. Rasmussens og Ole Hansens, alle i Gladsaxe (Bagsværd).

3 skolers udbygninger i Lyngby, Rødovre og Utterslev skole, Brønshøj.

Lolland, Nørre Herred.

1 skole i Langed, Østofte sogn, „Christiansminde", Reventlow skole, Jørgensbjerg – nu flyttet til Frilandsmuseet i Maribo (Bangs have).

1 skolehus i Vester Nordlunde sogn, stuehus i øst.

Sømme Herred.

2 huse på Bistrupgård's jorder, Sønderlunds huse.

Anno 1818. Sokkelund Herred.

13 huse i Hvidovre, Lyngby, Gladsaxe, Frederiksberg, Herlev sogne, hvoraf kirkesanger Sommers hus i Bagsværd, slagtermester Chr. Hennings sted på Frederiksberg, smed Jørgen Madsens, Hvidovre, grosserer Peter Coster's „Holmehuset", Bagsværd.

Lolland, Fuglse Herred.

1 47-fags korn og tærskelade.

1 33-fags farestald, vaskehus og inspektørbolig.

11 gårde smstds., hvoraf 5 på marken, hvoraf grosserer Faber Birchs i Hvidovre.

Bårse Herred.

1 stuehus og stald og 1 skolebygning sammesteds.

Åsum Herred (Odense amt).

1 skole i Davinde på Fyn.

Anno 1819. Sokkelund Herred.

17 huse, hjulmand Lars Christensens, Buddinge, Gladsaxe sogn, kattuntrykker Aug. Reimers sted, Lyngby, politibetjent H. Müllers, tingmand Rasmus Meyers, 1 skomager H. N., Christ. Brønlunds, Gladsaxe.

9 gårde, hvoraf den kgl. skovfogedgård, Klampenborg, Dyrehaven.

Lolland, Fuglse Herred.

1 skolehus i Holeby sogn (Sønderkarle gods).

Kronborg Herred.

1 gård, Marstedts i Smidstrup, Birkerød sogn.

Anno 1820. Sokkelund Herred.

17 huse, gårdmand Niels Hansen, Øverød (Søllerød), magister Bach, Søllerød, væver Jens Mathiasen, Øverød, Søllerød, gårdm. Did. Hansens, Søllerød sogn.

9 gårde, deraf 2 i Øverød, (Søllerød), bager Joh. Klochus, Øverød, Died-Hansens Wellervende, Søllerød sogn.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 gård, Peter Olsens, Oppesundby.

Tybjerg Herred.

1 gård, dr. theol. Hammers gård „Wiborggård", ladebygn., Herlufmagle (buet tag).

Anno 1821. Sokkelund Herred.

27 huse i Husum (Brønshøj), Valby (Hvidovre), Herlev, Gentofte, Rødovre, Lyngby, Gladsaxe, Buddinge, hvoraf snedker Georg de Medicis (Brønshøj), pottemager Francs, Ambrosius Bugges sted, Islemark, smed Larsens.

18 gårde, hvoraf særlig grosserer Binzers „Stolpegård", Vangede, Gentofte, sognefoged L. Cadovius gård, Mørkhøj (Gladsaxe).

Lynge–Kronborg Herred.

1 skole i Auderød (Karlebo sogn). Udhus.

Lolland, Nørre Herred.

1 hus i Tjørneby, Utterslev sogn.

Anno 1822. Sokkelund Herred.

39 huse i Søllerød, Lyngby, Gladsaxe, Gentofte, Brønshøj, Rødovre, Hvidovre, hvoraf 1 skomager, oldermand Peder Jensen, hjulmand Lundquists enke, hjulmand Niels Larsen.

4 gårde, hvoraf 1 på marken til Ørholms fabrikker, Lyngby.

3 gårde, Buddinge (Gladsaxe) og skolen (udbygninger).

Anno 1822. Holbo Herred.

2 huse på overdrevet Græsted.

Lolland, Nørre Herred.

1 gård i Vindeby (malthus og vognskur).

Anno 1823. Sokkelund Herred.

45 huse i Vigerslev, (Hvidovre), Søllerød, Gentofte, Brønshøj, Utterslev, Skovshoved, Virum, Gladsaxe, hvoraf oldermand Sørensen, Skovshoved (Gentofte), kapt. Myhres (Gladsaxe), kammerherreinde Olivarius, Bagsværd (Gladsaxe), L. A. Havens hus i Utterslev (Brønshøj).

12 gårde, hvoraf 3 i Vigerslev (Hvidovre), 2 i Brønshøj, 1 i Gladsaxe, kapt. Bruuns i Utterslev (Brønshøj), 1 Jørgen Hansens „Svejgården", Gentofte.

6 skolebygninger har fået stalde af lermur, således Gentofte, Hvidovre, Vangede, Gladsaxe, Brønshøj og Utterslev (Brønshøj).

Lyngby–Kronborg Herred.

3 huse, brit. generalkonsul Fenwicks hus i Nyrup (Tikøb), 1 i Lønholt, 1 i Mørdrup.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 hus i Lynge–Frbg. Freerslev.

Anno 1824. Sokkelund Herred.

30 huse i Hvidovre, Gladsaxe, Brønshøj, Søllerød, Herlev Gentofte, hvoraf smed Olsen og hjulmand Jens Hansen i Brønshøj og slagter Daniel Brems hus i Gentofte, gårdm. Nielsen, Søllerød.

11 gårde, hvoraf Niels Rasmussen i Mørkhøj (Gladsaxe), sognefoged Rasmus Nielsen i Nærum (Søllerød), Christen Bonavendsens i Hvidovre.

1 skolen i Hvidovre (stald).

Lynge–Kronborg Herred.

2 huse i Endrup (Asminderød), 1 i Borsholm (Tikøb).

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde i Fuglse sogn og Østofte.

1 Kornerups lille Mølle (Kornerup).

Anno 1825. Sokkelund Herred.

8 huse i Ordrup (Gentofte), Rødovre, hvoraf hjulmand P. Børgesens, Chr.

Christensen, Rødovre, H. Didrichsens i Skovshoved, J. P. Schillings i Tårbæk (Lyngby), skovløber Pedersens, Ordrup mark, Gentofte.

8 gårde, hvoraf Bramsens Kattunfabrik i Lyngby og Søren Cortsens gård, Valby (Hvidovre).

Holbo Herred.

1 stuehus i Villingerød, Esrom sogn, gårdm. Anders Andersen.

Lynge–Kronborg Herred.

6 huse i Borsholm, Horneby, Saunte, Ømosen, Holmene.

3 gårde, hvoraf 2 i Tikøb, 1 i Smidstrup (Birkerød).

Holbo Herred.

1 hus i Høbjerg, Helsinge sogn.

Anno 1826. Sokkelund Herred.

18 huse, hvoraf 7 fiskerhuse i Tårbæk (Lyngby sogn), smed Meyers i Husum (Brønshøj), smed Lars Pedersens, Islemark (Rødovre), smed Lejes hus på Ordrup mark og i byen (Gentofte sogn), major Myhres hus i Gladsaxe.

4 gårde, 2 i Brønshøj, (Kapt. Johs. Bruun og Charles Laybourns), Johs. Jungs „Holtegård" i Søllerød sogn, justitsråd Bjergs i Vedbæk (Søllerød sogn).

Lolland, Fuglse Herred.

1 gård i Ålstrup (Ålstrup hovedgård).

3 huse i Skørringe sogn og by, bl. a. hørbryder Madsens.

Lolland, Nørre Herred.

1 smedie i Horslunde sogn.

1 skolehus i Sandby sogn.

Anno 1826. Lynge–Kronborg Herred.

4 huse, Peder Hansens, Børge Svendsens, Søren Olsens, alle af Asminderød sogn, Ole Mortensens, Tikøb sogn.

1 skole i Ravnsnæs (udhus), Birkerød sogn.

Anno 1827. Sokkelund Herred.

26 huse i Gladsaxe, Brønshøj, Søllerød, Rødovre, Gentofte sogne, hvoraf skrædder Jensens, Nærum, slagter Rasmussens, Rødovre, gårdm. Ridtzouw's Vangede, smeden Grantzaus, Ordrup, smeden Seiers, N. Holms i Øverød, smeden J. H. Møllers, Gentofte.

10 gårde, bl. a. kapt. N. Classens „Grøndahl" på Frederiksberg.

Lynge–Kronborg Herred.

8 huse i Saunte, Plejelt, Nyrop, alle Tikøb sogn.

2 gårde, konsul Fenwicks gård „Fairyhill", Nyrop, købmand Trydes gård, Tikøb, begge Tikøb.

Lolland, Nørre Herred.

1 bryggers i Jeppe Jeppesens gård, Horslunde sogn.

2 gårde i Sandby og Utterslev sogne.

Holbo Herred.

1 hus, skolelærer Smidts „Enkely", Saltrup, Esbønderup.

Odense Købstad.

1 beboelseshus for Møller Langkilde.

Anno 1828. Sokkelund Herred.

18 huse, Herlev, Gladsaxe, Søllerød, Brønshøj, Hvidovre, hvoraf Peder Sørensens på „Sorgenfri"s grund i Lyngby, pottemager Lorentzen Lindquists i Lyngby, skrædder Chr. Nielsens i Hjortespring.

4 gårde i Gentofte, Søllerød, Gladsaxe, Hvidovre.

Lynge–Kronborg Herred.

2 huse, Jonstrup, Apperup, Tikøb sogn.

2 gårde, Nyrop, Borsholm, Tikøb sogn.

Lolland, Nørre Herred.

5 huse på Pederstrup Hovedgård, Vesterborg sogn, 2 huse og hørbrydningsmølle, Horslunde sogn.

Holbo Herred.

2 huse, Mårum, Græsted sogne.

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde, 2 huse i Øster Tiersted, øen Lang og degnebolig i Bursø.

Anno 1829. Sokkelund Herred.

24 huse, bl. a. skrædder H. P. Johansens, Islemark, Rødovre, fabrikant Flensborgs trådvarefabrik, Buddinge, Gladsaxe, væver J. C. Husums i Bagsværd.

7 gårde, bl. a. major Myhres i Gladsaxe.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård, gross. Borries „Abellund", Tikøb sogn.

Holbo Herred.

4 huse i Helsinge og Udsholt, Blidstrup sogn.

Lolland, Nørre Herred.

2 gårde, Pederstrup hovedgård, 47 fag lade, 35 fag fårehus, 1 malthus, 7 huse, Horslunde, Utterslev sogn.

Lolland, Fuglse Herred.

1 hus i Langet by, Østofte sogn.

Horns Herred.

1 hus i Bybjerg på Orø.

Anno 1830. Sokkelund Herred.

18 huse i Hvidovre, Vangede, Brønshøj, Søllerød, bl. a. cand. phil. Koefoeds (Tyrebakken), Søllerød sogn, brændevinsbrænder Jørgen Møllers, Gladsaxe sogn.

5 gårde i Hvidovre og Buddinge.

Lynge–Kronborg Herred.

2 huse i Asminderød og Brønsholm (Karlebo).

1 skole i Asminderød, 11 fag. Skolestue og 3 vær. lejlighed, kvisten.

1 almueskole i Frederiksborg Hovedgade.

Tybjerg Herred.

1 magasinbygning, Fensmark Glasfabrik.

Holbo Herred.

1 hus i Søborg, Gilleleje.

Anno 1831. Sokkelund Herred.

17 huse i Vanløse, Hvidovre, Ordrup, Mørkhøj, Hjortespring, Lundtofte, Tårbæk, Islev, Bagsværd, Ordrup (Gentofte), bl. a. 1 hjulmand og 1 væver.

2 gårde i Hvidovre og Mørkhøj.

Lynge-Kronborg Herred.

3 huse i Endrup, Tipperup, Harritshøj, Tikøb sogn.

1 gård i Bloustrød, Nebbegård, (van Helsdingen).

Holbo Herred.

5 huse i Søborg og Valby sogne.

Tybjerg Herred.

1 kgl. fæstegård, Asåby, Glumsø sogn.

Lolland, Fuglse Herred.

1 gård i Grevinge, Tiersted sogn.

Anno 1832. Sokkelund Herred.

16 huse i Gladsaxe, Skovshoved (Gentofte), Bagsværd, Brønshøj, Hjortespring, Gentofte, Valby, Hvidovre, bl. a. kapt. Synnestved, 1 hjulmand.

4 gårde i Gladsaxe, Hvidovre, Hjortespring, heraf Jens Andersens syvende købsgård.

1 stald til Gentofte skole.

Lynge-Kronborg Herred.

2 huse i Horneby, Tikøb sogn og Brønsholm, Karlebo sogn.

Holbo Herred.

4 huse i Mårum, Annisse, Blidstrup og Smidstrup.

Tybjerg Herred.

1 kgl. fæstegård, Glumsø sogn.

Anno 1833. Sokkelund Herred.

33 huse i Buddinge (Gladsaxe), Mørkhøj, Rødovre, Hjortespring (Herlev), Gentofte, Brønshøj, Vangede, Lundtofte, Husum, Vigerslev, Vanløse (Brønshøj), Herlev, Øverød (Søllerød), Holte og Virum, bl. a. 1 hjulmand, 2 gårdmænd, 1 skomager, 1 fogedgård, Herlev, 1 sognefogeds i Holte, Hans Peter Holmskjolds sted, Lyngby.

15 gårde i Buddinge og Emdrup, bl. a. Hartvig Duncans i Lundtofte, Lyngby sogn.

1 bomhus i Gentofte (Randel & Wulffs).

1 kro, „Søborghus", Brønshøj mark, Brønshøj sogn.

Lynge-Kronborg Herred.

4 huse i Vexebo, Dageløkke slette, Asminderød, Bloustrup by og sogn, bl. a. Rosenstands hus „Julianehåb", Fredensborg.

Holbo Herred.

1 hus i Smidstrup, Blidstrup sogn.

1 gård i Smidstrup, Blidstrup sogn.

Tybjerg Herred.

1 glasfabrik tilh. grevinde Danneskjold, Fensmark sogn.

Lolland, Fuglse Herred.

1 hus i Vejleby by og sogn.

Anno 1834. Sokkelund Herred.

32 huse i Lyngby, Virum, Emdrup, Brønshøj, Herlev, Vigerslev, Hvidovre, Buddinge, Husum, Nærum, Hjortespring, Søllerød, Valby, bl. a. 2 møllere (Fuglevadsmølle) Michael Drewsens Sted i Lyngby, 1 smed, 1 skomager, 6 huse for oberst Flairicur i Nærum, Søllerød sogn.

26 gårde, bl. a. 1 bondegård tilh. Ørholm Papirfabrik, Anders Nielsens „Stolpegården", Vangede, Gentofte.

1 stald til Herlev skole.

Anno 1834. Lynge–Kronborg Herred.

15 huse i Havreholm, Tikøb sogn, Skibstrup, Ømosen, Borsholm, Karlebo sogn og by, Torpen, Asminderød sogn.

5 gårde, 2 i Tikøb sogn, 2 i Borsholm, 1 i Karlebo sogn.

Holbo Herred.

6 huse i Smidstrup, Græsted, Alme, 1 skolelærer Lohmann.

3 gårde i Smidstrup, Alme, Blidstrup, Pårup.

Tybjerg Herred.

1 udflyttergård, Gundersboholm, Trælløse, Skelby sogn.

Anno 1835. Sokkelund Herred.

67 huse i Utterslev (Brønshøj), Vangede, Ordrup (Gentofte), Vedbæk (Søllerød), Mørkhøj (Gladsaxe), Bagsværd, Virum (Lyngby), Buddinge, Rødovre, Hvidovre, Frederiksdal (Lyngby), Vigerslev, Husum (Brønshøj), Trørød (Søllerød), bl. a. dugmagermester Zetterkops i Brønshøj, H. C. Jonassens smedie i Vangede, fiskebløder Henrichsens i Vangede, snedker Leopolds, hjulmand Henrichsens i Virum, smedemester Bendsens i Gladsaxe, skomager Rs. Pedersens og smed Andersens i Hvidovre, grev Schulins skovfoged- og skovløberhus ved Spurveskjul, Frederiksdal (Lyngby), skolelærer Ferres i Gladsaxe, hjulmand Hansens i Husum, smedemester Nielsens bygninger i Lyngby og gårdm. Jensens i Bagsværd.

30 gårde, bl. a. Isenkræmmerlaugets fabrik, Råvaddam, Peter Møllers krosted i Vedbæk, sognefoged Jensens gård i Hvidovre.

Lynge–Kronborg Herred.

17 huse i Danstrup (Asminderød), Horserød (Tikøb), Mørdrup (Tikøb), Toelt (Asminderød), bl. a. 1 hus for en snedker, 1 hus for en skrædder.

6 gårde, bl. a. Chr. Larsens „Fredtofte", Karlebo sogn. Zachariaes „Hegnsholt", Karlebo sogn, stald og lade, A. Popsgård i Rørtang, Tikøb sogn.

Holbo Herred.

3 huse, bl. a. skolelærer Lohmanns i Græsted.

1 gård, prokurator Lunds i Esbønderup by og sogn.

Anno 1836. Sokkelund Herred.

42 huse i Buddinge (Gladsaxe), Valby (Hvidovre), Virum, Trørød (Sølle-

rød), Lyngby, Utterslev (Brønshøj), Islemark (Rødovre), Holte (Søllerød), bl. a. 1 tækkemand, 1 væver, 1 smed Møllers i Virum, drejerm. Tulinius, møller Lunds, grev Schulins blegehus, Frederiksdal, Lyngby, smed Jensens hus i Islemark, kurvemager Aberhoffs hus i Gladsaxe, 3 gårdmandshuse i Holte.

25 gårde i Gladsaxe, Holte (Søllerød), brandfoged Hansens, Madame Seidelins gård, Vanløse mark, Brønshøj.

Lynge–Kronborg Herred.

15 huse i Harritshøj (Tikøb), 1 skomagerhus i Plejelt og 1 i nederst Torp (Asminderød), bestyrer Rosenstands „Julianehåb", Vexebo (Asminderød sogn).

Lolland, Fuglse Herred.

1 hus i Tiersted sogn og by.

Anno 1836. Lynge–Kronborg Herred.

4 gårde, bl. a. H. Erichsens Vexebo (Asminderød), Zachariaes „Hegnsholt", Grønholt sogn, Hans Olsens (Asminderød).

Holbo Herred.

8 huse i Græsted, Vejby, Esbønderup.

Tybjerg Herred.

1 møllehus, tilh. møller Simonsen (Christleseje), Herlufmagle sogn.

Anno 1837. Sokkelund Herred.

46 huse i Lyngby, Søllerød, Brønshøj, Gladsaxe, Gentofte, Hvidovre, Rødovre og Lyngby Herlev sogne, bl. a. slagter Lorentzens og gross. Rings i Nærum (Søll.), Madame Møhls sted i Søllerød, sadelmager Rems i Husum (Brønshøj), kapt. Ridder v. Synnestveds sted i Brønshøj, pottemager J. Jørgensens sted i Hjortespring (Herlev), hjulmand Olsens i Buddinge (Gladsaxe), smed Schæbels sted i Vangede (Gentofte), skomager Meyers og J. Nielsens i Skovshoved (Gentofte), væver Riisgårds og forpagter Torpes i Utterslev (Brønshøj).

20 gårde i Lyngby, Søllerød, Brønshøj, Rødovre, Hvidovre sogne.

Lynge–Kronborg Herred.

21 huse i Bloustrød, Birkerød, Asminderød, Tikøb sogne, bl. a. skrædder Andersens i Breeltevang (Bloustrød S.), kapt. Bustads i Tikøb Skovhuse, tøjhusløjtnant Gjerdrums i Endrup (Asminderød sogn), probeermester Kurtzhals, Øerne (Tikøb), i Ålsgårde, Saunte, Roland (Asminderød), og smed Sørensens i Karlebo.

3 gårde, Zachariaes „Hegnsholt", Grønholt, kapt. Coulthards, Plejelt, Tikøb sogn, Christ. Jensen, Harritzhøj, Tikøb sogn.

Holbo Herred.

1 hus, Ole Christensens, Valby (Valby sogn).

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 gård, P. Hansen, Skænkelsø (Hjørlunde).

Tybjerg Herred.

1 hus, tilh. Tybjerggård i Torpe (Herlufmagle sogn).

2 gårde, proprietær Conradsens „Søgård", Buderup (Rislev sogn), 1 gård i byen tilh. Tybjerggård, Torpe (Herlufmagle).

Lolland, Fuglse Herred.

1 hospital og Frihedsminde gård i Skørringe sogn.

Anno 1838. Sokkelund Herred.

43 huse i Virum, Buddinge, Søllerød, Ordrup, Hvidovre, Brønshøj, Lyngby, Holte (Søllerød), Trørød, Bagsværd, Valby, Utterslev, Gentofte, bl. a. sognefoged Johansens sted i Søllerød, gårdejer Jacobsens, Hvidovre, smed Jørgensens, Lyngby, kanoner Nordbergs, Holte, slagter Nielsens, Søllerød, doktor Simonsens, Bagsværd, godsejer Jenisch's „Pas på", „Fårehuset" og „Posehuset" i Søllerød, hjulmand Bendtsens i Søllerød, propr. Holms hus, hjørnet af Godthåbsvej og Ålekistevej.

23 gårde i Virum, Søllerød (sognefoged Johansens), brandfoged Larsens i Holte, brandfoged Nielsens og Ch. Laybourns i Husum (Brønshøj), og madame Laybourns i Rødovre, i Hvidovre, Utterslev, Bagsværd.

Anno 1838. Lynge–Kronborg Herred.

12 huse i Rungsted (Birkerød), Asminderød, Sørup, Langerød, Mørdrup, Rørtang, Harritshøj (Tikøb), bl. a. Capellanens hus i Tikøb, sadelmager Jørgensens i Nyrup (Tikøb), slagter Kolnærs i Mørdrup.

1 gård i Karlebo, „Kellerødgården".

Lynge–Frederiksborg Herred.

2 huse i Lynge og Freerslev (Herlev).

Holbo Herred.

2 huse i Tisvildeleje (Tibirke).

1 gård i Holte (Græsted).

Anno 1839. Sokkelund Herred.

45 huse i Lundtofte (Lyngby), Brønshøj, Hvidovre, Gentofte, Valby, Holte, Vigerslev, Hjortespring, Tårbæk, Utterslev, bl. a. fiskehandler Duus, hjulmand P. Andersen, snedkermester Poss i Utterslev og smed Niels Mogensen, sekretær Carlsens i Lundtofte, slagter Nielsens i Søllerød, skomager H. Pedersen, drejermester Tullinius, kancelliråd Augusts hus i Vanløse, og Johanne Krehens i Tårbæk.

39 gårde, bl. a. generalkrigskommissær Mathiesens i Gentofte (kartoffelmagasin), Søren Lemckes i Gentofte, Niels Larsen Kyhls gård i Hvidovre, brandfoged Chr. Hansens og brændevinsbrænder Hans Hansens i Utterslev.

Lynge–Kronborg Herred.

23 huse i Dageløkke (Asminderød), Karlebo, Reerstrup, Nyrup, Plejelt, Harritshøj (Tikøb).

1 gård i Auderød (Karlebo).

Holbo Herred.

3 huse i Villingebæk, Ramløse, Græsted.

Ars Herred.

1 lerstampet hus i Udby sogn.

Anno 1840. Sokkelund Herred.

32 huse i Skovshoved, Utterslev, Vanløse, Buddinge, Hvidovre, Valby, Rødovre, Nærum, Frederiksberg, Gladsaxe, Lyngby, Øverød, hvoraf gross. Beyers (Herlev), skolelærer Christensens og urtekræmmer Heegårds sønners i Utterslev, rebslager Gotfriedsens hus i Hvidovre og kromand Chr. Christensens sted i Rødovre, sadelmager Ad. Carl Møllers og smed Jantzers i Lyngby, og dr. Peter Mangors og skovfoged Holms i Øverød.

24 gårde, hvoraf gross. Beyers i Herlev, brandfoged O. Olsens i Buddinge, Chr. Bohms „Valby Kro", pastor Clausens præstegård i Brønshøj, konsul Monsens „Aggershvile" i Vedbæk, Peter Holms „Vanløsegård" og brandfoged Ole Olsens i Buddinge.

1 skolebygningen i Bagsværd.

1 Drewsens papirfabrik „Strandmøllen", Søllerød.

Ars Herred.

1 ladebygning på Refsnæsgården, 1 schæferi, 1 svinehus.

Lynge–Kronborg Herred.

32 huse i Karlebo, Vexebo, Danstrup, Langerød, Endrup, i Asminderød sogn og Holmene, Gurre, Ømosen, Nyrup, Havreholm, Jonstrup, Horneby, Skibstrup i Tikøb sogn.

12 gårde, hvoraf kammerråd Lunds „Nebbegård" i Bloustrød, Wilmers gård i Jonstrup.

Lolland, Fuglse Herred.

3 gårde i Errindlev, Skørringe og Tågerup sogn.

1 hus, Hans Kåris i Nebbelunde.

Anno 1840. Lynge–Kronborg Herred.

Major Schultz „Damgården" i Langstrup, sekretær Schultz i Nyrup, Grahamsgård i Havreholm og Pedersen Kathøjs i Lille Esbønderup og madame Kysits gård i Gurre.

Holbo Herred.

3 huse i Valby og Esbønderup sogne.

1 gård i Plejelt, Tikøb sogn (dyrlæge Knudsens).

Tybjerg Herred.

1 Viborggård i Herlufmagle sogn.

Sømme Herred.

2 møller, Kattingeværk (Sct. Jørgensbjærg) og Lille Kornerup Mølle.

Anno 1841. Sokkelund Herred.

10 huse i Buddinge (Gladsaxe), Lyngby, Herlev, Rødovre, Islemark, Vedbæk, Ordrup, Bagsværd, bl. a. gartner Thorups i Vanløse, J. P. Mangors i Øverød, P. P. Moos' sted i Virum, møbelhandler Gjessings i Lyngby og gross. Puggårds ejendom i Ordrup (Gentofte).

14 gårde sammesteds, hvoraf Fuglevad Mølle (Lyngby), konsul H. P. Hansens „Aggershvile" (Vedbæk), etatsråd Salicath's gård i Bagsværd og pastor Lauges gård i Buddinge (Gladsaxe).

Horns Herred.

1 hus i Bybjerg, Bybjerg sogn, Orø.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 overkrigskommissær Christensens hus i Herlev.

1 Anders Hansens gård i Bonderup, Udesundby.

Lynge–Kronborg Herred.

20 huse i Fredensborg, Vexebo, Nyrup, Gunderød, Isterød, Horserød, Borsholm, Plejelt, Bøtterup, Hørsholm (Birkerød), Gurre, Usserød, Brønsholm, bl. a. købmand Steens i Fredensborg, J. N. Øxenvads hus i Plejelt og snedker Ole Jensens hus i Karlebo sogn.

8 gårde i Gunderød, Isterød, Horneby, Horserød, Borsholm.

Holbo Herred.

21 huse i Søborg, Gilleleje, Vejby, Græsted, Valby, Mårum, Saltrup og Villingerød, bl. a. smed Rasmus Hansens i Pårup (Græsted), slagter J. Hansens (Græsted), snedker P. Hansens i Mårum, skolelærer Schmidts hus i Saltrup, skolelærer Hansens i Gilleleje.

9 gårde, bl. a. „Voxtrupgård" i Saltrup (Esbønderup).

Lolland, Fuglse Herred.

6 gårde i Errindlev, Biernæs, Olstrup sogn, Asserbølle og Tågerup, og 2 huse i Ringsebølle og Hillesstolpe (Fuglse sogn).

Anno 1842. Sokkelund Herred.

28 huse i Buddinge, Brønshøj, Gentofte, Lyngby, Vedbæk, Herlev, Rødovre, Islemark, Ordrup, Bagsværd, bl. a. gårdm. P. Jensens i Buddinge, H. P. Scholtes i Vedbæk og hjulmand P. Nielsens i Bagsværd, og karlekammer i Brønshøj skole.

18 gårde, bl. a. proprietær Guldborgs „Vintappergård" og konsul H. P. Hansens „Aggershvile", og kromand N. Olsens „Rudersdal kro", samt Johan Lunds „Fuglevads Mølle" (Lyngby), og Drewsens Papirfabrik, Lyngby.

Lolland, Fuglse Herred.

1 gård, Sædingegård, Sædinge sogn.

1 hus, Christopher Mentes hus, Tirstrup sogn.

1 hus i Tiersted by og sogn.

Anno 1842. Lynge–Kronborg Herred.

40 huse i Asminderød, Tikøb, Karlebo, Bloustrød sogne, bl. a. på gården Sølysts jorder, Tikøb sogn, 2 huse på Mitchels gård i Skibstrup, Tikøb sogn, og buntmager Esbjergs hus, Tikøb Bys mark.

13 gårde, bl. a. Mitchels i Skibstrup, Tikøb sogn, og Jens Jensens „Breeltegård" og vang, Bloustrød.

Tybjerg Herred.

1 glasfabrik udflyttet i Fensmark.

Holbo Herred.

3 huse i Esrum, Søborg, Gilleleje, bl. a. skolelærer Lohmans hus i Alme, Græsted sogn.

4 gårde, bl. a. „Schæffergården" (Esrumgård) og Ole Larsens gård i Holløse (Vejby sogn).

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 hus nr. 17 i Strødam, Herlev sogn.

1 gård, Joh. Hansens gård i Oppesundby by og sogn.

Ars Herred.

1 udhus af stampet lermur „Flinterupgård" hos kammerherre Trolle, Flinterup, Fuglede sogn.

Anno 1843. Sokkelund Herred.

30 huse i Lyngby, Brønshøj, Hvidovre, Gentofte, Søllerød, Herlev, Gladsaxe, bl. a. skrædder Havns, slagter Møllers, skolelærerens hus i Trørød, værtshusholder Hansens i Lyngby, kapt. Esrichts i Søllerød, kapt. Hertels i Herlev, slagterens hus i Brønshøj, skovløber Jensens i Lyngby, P. N. Carlsens hus i „Stampen" i Jægersborg Dyrehave.

12 gårde, bl. a. Wulff Mathiesens teglbrænderi (rå lersten) i Gentofte, kapt. Laur. Küsters i Brønshøj.

Lynge–Kronborg Herred.

18 huse i Tikøb, Asminderød, Karlebo, Bloustrød, hvoraf kroen ved Kronborg Geværfabrik og Strømpefabrikken sammesteds og hjulmand Jensens i Vexebo.

3 gårde for ex. Anders Larsens i Bloustrød og H. Clausens i Saunte.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 hus i Slangerup for smed Fr. Rasmussen i Lynge.

2 gårde i Hjørlunde og Skænkelsø (Hjørlunde sogn).

Holbo Herred.

6 huse i Ramløse, Annisse, Esbønderup (Schæffergården).

1 gård i Ejlstrup v. Mårum.

Tybjerg Herred.

1 gård i Torpe, Herlufmagle sogn, tilh. oberst Steemann.

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde (Koldinggård) Tiersted sogn, Kåres fæstegård, Gjerringeby.

1 hus i Bursø by og sogn.

Anno 1844. Sokkelund Herred.

20 huse i Søllerød, Lyngby, Gentofte, Brønshøj, Gladsaxe, Hvidovre, Herlev og Rødovre, bl. a. gartner N. Nielsens i Gentofte, slagter J. F. Petersens i Brønshøj, kammerråd Knudsens hus i Gladsaxe, portnerhus i „Stampen", Jægersborg Dyrehave, skomager Rasmussens og skrædder Nielsens i Rødovre.

12 gårde sammesteds, bl. a. P. Larsens „Ellegården" i Gentofte, Jens Larsens „Søholm", Vigerslev, Hvidovre, konsul Hansens „Aggershvile" i Søllerød (Vedbæk) to gange.

Lynge–Kronborg Herred.

25 huse i Asminderød, Karlebo, Grønholt, Tikøb, deraf snedker Ole Jensens i Karlebo, hjulmand Hansens, tømrer Pedersens og skrædder Pedersens i

Asminderød, smed Pedersens i Horserød, skomager Hansen (Tikøb sogn), smed Corneliussens i Skibstrup og fæster Jacobsens, Tikøb.

8 gårde, bl. a. Kronborg Ladegårds Avlsbygninger og Stonovs gård i Tikøb sogn og Peder Christensen, Borsholm, J. Christensens „Nyegård", Holmene i Tikøb sogn.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 hus på Lynge Overdrev (Lynge).

3 gårde, hvoraf den kgl. stutterigård Faurholm på overdrevet i Herlev og 1 i Udesundby, 1 i Bonderup.

Holbo Herred.

5 huse i Dragstrup (Søborg), Valby, Mønge (Vejby), Villingerød, (Esbønderup) og Alme (Græsted), bl. a. skolelærer Lohmanns i Alme, murer Christen Aggebos i Græsted.

4 gårde i Valby og Esbønderup sogne (Villingerød).

Ars Herred.

1 ladelænge i øst (af stampet ler) på Brændemosegården (tilh. kammerråd Rothe) i Illerup (Raklev sogn).

Horns Herred.

1 gård i Lyngerup, Gjerlev sogn.

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde i Skørringe og Asserbølle, Olstrup sogn.

Anno 1845. Sokkelund Herred.

37 huse i Gladsaxe, Lyngby, Herlev, Hvidovre, Brønshøj, Søllerød, Gentofte, Rødovre, bl. hvilke møller Lunds „Fuglevadsmølle", vognmand Jensens, tømrer Jensens, slagter Schieblers i Brønshøj, J. C. Nimbs „Ny-Holte-Kro", slagter Møllers og smed Jens Pedersens i Hvidovre, høker J. Pedersens og skomager J. H. Darres huse i Herlev.

8 gårde, hvoraf O. C. Schmidts „Rudegård", Søllerød.

Lynge–Kronborg Herred.

30 huse i Grønholt, Asminderød, Tikøb, Birkerød, Karlebo sogne, hvoraf gårdm. Christensens i Plejelt, Peter Hansens hus på Kathøjgårds jord og snedker Andersens på Louisenlysts mark i Gurre, snedker Lindquists hus i Tikøb, hjulmand Meins i Birkerød, gartner Antonis hus i Gurre, skrædder Knudsens i Vexebo.

3 gårde, hvoraf 1 i Asminderød, 1 i Harridshøj.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 hus på overdrevet i Lynge (Ole Pedersens).

3 gårde i Kvinderup, Uvelse og Herlev, den sidste det kgl. stutteris gård „Faurholm" i Herlev.

1 stor ladebygning på „Faurholm", 142 alen × 25° × 10½° høj. Det kgl. Stutteri i 16 gulve, maskin- og hesteplads 89 m × 16 m × 6,5 m høj.

Anno 1845. Holbro Herred

5 huse i Græsted, Esbønderup og Søborg sogn.

1 gård, „Voxtrupgården" (Stokkerupgårds mark), Græsted.

Sømme Herred.

1 bageri i Lille Kornerup Mølle (fru Holm), Kornerup.

Lolland, Fuglse Herred.

2 huse i Skørringe by og sogn (Rosesminde).

Anno 1846. Sokkelund Herred.

51 huse i Gentofte, Lyngby, Hvidovre, Brønshøj, Herlev, Gladsaxe, Rødovre, Søllerød sogne, hvoraf tingmand Chr. Andersens „Brønshøj", slagter C. Weber Thorups i Rødovre, snedker Wrems i Ordrup, møller Lunds i Lyngby, smed N. Andersens i Søllerød, og smed Jacobsens i Hvidovre, hjulmand Baltersens og hjulmand Hansens i Brønshøj, væver Hans Werges, Søllerød.

24 gårde, hvoraf gross. A. F. Beyers „Frederiksgård" i Brønshøj, gæstgiver Andersens i Buddinge, sognefoged S. Nielsens i Rødovre, Otto Hartvigs i Mørkhøj, F. W. Trydes i Lundtofte og N. Larsen Kyhl's, Hvidovre, og proprietær Schubarths, Maglegård, i Buddinge.

Lynge–Kronborg Herred.

17 huse i Tikøb, Asminderød, Karlebo, Bloustrød, hvoraf gårdm. Caröes hus på marken i Saunte, og Peter Högenfeldts hus i Tikøb sogn, murer Ad. Hendriksens i Asminderød, murer Frederik Isac's hus, Asminderød.

10 gårde, hvoraf nævnes J. Pedersens, Borsholm, „Borupgård", Nyrup, Tikøb sogn, cand. theol. Lassens „Sindshvile", Tikøb sogn, sekretær Schultz gård i Tikøb, Olsens og Johansens fælles gård i Vexebo, J. Fr. Nielsens i Sandbjerg, Bloustrød sogn.

Lynge–Frederiksborg Herred.

2 huse i Lynge, skolelærer Andersens to huse.

4 gårde i Hagerup, Bonderup, Badstrup, Oppesundby.

Holbo Herred.

10 huse i Udsholt, Blidstrup, Græsted, Esbønderup, Valby.

5 gårde, sammesteds, bl. a. Rundins „Kongensgave" i Helsinge.

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde i Skørringe, smed Clausens og Ugleholts i Nebbelund sogn.

Anno 1847. Sokkelund Herred.

24 huse i Brønshøj, Lyngby, Gentofte, Søllerød, Hvidovre, Gladsaxe og Rødovre, bl. a. høker D. Bendsens i Lyngby, rokkedrejer F. F. Bechs i Skovshoved, slagter Rasmussen, Nærum, gårdm. Davidsens i Gladsaxe, „Stampen", Jægersborg Dyrehave, skrædder Jensens hus, Lyngby, hjulmand R. Andersens i Rødovre, Ed. Bernh. Frieser, Hvidovre.

8 gårde, bl. a. Hartz's Teglværk, Lyngby, Peter Mathiesens i Brønshøj, brandfoged Larsens, Rødovre.

Lynge–Kronborg Herred.

15 huse i Asminderød, Tikøb, Birkerød og Grønholt, deriblandt kapt. Soelbergs enkes i Endrup, Asminderød, skovfoged Bruhns, Jægerhuset Bidstrup, Birkerød, tømmermand Peter Petersens i Asminderød, gårdm. A.

Nielsens hus, Havreholm, Tikøb sogn, og smed Schous hus i Lønholt, Grønholt sogn.

4 gårde, sammesteds, løjtnant Ad. Fr. v. d. Reckes „Toftegård" i Endrup, Lars Knudsen, sammesteds, og skovfoged Bruhnsgård i Bidstrup, Birkerød.

Lynge–Frederiksborg Herred.

2 huse, 1 i Hørup (Slangerup), 1 i Hjørlunde.

10 gårde i Hjørlunde, Udesundby og Uvelse.

Holbo Herred.

10 huse i Græsted, Esbønderup, Høbjerg (Helsinge), Søborg, Vejby, bl. a. hegnsmand P. Larsen's i Saltrup og huset nr. 5 på Schæffergårdens mark (Esbønderup).

2 gårde i Saltrup og Smidstrup (Esbønderup og Søborg sogn).

Horns Herred.

3 gårde i Skuldelev og Lyngerup (Gjerlev sogn).

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde, 7 huse i Østofte, Skørringe og Brandstrup, Tiersted sogn.

Anno 1848. Sokkelund Herred.

17 huse i Rødovre, Hvidovre, Herlev, Søllerød, Brønshøj, Gladsaxe, Lyngby og Gentofte, deriblandt smed Chr. Larsens i Rødovre, smed J. Bendsen's i Hvidovre, skomager P. Carlsens i Herlev, gårdm. Christensens, Brønshøj, gross. Kirkegårds, Hvidovre, væver H. Werges i Nærum.

2 gårde, hvoraf Lars Hansens i Trørød, Søllerød sogn, Jens Chr. Jensens i Lundtofte, Lyngby.

Lynge–Kronborg Herred.

7 huse i Tikøb, Grønholt, Danstrup, Asminderød, hvoraf svensker Jens Andersens, Danstrup, Asminderød sogn.

1 gård, skovfoged Bruhns i Bidstrup, Birkerød.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 gård, gamle Hans Pedersens, Skænkelsø, Hjørlunde.

Holbo Herred.

2 huse i Ørby (Vejby), jordemoderhuset i Valby og Kannebjerg, Esbønderup.

3 gårde, Valby og Kannebjerg (Voxtrupgården).

Horns Herred.

1 gård i Dalby, Krogstrup sogn.

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde, Sølyst, Langø, Tiersted sogn. 11 huse i Skørringe, Tiersted, Tågerup, Rødby og Hillested so.

Anno 1849. Sokkelund Herred.

20 huse i Virum, Lyngby, Hvidovre, Herlev, Søllerød, Brønshøj, Gentofte sogne, hvoraf slagter Tholstrups i Valby, Hvidovre, gårdejer Jacobsen og gårdejer Friis' hus i Hvidovre, smed Andersens, Søllerød, sadelmager Rems i Brønshøj.

4 gårde, hvoraf Niels Nielsen „Bjerregård" i Gentofte, sognefoged Johansens i Søllerød og teglværksejer Carl Hartz, en teglovn (i Wellerwände) med 3 alen tykke mure i Lyngby.

Holbo Herred.

1 udhus til Jens Jørgensens hus i Ejlstrup, Mårum sogn.

Lynge–Kronborg Herred.

26 huse i Båstrup, Asminderød sogn, og Riisbye og Plejelt i Tikøb sogn, hvoraf skomager Jens Pedersens i Tikøb og stenhugger J. Andersens i Plejelt, slagter Kölmers i Mørdrup, tømmermand Peder Pedersens i Asminderød, hjulmand Ole Hansens i Karlebo, murer Ad. Henrichs hus i Danstrup.

10 gårde sammest., hvoraf 2 i Tikøb, 6 i Asminderød, 2 i Karlebo og Kronborg geværfabriks rejsestald.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 gård i Jordhøj (Slangerup sogn).

Holbo Herred.

2 huse i Esbønderup og Ejlstrup (Mårum).

3 gårde i Villingerød (Esbønderup), Vejby og Græsted.

Lolland, Fuglse Herred.

16 huse i Skørringe, Tiersted, Vejleby, Østofte, Fuglse og 1 skole, udhus Christiansminde, Langet, Østofte sogn.

Anno 1850. Sokkelund Herred.

15 huse i Bagsværd, Gladsaxe, Hvidovre, Søllerød, Lyngby, Frederiksdal, Rødovre, Gentofte, Brønshøj, deraf 1 lade til andehus på Fr. Jensens hus, Valby. Distriktskommissær Friederichsens sted i Valby, smed Jens Larsens hus i Rødovre.

8 gårdbygninger, hvoraf 3 avlsbygninger på grev J. S. Schulins Frederiksdal slot i ladebygning og to bygninger i nord.

Lynge–Kronborg Herred.

26 huse i Karlebo, Asminderød, Grønholt, Tikøb, hvoraf gårdm. Larsens i Endrup, hjulmand Hansens i Horserød, Poul Gudmandsens i Skibstrup, Tikøb sogn.

10 gårde, hvoraf dyrlæge Knudsens gård i Plejelt, Tikøb sogn, „Skære Mølle" i Lønholt, Grønholt sogn, og 2 gårde i Bøtterup, Tikøb sogn.

Lynge–Frederiksborg Herred.

1 parcelsted i Skænkelsø, Hjørlunde.

1 gård (Jørgen Larsens) Sundbylille (Hjørlunde).

Holbo Herred.

3 huse i Ramløse, Holløse, og snedker Simonsens i Piggerhusene (Græsted sogn) samt

2 gårde i Dragstrup (Søborg), og „Bunderupgård", Søborg.

Sømme Herred.

1 bygning på L. Kornerup Mølle og Bageri.

Lolland, Fuglse Herred.

lund og Bjernæs, Alstrup sogn.

3 gårde (Nobøllegård, Tågerupgård), Holeby og Østofte og 2 huse i Nebbe-

Anno 1851. Sokkelund Herred.

28 huse i Bagsværd (Gladsaxe), Hjortespring (Herlev), Vigerslev og Valby (Hvidovre), Herlev, Rødovre, Nærum og Vedbæk (Søllerød), Buddinge (Gladsaxe), Virum og Lundtofte (Lyngby), Trørød (Søllerød), hvoraf særlig gårdejer Niels Frandsens i Herlev, forh. gård, skolelærer Farres i Gladsaxe, slagter H. A. Clemmensen i Vigerslev, vejmand A. Hansens i Herlev, skovfogedboligen „Rundforbi" i Nærum, skovfogedboligen „Hareskovhuset", Bagsværd (Gladsaxe), og hjulmand Peder Nielsens i Bagsværd, smed N. Hansens, Herlev.

5 gårde samme herred, urtekræmmer Sørensens, Gladsaxe, proprietær R. P. Schou's i Hjortespring (Herlev) og 3 gårde i Hvidovre, Gladsaxe og Lyngby (Anders Olsens).

Lynge–Kronborg Herred.

5 huse i Toelt, Endrup og Langstrup, Danstrup (Asminderød sogn), Isterød og Rungsted (Birkerød), bl. a. Peter Isacsens i Toelt.

6 gårde i Tikøb og Birkerød sogne, hvoraf skovfogedboligerne i Danstrup, Teglstruphegn og Horserødhegn (en ladelænge) på Hellebækgårds marker og Bertelsens Teglværk i Skotterup (Tikøb sogn).

Lynge–Frederiksborg Herred.

6 gårde i Uggerløse, Græse, Freerslev, Jordhøj, bl. a. Lystrup skovfogedbolig, Uvelse sogn, købmand Søllings i Herlev.

Holbo Herred.

3 huse, skovfogedboligerne i Nødebo og Nejlinge, hus i Villingerød.

1 gård i Valby.

Lolland, Fuglse Herred.

1 hus i Hyltofte, Tågerup sogn.

Anno 1852. Sokkelund Herred.

32 huse i Nærum, Trørød, Holte (Søllerød sogn), hvoraf nævnes skrædder A. Jensens i Nærum, skrædder Kirschers i Hvidovre, Rasmus Jørgensens Weddeløbs hus i Gladsaxe, høker Frd. Møllers i Gladsaxe, slagtermester Petersens i Brønshøj.

12 huse i Hvidovre, hvoraf Daniel Meinickes og skrædder P. Jensens, samt N. C. de Frankmans to huse i Bagsværd (Gladsaxe).

5 gårde i Ordrup og Vangede (Gentofte), Nærum, Søllerød og 1 i Hjortespring (Herlev) samt cand. pharm. F. C. Møllers Teglværk, hvor en teglovn af Wellervende i Lyngby (Lyngby).

Horns Herred.

1 hus og 2 gårde i Dalby, Krogstrup sogn.

Lynge–Kronborg Herred.

7 huse i Asminderød, Grønholt og Tikøb sogn, hvoraf 2 i Lille Esbønderup, Kathøj mark, Tikøb skovlunde.

6 gårde, hvoraf sognefoged H. Johansens i Asminderød, 1 i Birkerød, 1 i Bloustrød (Allerødgård), 1 i Sørup, Grønholt, 2 i Tikøb sogn i Jonstrup og Borsholm.

Lynge–Frederiksborg Herred.

2 huse i Skænkelsø og Hørup (Slangerup).

8 gårde i Græse, Uvelse, Freerslev, Udesundby, Lystrup, Kvinderup, Badstrup (Uggerløse) og Ladegårdsmølle, Freerslev.

Holbo Herred.

3 huse i Helsinge, Græsted, Esbønderup, bl. a. møller Albrechtsens „Pibe Mølle" i Helsinge sogn, Krønge, Hillestolpe og Vejleby.
Hestemøllebygning m. forsk. indretn.

Sømme Herred.

1 udflyttergård i Gundsømagle.

Lolland, Fuglse Herred.

2 gårde (Frihedsminde), Skørringe sogn, og Birch's smedie, Østofte sogn, 4 huse.

Anno 1853. Sokkelund Herred.

24 huse i Hvidovre, Rødovre, Gentofte, Søllerød, Herlev, Mørkhøj (Gladsaxe), Lyngby, Brønshøj, Hjortespring, Buddinge, Utterslev, hvoraf skomager Peter Jensens og slagter Johs. Malmvigs i Valby (Hvidovre), spisevært Jens Nic. Hegemanns i Ordrup (Gentofte), smed Poulsens og væver Lars Sørensens i Herlev og hjulmand Nielsen Hansen og enkefru Oxholms hus i Rødovre, smed Mikkelsens hus i Utterslev og smed Fr. Vilh. Christensens i Buddinge (Gladsaxe) samt

13 gårde i Gentofte, Søllerød, Rødovre og Hvidovre, bl. a. Michael Fabritius de Tengnagels i Gladsaxe.

Horns Herred.

1 hus i Skibby, Skibby sogn.

Lynge–Kronborg Herred.

15 huse i Asminderød, Bloustrup, Karlebo, Birkerød og Tikøb sogn, således hus ved kammerråd Rasmussens gård „Louisenlyst", Ørsholtgårds mark, Tikøb sogn, avlsbygning til Gurre skole, smed Thorgreen Petersens smedie i Tikøb, bager Hansens hus i Tikøb, skomager Olsens hus, Endrup mark, og købmand Schütz hus til gaden i Endrup, Hans Christensens hus i Kovang v. Fredensborg.

5 gårde, Stumpedyssegård i Bloustrød, kammerråd Rasmussens „Louisenlyst", Ørsholtgård, Tikøb, og N. R. Høyers gård i Gurre.

Lolland, Fuglse Herred.

3 gårde i Skørringe, Langet og Østofte.

3 huse i Ringsebølle, Langø og Fuglse sogne.

Lynge–Frederiksborg Herred.

5 gårde i Lynge og Udesundby, Sigerslevvester.

Holbo Herred.

8 huse og gårde i Græsted, Søborg, Esbønderup, Tisvilde, Vejby.

Anno 1854. Sokkelund Herred.

34 huse i Holte (Søllerød), Husum, Utterslev (Brønshøj), Vigerslev (Hvidovre), Buddinge (Gladsaxe), Rødovre, tømmermand T. Scheuers sted i Holte, bager D. Didrichsens hus i Holte, slagter Michelsens i Vigerslev (Hvidovre), skovfogedboligen v. Kulhus, Frederiksdal, og Hareskovhus, Bagsværd, Gladsaxe, glarmester Gabes i Vigerslev, skrædder Peder Jensens hus og hjulmand Rosfeldt Milnes i Hvidovre samt smed Halvor Larsens i Herlev.

13 gårde sammests. Hans Andersens i Virum (Lyngby), „Frederiksdals slot" i Lyngby og proprietær Groves ejendom i Virum, Lyngby, og bager Bertelsens i Rødovre samt brygger O. Meyers gård på marken i Brønshøj, Hans Møllers „Snogegården", Vangede (Gentofte), kgl. pens. F. F. Bentzens gård i Ordrup og Niels Nielsens Gentofte Kro.

Lynge–Kronborg Herred.

32 huse i Birkerød, Bloustrød og Tikøb sogn, smed H. Pedersens i Hornbæk, smed Niels Pedersens og tømrer Jørgen Andersen, Plejelt (Tikøb).

6 gårde i Birkerød og Bloustrød og Tikøb sogn, bl. a. kammerråd Lunds „Nebbegård" (Bloustrød), Weber's gård „Friheden", Høsterkøb (Birkerød), proprietær Smiths „Eskemosegård", Høsterkøb (Birkerød).

Holbo Herred.

10 huse i Søborg, Græsted, Blidstrup, Mårum, skomager Larsens, Nejlinge.

5 gårde i Firhøj, Mønge, Holløse, Nejlinge (Helsinge).

1 hus under præstelodden (Peter Jørgensens) i Mårum.

Horns Herred.

1 gård i Skullelev.

Lolland, Fuglse Herred.

3 gårde i Nebbelunde og Ringsebølle.

3 huse i Sjelstofte, Errindlev og Skørringe sogne.

Anno 1855. Sokkelund Herred.

20 huse i Valby (Hvidovre), Buddinge (Gladsaxe), Lyngby, Utterslev (Brønshøj), Ordrup (Gentofte), Hvidovre, Vangede (Gentofte), Bagsværd, Husum, Skovshoved, Vedbæk (Søllerød), Herlev, Vanløse (Brønshøj), hestehandler C. Kønig's i Valby, stenhugger Niels Hansens, Lyngby, slagter T. L. Larsens, Utterslev, slagter Ebbesens i Ordrup, fisker Anders Hansens i Skovshoved, smed Niels Hansens, Herlev, gårdm. L. Jørgensens, Herlev, smed Morten Jensens i Brønshøj, væver Christensens, Gladsaxe.

15 gårde, bl. a. Jørgen Møllers, Vangede (Gentofte), stenhugger Niels Hansens i Lyngby, Peder Hansens halvgård, Hvidovre.

Lynge–Kronborg Herred.

13 huse i Ømosen, Horserød, Rørtang, Plejelt, Bøtterup, Tikøb sogn og Endrup og Toelt (Asminderød), Birkerød sogn, gårdmand Peder Nielsen, Saunte mark, A. Fæstehuse, Nyrup og Gurre mark (Tikøb), pensionist Jensens „Julianehåb", Vexebo, Asminderød, Lars Rasmussen, Danstrup.

12 gårde i Asminderød, Birkerød og Tikøb sogn, Proprietær Hagerups Kronborg Avlsgård, Tikøb, H. Davids „Fuglehavegård", Sandbjerg, og I. Webers gård „Friheden", Høsterkøb, begge Birkerød sogn.

Holbo Herred.

3 huse i Sodemarke, Esrum (Esbønderup), og Ørby, Vejby.
3 gårde i Annisse, Græsted, Esbønderup.

Horns Herred.

1 hus i Lyngerup, Gjerlev sogn.

Lolland, Fuglse Herred.

5 gårde i Havlykke, Østofte (Tågerupg.), Tiersted ,Hyltofte, Tågerup sogn.
1 hus i Hyltofte.

Anno 1856. Sokkelund Herred.

30 huse i Buddinge, Herlev, Husum, Frederiksberg, Bagsværd (Gladsaxe), Ordrup, Skovshoved (Gentofte), Øverød, Holte (Søllerød), Valby (Hvidovre), Utterslev (Brønshøj), Rødovre, Trørød, Islemark, Valby (Hvidovre), Hjortespring (Herlev), Vangede (Gentofte), bl. a. smed Sør. Joh. Nielsens i Husum, høker Jens Pedersens, Herlev, smed Jørg. Andersens, Valby, bådebygger P. A. Chr. Hansens i Ordrup, smed Niels Andersens i Holte (Søllerød), drejersvend I. L. Thomsens i Brønshøj, vognmand Erichsens, Frederiksberg, høker Jac. Lunds i Ordrup, møller Hans Chr. Ibsens i Lyngby, banemester A. Ditlefsens i Valby, vognmand Chr. Rasmussens, Skovshoved, høker J. Pedersens i Herlev, Chr. Jensens „Stralsund", Bagsværd.
15 gårde i Herlev, skrædder Berthelsens i Rødovre, prm.løjtn. Schoustrups „Henriksholm", Vedbæk (Søllerød), F. W. Scharffs gård, matr. nr. 4 p. mrk. Vangede, kapt. C. F. v. Bruun's i Rødovre, propr. Ryberg Neergårds i Øverød, propr. Hagens Holtegård (Søllerød).

Lynge–Kronborg Herred.

24 huse i Gunderød (Karlebo), Bloustrød, Birkerød, Asminderød, Grønholt, Reerstrup, Skotterup, Horserød, Tikøb, bl. a. proprietær Schreiber, Nyrup, værtshusholder P. Nielsen, Fredensborg, konsul Carlhams, Endrup, træskomager F. Frederiksen, Danstrup.
12 gårde i Karlebo, Birkerød, Asminderød og Tikøb, deraf Lund-Hansens forh. Hagensens) „Toftegård" i Endrup og ladebygning under fideikommisset Hellebækgård, Tikøb sogn.

Lynge–Frederiksborg Herred.

5 gårde i Lynge, Oppesundby, Uggerløse, Udesundby.

Holbo Herred.

13 huse og gårde, deraf „Valkemøllen" i Esbønderup, Ramløse.

Sømme Herred.

1 møllebygning „Lille Mølle" i Kornerup.

Ars Herred.

1 udflyttersted (stampet ler) i Frankerup, Uby sogn.

1 udflyttersted, matr. nr. 18 i Vollerup, Raklev sogn.
1 udflyttersted, A 206,3 Jens Niel's, Illerup, Raklev sogn.

Horns Herred.

1 gård i Skuldelev.

Tybjerg Herred.

1 hus i Herlufmagle, pastorinde Hammers.

Anno 1857. Sokkelund Herred.

36 huse i Herlev, Islemark, Rødovre, Lyngby, Holte, Vangede (Gentofte), Nærum, Buddinge, Gladsaxe, Gentofte, Husum (Brønshøj), Utterslev, Øverød (Søllerød), bl. a. skrædder A. Jensens i Nærum, smed Olsens, Rødovre, hjulmand P. Nielsens i Bagsværd, smed Christensens i Buddinge, væver Jensens, Øverød, tækkemand Niels Jensens hus, Holte, slagter Zøllner, Husum.
22 gårde, bl. a. Otto Hansens Langesminde i Øverød, Georg Em. Jensens „Ulrikkenborg", Lyngby, proprietær Conradsens „Johnsgård" på Frederiksberg, Nik. Pedersens „Nordr. Bakkegård, Vangede (Gentofte), J. P. Jacobsens „Skjoldgården", Ordrup (Gentofte), gartner I. P. Hansens gård i Vanløse (Brønshøj), brandfoged J. Davidsens i Buddinge, proprietær Larshoffs, Lyngby, Charl. Laybourns i Husum.

Horns Herred.

2 huse og 2 gårde i Dalby, Skiby, Lyngerup (Gjerlev) og Skuldelev.

Lynge–Kronborg Herred.

15 huse i Horneby, Borsholm, Reerstrup, Risby, Horserød, Sophiendal mark, Skotterup – alle i Tikøb sogn, bl. a. Joh. Trollebergs, Borsholm mark, consul Carlhams i Endrup, gårdm. Larsens Vejenbrød, Karlebo sogn.
3 gårde, hvoraf proprietær Lund-Hansens „Toftegård" og Lars Knudsens gård i Endrup (Asminderød) og 1 i Reerstrup, Tikøb.

Lynge–Frederiksborg Herred.

2 gårde i Skænkelsø (Hjørlunde), Badstrup (Uggerløse).

Holbo Herred.

2 huse i Græsted og Villingerød (Esbønderup).
1 gård på Lavø mark, Helsinge.

Sømme Herred.

1 lighus „St. Jørgensbjærg Kirkegård".
1 hus i Sønderlundsmarken St. Jørgensbjærg.
3 gårde, bl. a. 1 gård under Kbhvn.s stad, Gundsømagle, Bidstrupgård i St. Jørgensbjærg og gård under Jomfruklostret, Jyllinge.

Lolland, Fuglse Herred.

1 gård i Olstrup sogn, Assenbølle, det søndre udhus, 8 fag lermur, 8½ alen bredt, lo og lade med porte og døre.

Anno 1858. Sokkelund Herred.

42 huse i Ordrup, Skovshoved (Gentofte), Frederiksberg, fisker Anders Jespersens og Peder Mailands i Skovshoved, skovløber Ole Nielsens i Lyng-

by, banemester Ditlefsens i Valby (Hvidovre), sadelmager Borchsenius' i Valby, slagter Hans Tholstrups enkes i Valby, traktør J. Rasmussen Korups på Frederiksberg, I. W. Bocks „Skovlyst", Søllerød, Nic. Schoiers sted, Aggershvile (Søllerød), arbejdsmand Hans Jacobsens i Hvidovre, gårdmand Fabritius de Tengnagels, Gladsaxe sogn.

2 huse, slagtermester Jensens og slagtermester Wedels i Valby, skrædder Rasmus Nielsens og hjulmand N. Hansens, Hjortespring, smed Jacobsens i Hvidovre og slagter Jørgensens i Hvidovre, slagter Har. Petersens, Husum, murer Larsens i Hvidovre.

6 gårde i Hvidovre, Vanløse og Søllerød, bl. a. Christopher Nielsens Teglværk i Trørød, Søllerød sogn.

Sømme Herred.

1 gård (Nævlingegård), gross. Jacobsens, Væddelev, Himmelev.

Horns Herred.

1 gård i Dalby, Krogstrup sogn.

Lynge–Kronborg Herred.

1 gård, W. Trolles ejendomsgård „Lovisenlyst", Tikøb sogn.

Holbo Herred.

1 hus i Gilleleje (Søborg sogn), Afbyggersted.

Anno 1859. Sokkelund Herred.

19 huse i Hjortespring (Herlev), Hvidovre, Rødovre, Gentofte, Søllerød, Lyngby, Brønshøj, Gladsaxe, bl. a. proprietær Frankmans, Bagsværd (Gladsaxe), vognmand Niels Andersens i Lyngby.

10 gårde i Buddinge, Husum, Virum, Mørkhøj, Gladsaxe og Islemark.

Anno 1860. Sokkelund Herred.

7 huse i Gentofte, Lundtofte (Lyngby), Vedbæk, Søllerød sogn, Herlev og Lyngby, bl. a. F. Suhrs hus i Lundtofte (Lyngby).

2 gårde, bl. a. agent Nyholms „Aggershvile", Vedbæk, Søllerød sogn, staldbygning og kontrollørbolig og „Søgården" i Hjortespring (Herlev).

Anno 1861. Sokkelund Herred.

4 huse på Nærum Bys mark, hørende til „Stampen" klædefabrik. Beboelsesbygning, 2 portnerhuse, staldbygning.

2 gårde, Virum og Brønshøj.

Lynge–Kronborg Herred.

2 huse i Veksebo, Asminderød sogn.

3 huse i Bøttrup, Nyrup og Borsholm, Tikøb sogn.

1 gård, papirfabrikant Culmsee's, Tikøb sogn.

Anno 1862. Lynge–Kronborg Herred.

1 proprietær Davids „Sømandshvile", Rungsted, Birkerød, Tikøb Kro (Anders Andersen), Tikøb.

3 huse i Danstrup, Tikøb skovhuse, Saunte, Tikøb sogn.

Sokkelund Herred.

2 huse i Skodsborg, Vedbæk (Søllerød sogn).

1 gård i Rødovre (Anders Nielsens), Rødovre.

Holbo Herred.

1 gård, procurator Lunds i Esbønderup.

Anno 1863. Sokkelund Herred.

6 huse i Utterslev, Hvidovre, Hjortespring, bl. a. skomager Vilh. Jørgensens i Hjortespring og fisker Søren Petersens i Skovshoved.

1 gård, Chresten Jensens i Buddinge.

Lynge–Kronborg Herred.

6 huse i Vexebo, Plejelt, Fredensborg, Harritshøj, hvoraf udhus til Store Kro, Fredensborg, og høker og smed Lars Nielsens i Plejelt.

3 gårde i Horneby, Plejelt og Endrup.

Anno 1864. Sokkelund Herred.

1 proprietær Holsteins lade på „Lundtoftegård" i Lyngby.

Lynge–Kronborg Herred.

1 Hans Hansens gård i Isterød, Birkerød sogn.

Holbo Herred.

1 kostald til Pibe Mølle, Helsinge.

Anno 1865. Lynge-Kronborg Herred.

11 huse i Sandbjerg, Birkerød, Mørdrup, Gurre, Nyrop, Plejelt, Ll. Esbønderup, Jonstrup, Grønholt og Fredensborg, Asminderød sogn, bl. a. slagter Nielsen i Birkerød, slagter Kølners i Mørdrup, Gurre skole-udhus, skomager Jørgensens i Plejelt og cancelliråd Søllings i Grønholt, murermester Rasmussens i Fredensborg.

4 gårde, bl. a. brygger Bjerres i Birkerød, kaldet „Skovridergård", og proprietær Thalbitzers „Lottesminde", Harritshøj, og 1 gård i Jonstrup (Tikøb sogn).

Holbo Herred.

1 staldbygning etc. Pibe Mølle, Helsinge sogn.

Anno 1866. Sokkelund Herred.

1 hus i Valby, Hvidovre sogn.

1 gård i Herlev.

Lynge–Kronborg Herred.

2 huse i Danstrup (Asminderød), Horneby (Tikøb).

2 gårde i Danstrup o. Grønholt sogn, bl. a. Münsters „Hegnsholtgård" i Grønholt.

Holbo Herred.

1 hus og 1 gård i Villingerød, Esbønderup sogn.

Tybjerg Herred.

1 hus Holmegårds Glasværks jord, Herlufmagle sogn.

Anno 1867. Sokkelund Herred.

1 Fuglevad Mølle (Lyngby), Grøndalshuset, Charlottenlund (Gentofte), og P. Olsens gård, Hvidovre.

Lynge–Kronborg Herred.

1 hus i Usserød og 1 gård i Birkerød.

Anno 1868. Sokkelund Herred.

1 Lars Johansens gård, Søllerød.

Lynge–Kronborg Herred.

1 Ernst Clausens Teglværk „Prøvelyst" (Bolig).

Holbo Herred.

1 Esromgård, gårdejer I. D. Schmidt, Esbønderup.

Tybjerg Herred.

1 staldlænge på hollandsk vejrmølle, Herlufmagle sogn.

Anno 1869. Sokkelund Herred.

1 Jens Larsen, Tidshvilegård, Skodsborg (Søllerød).

BERETNING OM SAMFUNDETS VIKSOMHED 1964-65.

Samfundets udflugt fandt sted lørdag d. 11. september 1965 og gik til Ringstedegnen. Busserne kørte gennem naturskønne egne til Skjoldenæsholm, hvor selskabet blev modtaget af godsets ejer, hofjægermester Eiler Bruun de Neergaard. Foran hovedbygningen holdt museumsinspektør Erik Skov foredrag om herregården. Godset var i middelalderen i privat eje og tilhørte i 1360-erne Peder Nielsen Jernskæg. 1429 købtes det af Erik af Pommern. 1445 fik Christoffer af Bayerns dronning Dorothea det i morgengave. 1662 solgte Frederik III det til sin store kreditor rentemester Henrik Müller, der flyttede hovedbygningen til sin nuværende plads, men Skjoldenæsholm kom pånyt i 1682 i kongeligt eje og indehavdes i adskillige år af Marie Grubbes mand Ulrik Frederik Gyldenløve. Senere ejedes det af Christian Gyldenløve og F. A. Danneskiold-Laurvig, men har siden 1794 været i slægten Bruun de Neergaards eje. 1844 blev det fideikommis, men overgik efter lensloven 1919 til fri ejendom. Den nuværende hovedbygning blev opført i 1766. Hofjægermester Bruun de Neergaard supplerede museumsinspektør Skovs foredrag med nogle oplysninger om godset og dets drift, og bød selskabet indenfor i hovedbygningen, hvis havesal og øvrige smukke interiører studeredes med interesse. Besøget sluttede med en vandring i have og park i det prægtige sommervejr.

,Selskabet drog derefter videre til ruinerne af Knud Lavards kapel, der demonstreredes af museumsinspektør Skov, der lige-

ledes talte ved Knud Lavards kors, der står på skovfogedlodden udenfor Hellebjærgskoven, rejst i 1902 efter tegning af V. Koch og skænket af forfatteren Thor Lange. Derefter fandt besøg sted i Haraldsted kirke og Sankt Bendt's kirke i Ringsted, begge steder under kyndig vejledning af museumsinspektør Skov. Den vellykkede udflugt sluttede med fællesspisning i Vrangeskov traktørsted.

Samfundets bestyrelse består for tiden af følgende medlemmer: fhv. sognepræst Villads Christensen, København, tidligere Græsted, museumsinspektør Povl Eller, Hillerød, sognefoged Hans Jensen Hansen, Ølstykke, amtsskolekonsulent L. C. Jensen, Gilleleje (skriftudvalget), museumsdirektør Knud Klem, Helsingør (formand, skriftudvalget), sparekassefuldmægtig L. Larsen, Hillerød (kasserer), gårdejer Morten Olsen, Tømmerup, Dyssekilde, museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot (sekretær, skriftudvalget), lektor H. Ring, Helsingør (skriftudvalget), overlærer J. Rosenkilde-Nielsen, Humlebæk, borgmester Sigurd Schytz, Helsingør, og dr. phil. Jan Steenberg, Fredensborg.

Samtlige bestyrelsesmedlemmer tager gerne imod nye medlemmer.

I regnskabsåret 1964–65 har samfundet modtaget følgende tilskud: Staten kr. 1.370, Frederiksborg Amtsfond kr. 200. Fra købstadskommuner: Birkerød kr. 200, Farum kr. 50, Frederiksborg slotssogn kr. 100, Frederikssund kr. 100, Frederiksværk kr. 100, Helsingør kr. 200, Hillerød kr. 100 og Hørsholm kr. 50. Fra landkommuner: Gerlev-Dråby kr. 50, Vejby-Tibirke kr. 25, Kregme-Vinderød kr. 50, Oppe-Sundby kr. 25, Ramløse-Annisse kr. 25, Slangerup kr. 70, Melby kr. 20, Tikøb kr. 25, Søborg-Gilleleje kr. 25, Slagslunde-Ganløse kr. 50, Ølstykke kr. 25, Græsted-Mårum kr. 25, Nørre Herlev kr. 25, Lynge-Uggeløse kr. 25, Fredensborg kr. 100, Skibby kr. 50, Kyndby-Krogstrup kr. 50, Harløse kr. 50, Lillerød kr. 50, Bloustrød kr. 50, Ølsted kr. 25, Stenløse-Veksø kr. 25, Snostrup kr. 20 og Hundested kr. 50. Fra Frederiksborg Amts Sparekasse er desuden modtaget kr. 400, fra Sparekassen for Helsingør og Omegn kr. 200 og fra antikvar Carl Julius Petersens Hjælpefond kr. 1.000. For alle disse bidrag, der er af så stor betydning for samfundets

økonomi, udtaler samfundet herved sin erkendtlige tak.

Opmærksomheden henledes på, at samfundets medlemmer for nedsat pris (kr. 20 + porto og omkostninger, bogladepris kr. 25,00) kan abonnere på det af „Dansk historisk Fællesforening" udgivne tidsskrift „Fortid og Nutid", der udkommer med ca. 8 ark årligt. Samfundets medlemmer kan ligeledes til favørpris (ved indsendelse af beløbet til postkonto 86264, Fortid og Nutid, Landsarkivet, Viborg), købe følgende af foreningen udgivne skrifter:

E. Kromann: Skriftens Historie i Danmark (kr. 10,–, bogladepris kr. 18,–).

Holger Hjelholt: Skriftprøver fra Tiden efter Reformationen (kr. 6,80, bogladepris kr. 8,50).

Helge Søgaard: Litteraturvejledning for kulturhistoriske provinsmuseer (kr. 5,00, bogladepris kr. 8,50).

Nationalmuseet og den lokalhistoriske forskning (kr. 2,00).

Register til Fortid og Nutid, Bind I-XVII (kr. 2,00).

Knud Prange: Heraldisk Nøgle til Nyt Dansk Adelslexicon (kr. 16,00, bogladepris kr. 27,00).

Dansk Navneskik (kr. 5,00).

H. Hansen: Om opbevaring og ordning af Købstadsarkiver (kr. 2,00).

S. Nygård: Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier (kr. 2,00).

Bauer: Calender for Aarene indtil 2200 e. Kr., fototeknisk optryk (kr. 12,00, indb. 14,00, bogladepris kr. 20,00, indb. kr. 23,00).

Herluf Nielsen: Kronologi (kr. 7,00, indb. kr. 8,00, bogladepris kr. 11,50, indb. kr. 15,00).

Knud Prange: Heraldik og Historie (kr. 7,00, indb. kr. 9,00, bogladepris kr. 11,50, indb. kr. 15,00).

Hans Worsåe: Grundbog i slægtshistorie (kr. 5,00, bogladepris kr. 9,00).

Povl Eller: Historisk Ikonografi (kr. 10,00 indb., bogladepris kr. 15,00).

Georg Galster: Mønt (kr. 10,00 indb., bogladepris kr. 15,00).

Håndbog for danske lokalhistorikere. Redigeret af Johan Hvidt-

feldt (kr. 60,00 indb., bogladepris kr. 90,00).

Derimod er den tidligere opnåede favørpris på Nationalmuseets årsskrift „Nationalmuseets Arbejdsmark" bortfaldet som følge af en nyordning af salget af Nationalmuseets publikationer.

For at billiggøre udsendelsen af årbogen har samfundets ekspedition de sidste år forsøgt at vedlægge et girokort og ikke benytte opkrævning. Erfaringerne har været så gode, at udsendelsen indtil videre vil ske på denne måde. Vi håber, at medlemmerne vil indbetale kontingentet hurtigt efter modtagelsen til postkonto nr. 63278.

Udmeldelse må – for at være gyldig – være sket skriftligt til sekretæren, museumsdirektør Jørgen Paulsen, Frederiksborg slot, Hillerød, inden årbogens udgivelse.

OVERSIGT OVER REGNSKABET FOR TIDEN $^{1}/_{10}$ 1964 – $^{30}/_{9}$ 1965

	Kr.	Øre		Kr.	Øre
INDTÆGTER			UDGIFTER		
Kassebeholdning pr. $^{1}/_{10}$ 1964	9.477	56	Forsikring	12	96
Kontingent og salg af publikationer	8.969	20	Trykning af årbog, honorarer m. v.	12.542	15
Bidrag:			Kontorartikler, porto .	943	96
Staten	1.370	00	Møder, foredrag	209	55
Amtet	200	00	Udflugter	204	47
Kommuner	1.835	00	Tilbageført*)	400	00
Pengeinstitutter	600	00	Dansk historisk Fællesforening	450	00
Carl Julius Petersens Hjælpefond	1.000	00			
Refunderet papirafgift .	125	28	Kassebeholdning		
Renter	499	01	pr. $^{30}/_{9}$ 1965	9.312	96
	24.076	05		24.076	05

*) fejl indbetaling bogført i regnskabet 1963/64.

SAMFUNDETS PUBLIKATIONER

Frederiksborg Amts historiske Samfund har udgivet (enkelte gange: været medudgiver af) følgende skrifter, som samfundets medlemmer kan købe, så længe oplag haves, til de anførte favørpriser ved henvendelse til Frederiksborg Amts historiske Samfund, Frederiksborg Museet, Hillerød.

Reglen har været, at der for hvert år udsendes een publikation, årbog eller særbog. For årene 1929 og 1939 udsendtes to skrifter. Efter 1951 er særbøgerne trykt i samme format og udstyr som årbøgerne.*)

Årbøger:

1906, 1907, 1908, 1909, 1910	udsolgt
1911, 1912, 1913, 1914	4,00 kr.
1916, 1917, 1919, 1920	udsolgt
1921, 1922, ...	4,00 kr.
1924	udsolgt
1927, 1929, 1930, 1932, 1934, 1935, 1936, 1939II, 1941, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1951	4,00 kr.
1952, 1953, (1954 er udsolgt), 1955, 1956, (1957 er udsolgt), 1958, (1959 er udsolgt), 1960, 1961	8,00 kr.
1962, 1963, 1964	10,00 kr.

Særbøger:

Joachim Junge: Den nordsjællandske Landalmues Karakter, ved Hans Ellekilde, 1915. 279 s.	udsolgt
A. Uhrskov: Nordsjællandsk Landsbyliv i ældre Tider	

*) Årbøgerne tænkes indbundet i fire og fire. Registrene omfatter således følgende grupper af årbøger: 1) 1906–09; 2) 1910–13; 3) 1914–16–17–19–20–21–22–24 (2 bind); 4) 1927–29–30–32; 5) 1934–35–36–39II; 6) 1941–44–45–46; 7) 1947–48–49–51. Herefter hører fire på hinanden følgende årgange altid sammen.

paa Grundlag af fhv. Folketingsmand Lars Larsens Beretninger, 1919 ..... udsolgt
Fr. Weilbach: Frederiksborg Slot, 1923 ..... udsolgt
Fra det gamle Helsingør, 1925, 126 + XXVII s., 10 ill., årbog for 1924 ..... udsolgt
Hillerød By. Af Victor Hermansen, Hugo Matthiessen, Anders Uhrskov og P. Petersen. Tegninger af Kr. Kongstad, 1925. 363 s. ..... udsolgt
Carl Christensen: Frederiksværk, 1926. 192 s., 54 ill. udsolgt
Fr. Weilbach: Fredensborg Slot, 1928. 136 s., 77 ill. 10,00 kr.
Arnold Olsen: Nordsjællands Helligkilder, 1929. 52 s. med 36 tegninger af Arnold Olsen ..... 4,00 kr.
Frederiksborg Amts Stednavne, 1929. 168 s. Udgivet af Stednavneudvalget med tilskud fra Frederiksborg Amts historiske Samfund og tilsendt samfundets medlemmer ..... forhandles ikke
Arne Sundbo: Frederikssund og Købstaden Slangerups Historie I. Tiden til 1809, 1931. 416 s., 112 ill. 10,00 kr.
Samme: II. Frederikssunds Historie 1810–70, 1937. 261 s. ill. ..... 8,00 kr.
Bjørn Kornerup: Frederiksborg Statsskoles Historie, 1933. 288 s., 44 ill. ..... 8,00 kr.
Anders Uhrskov: Fra Stavnsbaand til vore Dage. Skildringer af Nordsjællands Kulturhistorie. I, Fra Landbrugets Verden, 1938. 324 ill. ..... udsolgt
Samme: II, Handel, Haandværk, Fiskeri, 1939. 176 s., ill. ..... 5,00 kr.
Samme: III, Fra Land og By, 1940. 237 s., ill. (heri register til hele værket) ..... 5,00 kr.
Hjemstavnsbog for Frederiksborg Amt, 1943–44; årbog for 1942–43. 392 s., 118 ill. ..... 10,00 kr.
Anders Uhrskov: Frederiksborg Amt i Litteraturen. En Bibliografi, 1946. 123 s. ..... 5,00 kr.
Jan Steenberg: Christian IV's Frederiksborg, 1950. 190 s., 33 ill. ..... 12,00 kr.
Bodil Høyer: Dagligt Liv paa en nordsjællandsk Bondegaard i Midten af forrige Aarhundrede,

1955; årbog for 1954. 175 s., 17 ill. ..... 8,00 kr.
A. P. Larsen: Naturfredning i Frederiksborg Amt, 1958; årbog for 1957. 155 s., ill. ..... 8,00 kr.
Henning Henningsen: St. Olai Kirke, Helsingør, Historie og Beskrivelse, 1959. 212 s., rigt ill. ..... udsolgt
Lauritz Engelstoft: Mine Vandringer i Sjælland i Juni 1797, ved Povl Eller, 1961, 153 s., 28 ill. + et kort ..... 8,00 kr.
Omkring Frederiksborg slots brand 17. december 1859. Af H. D. Schepelern, Jørgen Paulsen og Povl Eller, 1964, årbog for 1963, 154 s., 32 ill. ..... udsolgt

Følgende særtryk af årbogsartikler kan fås for 2 kr. pr. stk.:

Erland Gribsøe: Frederiksborg Amts Kirkeklokker, 1934. 63 s.
C. M. Smidt: Nordsjællands middelalderlige Mindesmærker, 1939. 55 s., 22 ill.
Jan Steenberg: Ølsted Kirke, 1952. 30 s.
H. L. Sørensen: Dråby Kirke, 1955. 26 s.

Endvidere forhandles:

Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under Ledelse af Franz Blatt. Frederiksborg-Holbæk. 2. Del 1.–5. Hæfte, 3. Del 1. Hæfte, 1939–1957 (det udkomne) samt C. A. Christensen: Historiske Oversigter til Danmarks Riges Breve, 1. Hæfte, 1250–1305, 1943, i alt ..... 3,00 kr.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Et fund af skeletter i Stenløse. Af Evald Kappelskov	3
En rejse gennem Danmark på Chr. IV's tid. Ved Harald Ilsøe	7
Galejhavnen i Nivå. Af H. C. Rosted	19
Et par C. F. Hansen-bygninger i Nordsjælland. Af Sven Risom	35
På Asminderød kirkegård. Af Jan Steenberg	49
Barndomsminder fra Helsingør havn i 1890'erne. Af S. K. Petersen	63
Supplement til bogen: Nordiske Lerhuse. Af Sven Risom	75
Beretning om Samfundets virksomhed 1964-65	107

BILLEDFORTEGNELSE

	Side
En idyl ved den gamle strandvej gennem Nivå	21
Forslag til en fæstning, der skulle forsvare galejhavnen, udarbejdet af oberst Gedde 1753	23
Speciel Carta over Grundene ved Nivaae Kaldet Bagkullen Anno 1752	25
Galejhavnen i Nivå	29
Ved Strandvejen ud for indgangen til maleriudstillingen i Nivå står denne sten, der stammer fra galejhavnens tid	31
Skuldelev præstegaard	37
Parti af Skuldelev præstegaard, tegnet august 1862 af C. L. Thuren	39
„Hegnsholt", nordfacade mod haven	41
Hovedbygning til overhofmarskal A. W. Hauch's gård „Hegnsholt"	43
„Hegnsholt", situationsplan 1815-16	45
Helsingør havn i 1890'erne, set fra Havnegade mod søndre mole med karantæne- og lodshuset.	67
Helsingør havn omkr. 1900, set fra søndre mole.	69
Helsingør havn, set fra nordre mole omkr. 1895.	71

DENNE ARBOG FOR 1965
ER UDGIVET PÅ
FREDERIKSBORG AMTS HISTORISKE SAMFUNDS VEGNE
AF *L. C. JENSEN, KNUD KLEM, H. RING*
OG *JØRGEN PAULSEN*